

Tisztelt Támogatóink!

Kedves Olvasóink!

Ismét Önökhöz kell fordulnunk!

Ezt az évet túlzott optimizmussal kezdtük. Úgy gondoltuk és előzetes számításaink, várakozásaink is amellet szóltak, hogy bátran visszatérhetünk a csökkentett terjedelemtől az eredetire.

Várakozásaink sajnos nem igazolódtak. Financálisan ez az év még rosszabbul alakult, mint az előző. Viszont mindenképpen ragaszkodunk a Debreceni Szemle folyamatos megjelenéséhez, bármilyen nehézségek merülnek is fel. Ezt kötelességünknek érezzük nem csak olvasóinkkal, de városunkkal, városunk sok évszázados kultúrájával szemben is.

Ezért évközben kénytelenek vagyunk visszatérni a csökkentett terjedelemtre, de hogy tartalmilag csökkentjük a veszteséget kisebb – de még jól olvasható – betűtípust alkalmazunk.

Mindezek ellenére megtartjuk azt a szándékunkat, hogy a Szemle ez évi harmadik számát – megemlékezve Debrecen várossá emelkedésének 650. évfordulójáról – városunknak szenteljük. A tanulmányok között nem csak történelmi tárgyúakat olvashatnak, hanem olyanokat is, amelyek más tudományágak szögéből tárgyalnak valamilyen Debrecenre vonatkozó témát.

Tisztelettel kérjük szíves megértésüket.

Berényi Dénes  
a Kuratórium és Szerkesztőbizottság  
elnöke

ifj. Barta János  
főszerkesztő

**XIII. Leó pápa unokaöccse  
a második angol-búr háború harcterein?**  
(A debreceni Péchy Tibor dél-afrikai tevékenysége  
a közvélemény tükrében)

A második angol-búr háborúnak, amely 1899 októbere és 1902 májusa között dúlt Dél-Afrikában, debreceni vonatkozásai is vannak. Ugyanis Debrecenből került a búr háborúba és vállalt ott aktív szerepet a kutatásom középpontjában álló péchujfalusi Péchy Tibor. Szülei Debrecenben a Csapó utcán laktak az ún. Knoll féle házban, ahová dél-afrikai tartózkodása ideje alatt hazaküldött leveleit is címezte. Jelen tanulmányban célom, hogy bemutassam Péchy Tibor dél-afrikai tevékenységét a helyi (debreceni), országos és külföldi sajtó tükrében. Ezen felül vizsgáltam, hogy milyen kép rajzolódik ki előttünk róla mások tollából. Így forrásaim elsősorban a korabeli sajtótermékek, valamint búr háborús veteránok nyomtatásban is megjelent visszaemlékezései voltak.

Péchujfalusi Péchy Tibor 1868. május 12-én született Nyírbélteken. Ő a Péchyek szatmári ágához tartozott. Édesapja Péchy Kálmán (1843-1920), édesanyja técsői Móríc Erzsébet (1843-?) volt. Érdekes megemlíteni, hogy közeli rokonságában számos híres személy található. Nagybátyja, Péchy Tamás 1875-től 1880-ig közmunkaügyi miniszter, majd 1880-1890 között a képviselőház elnöke volt.<sup>1</sup>

Péchy Tibor katonai pályára indult és a bécsi katonai akadémiára járt, ahol „nagyon jó” eredménnyel végzett. Frissen kiképzett huszártisztként először a 12. huszárezredhez került, amelynek tulajdonosa Albert Edward walesi herceg volt. 1895. november 1-jén előléptették főhadnaggyá. Nem sokára azonban, 1896. február 16-án otthagyta a hadsereget és a huszártiszti karriert.<sup>2</sup> Katonai pályafutása alatt szerzett tapasztalatai a búr háborúhoz való viszonyát is nagyban meghatározták, és a kinti harcokban résztvevő magyarok közül is többekkel a K. u. K. hadseregben töltött idő alatt ismerkedett meg.

Miután leszerelt, 1896. április 4-én Dél-Afrikába indult, ahol Transvaalban telepedett le. Közel négy évig tartó kinti tartózkodása alatt volt alkalma behatóbban megismerkednie mind a civil, mind a katonai élet kihívásaival. 1896 telétől 1899 végéig egy modderfonteini dinamitgyár alkalmazásában állt, itt érte 1899 októberében a második angol-búr háború kirobbanása. Édesanyjának küldött leveleiből kiderül, hogy a harcok megindulásától kezdve élt benne a vágy, hogy harcosként segítse a búrok ügyét. „*Ki nem mondhatom, hogy mily szívesen mennék én is, de csak mint közkatona mehetnék, minden kilátás nélkül előmenetelre és így bizony nem érdemes.*”<sup>3</sup> Hezitálásának oka az idézetben is olvasható: annak ellenére, hogy ő már a K. u. K. hadseregben főhadnagyi rangig jutott, a búr seregben csak, mint közkatona szolgálhatott. Ennek ellenére 1900. január 19-én modderfonteini munkatársával, Ferenczy Mihállyal együtt Johannesburgból elindultak,

1 <http://pechy-de-pechujfalu.hu/csaladfa/index.php?id=115>, (letöltés ideje: 2008.08.31. 17:23)

2 Erwin A. Schmidl: *Österreicher im Burenkrieg 1899-1902*, Wien, 1980. 232-233.

3 Péchy Tibor levele, kelt Modderfontein, 1899. november 13., kézirat

hogy önkéntesként vegyék ki részüket a háborúból.<sup>4</sup> Péchy Tibor 1900 januárjától 1900. szeptember végéig szolgált a búrok oldalán. Ezalatt a kilenc hónap alatt megfordult a háború több frontján, kezdve Fokgyarmattól, egészen a mozambiquei határig. Volt alkalma találkozni Kruger transvaali és Steyn oranjei elnökkel, a búr vezérkarral, valamint a többi Dél-Afrikában harcoló búr-magyarral. Végül 1900 novemberében tért vissza számos magyar bajtársával együtt Magyarországra.

Hazatéréseivel a búr háború, mint megélt valóság megszűnt számára, azonban nem tűnt el teljesen az életéből. A magyar közvélemény ugyanis rendkívül nagy érdeklődést tanúsított a dél-afrikai események, valamint az egykor ott harcoló magyarok iránt. Ez nem volt másképpen Debrecenben sem, ahol a sajtó és az érdeklődés rátalált a második angol-búr háború helyi veteránjára, Péchy Tiborra. A debreceni érdeklődést mi sem illusztrálja jobban, minthogy az 1901. június elején Budapestre érkezett búr küldöttséget, amelyet Cristiaan De Wet oranjei tábornok fia vezetett, Benedek János, a *Debreczen c.* folyóirat szerkesztője meghívta Debrecenbe. Bár a búrok nem tudták elfogadni a meghívást, mivel továbbutaztak Berlinbe, de azért az ifjú De Wet küldött egy üdvözlő üzenetet a debreceni polgároknak, amely a helyi újságok hasábjain megjelent: „*Üdvözlét a debreczeni elvtársaknak! Meghívásukat hálásan köszönöm a legmélyebben sajnálom, hogy kötelességeink külföldre szólítanak. Legbecsesebb emlékeim közé sorozom Debreczen polgárságának rokonszenvét s ügyünk iránti érdeklődését.*”<sup>5</sup>

Így érthető, hogy Péchy felkérték, tartson előadást dél-afrikai élményeiről. Az ún. Ingyen kenyérszító bizottság – egy helyi jótékonyági szervezet – kereste meg először. Az előadás promotálásában főszerepet vállalt a *Debreczeni Ujság* napilap, amely 1901. február 22-i számától kezdve folyamatosan, minden számában reklámozta a rendezvényt.

Péchy Tibor debreceni felolvasását azonban majdnem megzavarta egy konkurens fel lépő. A búr háborút megjárt magyarok közül nem ő volt az egyetlen, aki beszámolt tapasztalatairól a nagyközönségnek. Báró Luzsénszky Félix, a magyar önkéntesek egyik a sajtóban leginkább szereplő alakja, előadásaival sorra járta a hazai városokat. Bár Luzsénszky, Péchy Tiborral szemben csak pár hónapot töltött Dél-Afrikában, a magyar önkéntesek közül mégis ő tűnt központi személyiségnek. A hazai sajtóban előszeretettel írtak róla úgy, mint aki magas rangig jutott a búr seregben. Ezt az állítást Péchy Tibor édesanyjának írt levelében megcáfolta. Ugyanis a búrok külföldieket rendkívül ritkán neveztek ki tisztnek, és ha ez a magyarok közül történt volna meg, akkor is inkább az afrikaanst jól beszélő, már 3 éve Transvaalban lakó Péchy választották volna előbb, mint a csak pár hónapja ott tartózkodó Luzsénszkyt.<sup>6</sup> Meg kell azonban jegyezni, hogy Péchy Tibor is feltűnik a korabeli sajtóban úgy, mint búr tábornok.<sup>7</sup> Luzsénszky Félix az E. M. K. E., azaz az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület javára tartotta városról városra búr háborús tapasztalatain alapuló beszámolóját. A debreceni előadás időpontját 1901. február 26-ra tűzték ki, míg Péchy felolvasását 1901. február 28-ra. Amint azt az *Uj Debreczeni Friss Ujság* napilap 1901. február 7-én megjelent számának Ujdonságok rovatából megtudhatjuk, az E. M. K. E. levelet írt Debreczen város tanácsához, amelyben kérte, hogy a városvezetés Báró Luzsénszkyt „*ügy erkölcsileg, mint anyagilag támogassa*”. Az újság tudósítása szerint az erdélyi egyesületnek a városvezetés részéről

4 Péchy Tibor levele, kelt útközben Colesberg felé, 1900. január 19., kézirat

5 A búrok nem jönnek, *Debreczeni Friss Ujság* II. évf. 158. sz., Debrecen, 1901. 2.

6 Péchy Tibor levele, kelt Colesberg, 1900. február 18., kézirat

7 Kumlik Emil, Egy magyar tanító Dél-Afrikában, *Vasárnapi Ujság* XLVI. évf. 53. sz. (Budapest), 1899. 883.

Komlóssy Arthur főjegyző válaszolt a következőképpen: „*a tervezett előadásnak nem jósol sem anyagi, sem erkölcsi sikert, még pedig az okból, mert ugyancsak az angol-bur háborúból azon időtájban akart Debreczenben jótékonycélu felolvasást tartani Péchy Tibor is, a ki most itt lakik Debreczenben szüleinél s a ki az angol-bur háboruban szintén mint csapat parancsnok vett részt. Ha azonban ezek daczára is ragaszkodik az E. M. K. E. a felolvasás megtartásához, a tanács a városháza nagytermét díjtalanul rendelkezésre bocsátja a felolvasónak.*”<sup>8</sup>

Az idézetből jól látszik tehát, hogy a városi tanács nem javasolta az előadás megtartását. A Péchy Tibor felolvasását reklámozó *Debreczeni Ujság* is úgy harangozza be a rendezvényt, hogy míg Luzsénszky Félix, aki bár csak pár hónapot töltött Dél-Afrikában, beszámolóival folyamatosan aratja a sikert, Péchy szerényen meghúzódik családja körében.<sup>9</sup>

A felolvasó estre 1901. február 28-án délután 5 órakor került sor a debreceni városháza nagytermében.<sup>10</sup> Másnap a *Debreczeni Ujság* részletes tudósítást közölt a jótékonyági estről. A cikk szerint a debreceniek nagy örömmel fogadták Péchy: „*A mikor a szép, magas, végtelenül rokonszenves arczu férfiú a pódiumon megjelent, orkánszerű tapsvihár tört ki.*”<sup>11</sup> Az előadásban, mely a Bur földről címet kapta, szó esett a két transvaali nagyváros, Pretoria és Johannesburg közti különbségekről, a búrok mentalitásáról, párválasztási szokásaikról, valamint az előadó háborús tapasztalatairól. A tudósítás szerint a felolvasás nagy sikerrel járt. A nagy érdeklődést kielégítendő, valamint, hogy minél szélesebb körhöz eljuthasson, Péchy Tibor előadását a *Debreczeni Ujság* V. évf. 60-67. számaiban leközölte.

Rendkívül beszédek azok a jelzők, amelyeket Péchy Tiborra vonatkozva használnak a debreceni sajtóorgánumokban. Előszóval emelik ki, hogy Péchy debreceni illetőségű, például: „*városunk fia*”.<sup>12</sup> Az előadásról szóló tudósításban pedig a következőt olvashatjuk: „*Majd a programnak az a száma következett, amikor a bur háboruban parancsnokká lett debreczeni ifju, társadalmi életünk egyik nagy tiszteletben álló családjának tagja: Péchy Tibor olvasta fel a burföldön szerzett tapasztalatait.*”<sup>13</sup> Az idézetből is kiolvasható a helyi kötődés, a családi háttér, valamint a Péchy család köztisztviselői szerepének hangsúlyozása. A tudósítás végén pedig az előadás fogadtatásáról olvashatunk: „*a nagyközönség viharosan éltette Péchy Tibort, aki a magyar névnek dicsőséget szerzett a bur szabadságharcban.*”<sup>14</sup> A cikk szerzője tehát hősként állítja olvasói elé Péchy Tibort, debreceni hősként.

A város számára vélhetően valóban fontos lehetett, hogy fel tudott mutatni egy helyi illetőségű bur háborús veteránt. A hazai sajtó és a közvélemény ugyanis kiemelt érdeklődéssel foglalkozott a dél-afrikai eseményekkel, ahogy ezt a *Vasárnapi Ujság* egyik írója is megfogalmazta: „*A Dél-Afrikáról szóló irodalom azóta, hogy a két kis boer köztársaság az angol világbirodalommal háborúba keveredett, rendkívüli arányokat öltött. Ide s tova fél esztendeje, hogy nem vehetünk kezünkbe napilapot, vagy képes ujságot, melyben hosszabb-rövidebb cikkek ne volnának kivált Transzvál földjéről és lakóiról, vagy többé-kevésbé hiteles ábrák ez ország mindenféle látnivalójáról.*”<sup>15</sup> Bár az újság-

8 Felolvasás a burháborúról Debreczenben, *Uj Debreczeni Friss Ujság*, II. évf. 38. sz., 1901. 3.

9 Fényes ünnepély – az ingyen kenyér javára, *Debreceni Ujság*, V. évf. 53. sz., 1901. 4.

10 A bur parancsnok felolvasása, *Debreczeni Ujság*, V. évf. 57. sz., 1901. 5.

11 Felolvasás és hangverseny az ingyen kenyér javára, *Debreczeni Ujság*, V. évf. 60. sz., 1901. 2-3.

12 Fényes ünnepély – az ingyen kenyér javára, *Debreceni Ujság*, V. évf. 53. sz., 1901. 4.

13 Felolvasás és hangverseny az ingyen kenyér javára, *Debreczeni Ujság*, V. évf. 60. sz., 1901. 3.

14 Uo.

15 Kumlik Emil, Egy magyar tanító Dél-Afrikában, *Vasárnapi Ujság* XLVI. évf. 53. sz., 1899. 883.

írók érdeklődésének középpontjában Luzsénszky Félix állt, akit gyakran emelnek ki úgy, mint a magyar önkéntesek vezéralakját, Péchy Tiborral kapcsolatban is számos írás látott napvilágot az országos lapokban is.

A Péchy dél-afrikai tevékenységét említő cikkek közül az első Kumlik Emil tollából jelent meg a *Vasárnapi Ujság*-ban. Az írás eredendően Laubner Károly beszámolójára épít, aki tanítóként Péchy Tibor munkatársa volt Hönig Ferenc hamburgi tulajdonos modderfonteini dinamityárában. A gyárban 1899 nyaráig 3000 fekete és 800 fehér munkás dolgozott, köztük számos európai, német, angol és három magyar: Laubner Károly mellett Ferenczy Mihály<sup>16</sup> és Péchy Tibor. Érdekes, ahogyan a cikk írója Péchyvel kapcsolatosan fogalmaz: „Ezek egyike, Péchy István (Péchy Tamás volt képviselőházi elnök unokaöccse), a mostani háború kitörésekor belépett a boerok hadseregébe és kiszolgált huszártiszt lévén, rövid idő alatt fölvitte a tábornoki rangig.”<sup>17</sup> Több szempontból érdemes alaposabban megvizsgálni az alábbi idézetet, ugyanis több hamis elem is található benne. Az első ami szembetűnik, hogy az író elírta Péchy Tibor nevét. Ezen felül úgy tünteti fel Péchy-t, mint aki már tábornok a búr hadseregben. A cikk megjelenésének időpontjában, 1899. december 31-én Péchy Tibor még civil, még nem lépett be a búr hadseregbe. A családjának hazaküldött levelek alapján megállapítható, hogy berukkolására csak majd másfél hónappal később, 1900. január 19-én került sor.<sup>18</sup> Érdemesnek tartom továbbá megemlíteni, hogy a cikk szerzője fontosnak vélte kiemelni Péchy Tibor és Péchy Tamás, a volt képviselőházi elnök közötti rokoni kapcsolatot. 1899 telén, bár még nem lépett be a búr seregbe, már megkezdődött a hazai sajtó részéről Péchy Tibor dél-afrikai katonai pályafutásának ismertetése.

A magyarok szerepvállalására a második angol-búr háborúban fokozottan 1900 őszén terelődött a sajtó figyelme. Ekkor tért haza a búrok oldalán harcoló 14 magyar önkéntes nagyobb csoportja. 1900. november 1-én érkezett vissza Európába a transvaali kormány pénzén, a Styria osztrák gőzös fedélzetén Péchy Tibor valamint báró Luzsénszky Félix, Fleischer Pál, Gössing Géza és Simon Vilmos.<sup>19</sup> A *Vasárnapi Ujság* több cikket közölt a hazatérő magyar önkéntesekről. Az elsőt, A boer háború magyar bajnokai címmel, 1900. november 18-án, valamivel több, mint két héttel a Styria gőzös Triesztbe történő befutása után. A cikk írója sorra veszi a katonákat, majd mindenkihez fűz egy-két gondolatot. Péchy Tiborral kapcsolatban így fogalmaz: „Péchy Tibor, a ki már korábban költözött ki Transzváliba, külön kommandót kapott, melylyel igen becses földerítő szolgálatot végzett és bátorságának, valamint ügyességének sokszor adta jelét. Csapata többnyire idegen önkéntesekből állott, a kik mind uri családból valók voltak, s ezért a kommandó a nobel-csapat névre tett szert.”<sup>20</sup> Az idézetben olvasható nobel [nemes] csapat elnevezéssel más forrásokban nem találkoztam. Az viszont helytálló, hogy Péchy csapata elsősorban külföldiekből állt, ugyanis a búrok a külföldiekből álló egységek parancsnokságát meghagyták az idegeneknek.

A *Vasárnapi Ujság* következő, 1900. november 25-én megjelent számában már részletesebben taglalja Péchy Tibor búr háborús tapasztalatait. Az említett szám egy teljes írást szentel Péchynek, *Magyar ember a boer háborúban* címmel. Az általam ismert cikkek közül ez közli a legtöbb olyan pontos információt és adatot, amelyet a többi kéz-

16 Ferenczy Péchyvel együtt 1900 januárjában lépett be a búr seregbe, majd a háborút követően Dél-Afrikában maradt.

17 Kumlik Emil, Egy magyar tanító Dél-Afrikában, *Vasárnapi Ujság* XLVI. évf. 53. sz., Budapest, 1899. 883.

18 Péchy Tibor levele, kelt útközben Colesberg felé, 1900.01.19., kézirat

19 A boer háború magyar bajnokai, *Vasárnapi Ujság* XLVII. évf. 46.sz., 1900. 766.

20 Uo.

iratos forrás<sup>21</sup> is megerősít. Az írásról összességben el lehet mondani, hogy gyakorlatilag Péchy Tibor dél-afrikai életének története a kiutazástól egészen a hazatérésig, dióhéjban. Érdekes továbbá, hogy olyan elemeket is tartalmaz, amelyekkel más forrásokban nem találkozhatunk. Így például a cikk választ kínál arra a kérdésre, hogy miért is utazott 1896 tavaszán Péchy Tibor Dél-Afrikába. A szerző tudósítása szerint Péchy választásában nagy szerepet játszott az ún. Jameson Raid, amely akció folyamán 1895-1896 fordulóján Cecil Rhodes a johannesburgi angol üzletemberekkel, a randlordokkal szövetkezve felkelést akart kihozni Transvaalban. A johannesburgiakat segítve egy kis katonai egység élén Rhodes barátja, Starr Jameson megdöntötte volna a Kruger vezette kormányzatot. A kísérlet csúfos kudarcba torkollott, a búrok 1896. január 2-án Doornkopnál felmorzsolták Jameson csapatát.<sup>22</sup> A konfliktus híre bejárta a világsajtót, és a magyar érdeklődés is élénk figyelemmel követte. A cikk szerint Péchy Tiborban ezt követően érlelődött meg az elhatározás, hogy Dél-Afrikába utazzon. Terve az volt, hogy mint katonatiszt felajánlja szolgálatait Kruger elnöknek: „A következő év elején meg is érkezett Pretóriába s a hírneves Joubert tábornoknál<sup>23</sup> jelentkezett, a ki elvitte őt az öreg Kruger elnökhöz. Itt aztán a fiatal magyar tiszt előadta szándékát s azon ajánlatot tette, hogy a boer csapatokat kész volna európai módra szervezni és begyakorolni.”<sup>24</sup> Péchy Tibor tehát úgy vélte, hogy a Jameson-raidot követően Kruger elnök a hadsereg európai mintájú modernizációját, kiképzését szükségesnek fogja tartani. Ebben vállalt volna szerepet Péchy. Kruger válasza azonban elutasító volt: „Ilyesmiről azonban Krüger hallani sem akart”.<sup>25</sup> A cikkhez kapcsolódva jelent meg egy fénykép Péchy Tiborról. A kép címe, „Péchy Tibor a transzváli háborúban”, valamint a fénykép kompozíciója arra enged következtetni, hogy a kép a harctéren készülhetett. A fotón ugyanis Péchy fel-fegyverezve, búr töltevényekkel a mellkasán, búrkalappal, puskával a kezében sziklás talajon áll.<sup>26</sup> A fénykép eredeti változatán azonban, amelyre a Péchy család archívumában bukkantam, alaposabban kivehetőek a műtermi háttér részletei.

A búr háborúból hazatérő magyarok közül többen megírták saját tapasztalataikat a nyilvánosság számára. Péchy Tibor maga is közölt cikket Tábori élet a boeroknál címmel a Világkrónika XXV. évf. 10. számában. Péchy az európai katona számára rendkívül furcsa búr katonai tábor hétköznapijait mutatja be.<sup>27</sup>

A magyar veteránok közül dél-afrikai élményeikből többen, például Bulyovszky Károly és Simon Vilmos könyvet is írtak. Elsősorban azért emeltem ki ezt a két szerzőt, mert könyveikben megemlítik Péchy Tibort. Míg Bulyovszky a Péchyvel történt rövid dél-afrikai találkozásukat emeli ki<sup>28</sup>, Simon Vilmos Péchy Tibor harci tevékenységét ismerteti a dalmanuthai csatában.<sup>29</sup>

Péchy Tibor búr háborús tevékenysége a magyar sajtóérdeklődésnek köszönhetően a hazai közvélemény számára ismertté vált. Ezt mi sem bizonyítja jobban, minthogy több ízben kapott leveleket azzal a kéréssel, hogy protezsáljon be magyarokat a búr hadseregbe. Spick Nándor Budapestről írt Péchynek ez ügyben: „Bátorkodom azon alázatos

21 Péchy Tibor levelezése, naplója, előadás kéziratai.

22 Iain R. Smith, *The Origins of the South African war, 1899-1902*, London, 1996. 94.

23 Piet Joubert tábornok a transvaali hadsereg főparancsnoka volt a második angol-búr háború kitörésétől egészen 1900 márciusában bekövetkezett haláláig.

24 Magyar ember a boer háborúban, *Vasárnapi Ujság* XLVII. évf. 47.sz., 1900. 782.

25 Uo.

26 Magyar ember a boer háborúban, *Vasárnapi Ujság* XLVII. évf. 47.sz., 1900. 785.

27 Péchy Tibor, Tábori élet a boeroknál, *Világkrónika* XXV. évf. 10. sz., Budapest, 1901. 74.

28 Bulyovszky Károly, Boer-angol tűzben, Budapest, 1901. 85-86.

29 Simon Vilmos, Boer szabadságharc, Budapest, 1901. 125-126.

kérelemmel Méltóságod elé járulni, miszerint, kegyeskednék engem, valamint három barátomat Transvalba vinni, mivel nagyon szeretnénk a búroknak segítségére lenni... Legfiatalabb köztök én vagyok de azért már 17 éves vagyok míg a másik kettő már 19 éves.”<sup>30</sup> A levél írója ifjú barátaival akart kijutni Dél-Afrikába, és mivel Péchy Tibor búr háborús szerepvállalása a sajtón keresztül ismertté vált, ezért fordultak hozzá.

Érdekes, hogy a helyi és az országos sajtó mellett az újságírás külföldi színterein is feltűnt Péchy Tibor. Az angol *The Illustrated London News* 1900. november 22-én megjelent számának hasábjain rövid írást közölt a búrok oldalán harcoló külföldi tisztokról.<sup>31</sup> A cikk alapja és illusztrációja egy fénykép, amely 1900 őszen készült a Dél-Afrikából hazatérő külföldi önkéntesekről a Styria gőzös fedélzetén. Péchy Tibort, Camillo Ricchiardit, az olasz egyesség parancsnokát, báró Luzsénszky Félixet, Gössing Gézá, Caldara Józsefet, gróf Villeneuve holland parancsnokot, valamint Simon Vilmos hadnagyot lehet látni a fotón. A cikk első felében meglehetősen csípős és provokatív jellemzőkkel illeti a búrok oldalán harcoló külföldi önkénteseket. A szerző szerint többek között az ott-honi gondok, a nyereségvágy, a kalandvágy, valamint a veszett ügyekért érzett romantikus szimpátia miatt érkeznek a búrok segítségére a világ legkülönbözőbb területeiről a harcosok. A cikk írója úgy véli, hogy a fentihez hasonló indokok vezethették Dél-Afrikába a képen szereplő személyeket is.<sup>32</sup>

Az első szembetűnő anomália a cikkben a képen szereplő katonák nevének helyesírásában fedezhető fel. Péchy Tibor például gróf Pecci, míg báró Luzsénszky Félix, Max Schiffi kapitány néven szerepel a londoni újságban. Nem ez az egyetlen téves információ a cikkben. Báró Luzsénszkyt például az utász alakulat parancsnokaként mutatja be az újságíró, a valóságban Luzsénszky a többi magyarral egy egységben szolgált. Az írás következetesen a zsoldos szót használja a katonákra, holott a valóságban az önkéntesek, a búr katonákhoz hasonlóan, semmilyen fizetséget nem kaptak szolgálataikért.<sup>33</sup> A legérdekesebb eleme azonban a cikknek Péchy Tiborral kapcsolatos. A publicista szerint ugyanis Péchy, vagy ahogyan ott szerepel gróf Pecci, XIII Leo római pápa unokaöccse.



Péchy Tibor a transzváli háborúban

30 Spick Nándor levele, kelt Budapest, 1900. november 6., kézirat.

31 Foreign officers with the boers, *The Illustrated London News*, London, 1900. 939.

32 Uo.

33 Bulyovszky Károly, i. m. 85-86.

Az ok pedig, amiért a pápa unokaöccse Dél-Afrikába ment és a búrok mellett fegyvert fogott az, hogy egy kis kalandban legyen része.<sup>34</sup>

Jogosan merülhet fel a kérdés, hogy mi lehetett ennek a nagy tévedésnek a hátterében. Véleményem szerint az újságíró a Péchy nevet, a hangzásban hozzá hasonló Peccinek érthette. A hír értékét jelentősen növelhette a pápai rokonság. Így történhetett meg, hogy a református, magyar Péchy Tibor a *The Illustrated London News* újságírójának tolla nyomán, egy csapásra az olasz Pecci családból származó XIII. Leó pápa unokaöccse lett.

A téves informálás azonban nem maradt válasz nélkül. A *Vasárnapi Ujság* 1900. december 30-án *Magyarok a boer seregben* című cikkével reflektált a hamis információkkal teli londoni írásra. A hazai újságíró sorra mutatja be a tévedéseket, a hibásan írt neveket és tisztségeket. A legsúlyosabb baklövésnek azonban a *Vasárnapi Ujság* munkatársa is a Péchy Tibor és XIII. Leó pápa közötti rokoni kapcsolat kreálását tartotta. Erről így olvashatunk a lapban: „A legkülönösebb tévedés áldozata azonban Péchy Tibor, a kinek nevét elolvasztották Peccire és megtették grófnak. Mivel pedig XIII. Leó pápa is a Pecci grófok családjából való, nagyon könnyű volt Péchy úrra ráfogni, hogy a pápa unokaöccse s elmondani, hogy nem ő az első Pecci, a kit a kalandvágy kóbor életre csábított ki a Pecciek carpinetói családi otthonának szűk falai közül. Így kerül bele a római pápa családja a krédóba egy protestáns vallású magyarnak hasonló hangzású neve révén.”<sup>35</sup> Látható, hogy a téves információk közlését a magyar sajtó nem hagyta tisztázatlanul.

Az említett *Vasárnapi Ujság*ban található cikken kívül egy másik magyar sajtóteremben megjelent cikk is foglalkozik az említett fényképfelvétellel. A *Magyar Salon* című folyóirat, 1900. decemberi számában olvasható báró Luzsénszky Félix cikke, *Magyarok Transvaalban* címmel. Ebben az írásban az író nem tesz célzást a *The Illustrated London News*ban közölt hibás adatokra. Hasonlóan a londoni újságíróhoz, Luzsénszky is sorra veszi és röviden bemutatja a fényképen látható személyeket.<sup>36</sup>

Érdeemesnek tartom megjegyezni, hogy a hazai sajtó még évekkel később is hivatkozott az említett tévedésre. XIII. Leó halálakor számos cikk jelent meg Magyarországon is, amelyekben életéről, munkásságáról emlékeztek meg. A XIII. Leó életét ismertető írások közül a *Szalon Ujság* 1903. július 15-én megjelent számában olvashatunk a londoni lap tévedéséről: „Mint érdekes példáját a külföldi felületességnek említjük föl itt, hogy mikor a *London News* a boerok mellett küzdött magyar és osztrák urak csoportos arczképét közölte, a magyar Péchyt megtette olasszá, gróffá és a pápa unokaöccsév.”<sup>37</sup>

A XIII. Leó pápa és Péchy Tibor közti rokonság tényként való közlésével nem a *The Illustrated London News* hasábjain találkozhatunk egyedül. A búr háború magyar vonatkozásaival foglalkozó, egyébként meglehetősen szűk magyar és külföldi szak- és ismeretterjesztő irodalomban a szerzők minden esetben kiemelik azt, hogy Péchy Tibor a búrok oldalán harcoló magyarok közül a legérdekesebb egyéniség, mivel XIII. Leó pápa unokaöccse.<sup>38</sup> Sőt hozzáfűzik, hogy Péchy a pápai rokonság ellenére protestáns vallású!<sup>39</sup> Véleményem szerint ennek a tévedésnek a gyökere a londoni lapban megjelent hamis információ lehetett, amit később többen tényként kezelhettek.

34 Foreign officers with the boers, *The Illustrated London News*, London, 1900. 939.

35 Magyarok a boer hadseregben, *Vasárnapi Ujság* XLVII. évf. 52.sz., Budapest, 1900. 876.

36 Luzsénszky Félix, *Magyarok Transvaalban*, *Magyar Salon*, Budapest, 1900. 461-464.

37 XIII. Leó pápa, *Szalon Ujság* VIII. évf. 13. sz., Budapest, 1903. 7.

38 Szabó Kristóf, *Magyar önkéntesek a búr háborúban*, in [www.netlabor.hu/roncskutatas](http://www.netlabor.hu/roncskutatas) (letöltés ideje: 2008. május 3. 11:39)

39 Erwin A. Schmidl, i. m. 232.



A pápával való rokonság híre a Péchy családhoz is eljutott. Bár a család tagjai tisztában voltak és vannak a tényekkel, azaz, hogy a Péchy és a Pecci családnak a hasonló hangzason túl semmi köze sincs egymáshoz, a családi folklórban azonban megmaradt, hogy a Péchyek egy pápát is adtak a világnak.<sup>40</sup>

Péchy Tibor dél-afrikai tevékenységének Európán kívül is maradt nyoma, emléke. 1924-ben bekövetkezett halálát követően 15 évvel, fia, akit szintén Péchy Tibornak hívtak, Dél-Afrikából kapott egy rendkívül érdekes levelet. A levél írója egy dél-afrikai magyar, nyitrai Szabó József, a middelburgi Agricultural College oktatója volt.<sup>41</sup>

A levél segítségkérés volt. Szabó József ugyanis célul tűzte ki, hogy a második angol-búr háború magyar résztvevőinek méltó emléket állítson Dél-Afrikában: „A negyven esztendővel ezelőtt itt járt s a magyar névnek becsületet szerzett magyar hősök nemcsak nekünk itt élő magyaroknak, de az egész magyar nemzet számára oly erkölcsi értéket jelentenek, amire mindenkor büszkén hivatkozhatunk, aminek feledésbe való hagyása véték lenne.” Szabó József konkrétan meg is nevezi, hogy milyen jellegű segítségre volna szüksége. A volt Oranje Szabadállam fővárosában, a bloemfonteini múzeumban szeretne egy magyar „osztályt” felállítani, amely a búr háborúban résztvevő magyarokhoz kapcsolódó tárgyakat foglalná magában. Péchy Tibortól elsősorban apjának Dél-Afrikában készült fényképei másolatát kérte, valamint egy kb. 20 centiméternyi nemzeti-színű szalagot. Szabó József a fényképekből és a szalagból egy tablót kívánt készíteni, amit a múzeumban szándékozott elhelyezni. Ezt követően a levelében egy Péchy Tibor emlékével kapcsolatos rövid történetet ír le. Egy alkalommal ugyanis, amikor Johannesburgban betért egy bárba, szóba elegyedett a helybeliekkel: „Angolul, meg Afrikaanszúl folyt disputa, amikor egyszer nagy csodálkozásomra azt mondja egy öreg bányász: „ugye maga magyar”. Persze, hogy az vagyok, de honnan látja? Kérdem. Volt nekem régen egy ismerősöm: „Péchy”, feleli, s az pont így beszélt mint maga. Tény, hogy én ma is tisztamenti angolsággal, vagy mondjuk búrsággal adom elő a mezőgazdasági gépészetet a middelburgi Collegeban.” A különös beszélgetés után Szabó József többekkel találkozott, akik ismerték Péchy Tibort. Így úgy véli, hogy lenne helyi érdeklődés a Bloemfonteinben kiállítani tervezett gyűjteménnyel kapcsolatban: „Ha megkapom a kért fényképeket, s kitesszük azokat, bizonyára sok öreg búr harcos fogja könnyfátyolos szemeken keresztül felismerni a „Kommandantot”...”<sup>42</sup>

Arra vonatkozóan, hogy Szabó József gyűjtése sikeres volt-e, valamint, hogy megvalósult-e Bloemfonteinben a búr háború magyar résztvevőit bemutató kiállítás, nem rendelkezem adatokkal. Az azonban a forrásokból leszűrhető, hogy Péchy Tibor búr háborús részvétele nem múlt el nyomtalanul, visszhang nélkül Dél-Afrikában sem.

A második angol-búr háború magyar sajtója rendkívül gazdag forrásanyag. A dél-afrikai eseményekről megjelent hazai publicisztikák túlnyomó többségben búr barát érzelműek. Korábbi vizsgálatok szerint a háttérben az állhatott, hogy a korszak magyar újságírói, szerkesztői hasonlóságot véltek felfedezni az 1848-1849-es magyarság, és a britek ellen harcoló búrok között.<sup>43</sup> Ennek a szemléletnek megfelelően, míg a búr oldalon harcoló magyarokról, így Péchy Tiborról is számos cikk született, a britek oldalán résztvevőkről szinte minimális, említészerű írásokkal találkozhatunk.

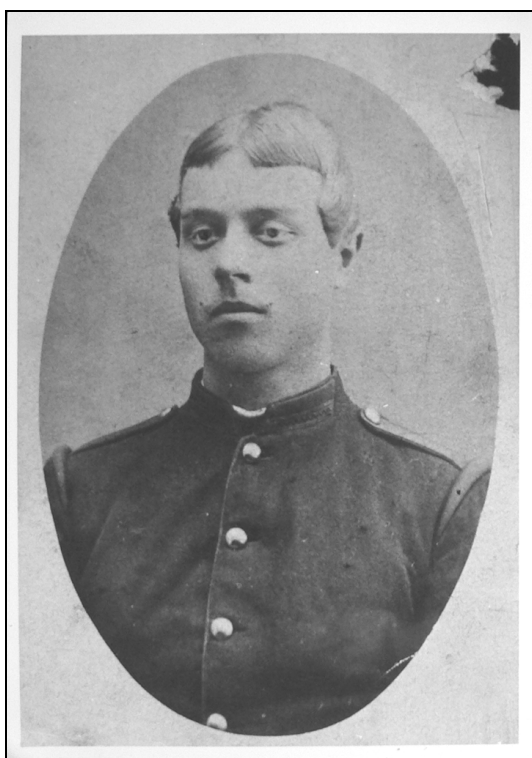
40 Péchy György közlése

41 Nyitrai Szabó József levele, kelt Middelburg, 1939. április 17., kézirat

42 Uo.

43 A búrok melletti szimpátiának legerősebben hangot adó írások a 48-as érzelmű lapokat jellemezték, in Tefner Zoltán, Külpolitika, népcsoport, tömegtájékoztatás, *Valóság* XLV. évf. 6. sz., 2002.; <http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=3&lap=0> (letöltés ideje: 2010. október 20. 10:42)

Péchy Tibor második angol-búr háborús tevékenységéről a sajtó által alkotott kép igen változatos. Péchy más-más aspektusban jelenik meg a különböző lapokban, az adott sajtóorgánum jellegének megfelelően. A helyi újságok túlnyomó részben a második angol-búr háború debreceni résztvevőjét látták benne, így Péchy elsődleges attribútuma ezekben az írásokban a lokális kötődése, debreceni mivolta volt. A *The Illustrated London News* hasábjain közölt cikk pedig a szenzáció oldaláról próbálta beállítani Péchy, XIII. Leó pápa kalandvágyó unokaöccseként. Bár a kortárs magyar sajtó több ízben felhívta a figyelmet a tévedésre, a Péchy Tibor és XIII. Leó közötti rokoni viszony még a közelmúltban megjelent ismeretterjesztő írásokban is tényként szerepel.



*Péchy Tibor arcképe kadét korából*

*Szűcs Ernő*

## Debrecen egykori polgármestere Simonffy Imre

A Simonffy család a nemességet *németújfalusi* előnévvel 1596-ban Rudolf királytól (1576-1608) nyerte. Birtokaik a Zala megyei Neszele, Döbréte és Gibárt községben voltak. Balázs és fia, Simon itt éltek. Ez utóbbiak egyik leszármazottja, Ádám a közeli Egervárra települt, míg másik fia – az egyre erőszakosabb ellenreformáció elől – Mezőlakra (Veszprém megye), majd 1744-ben Debrecenbe költözött. Fia, I. Sámuel 1811-ben a város főbírája lett, ezt a tisztséget haláláig, 1821-ig viselte. Emellett több egyházi megbízatást is ellátott, volt ispotályi inspektor, irányította a Nagytemplom, az ispotályi templom és a Kollégium építését. Tizenegy gyermeke született. Károly nevű fiától származott Imre (1824-1910). Imre édesanyja ecsedi Csapó Zsuzsánna (1806-1861) volt.<sup>1</sup>

Az ifjú Imre tanulmányait a debreceni Kollégiumban végezte (1837-1844). Egy évre – a korabeli szokásoknak megfelelően – „német szóra” Eperjesre ment. Jurátusként részt vett az 1844-es pozsonyi országgyűlésen.<sup>2</sup> 1845-ban Papszász Lajosnál lett patvarista, majd ezt követően 1847-ben letette az ügyvédi vizsgát, ugyanebben az esztendőben Bihar vármegye aljegyzőjének nevezték ki. 1848-ban hazatért Debrecenbe, itt az öt tiszteletbeli jegyzői állás közül az elsőre őt választották meg. Amikor a haza veszélybe került beállt verespántlikás honvédnek. Ő lett – mint főhadnagy – az egyik század parancsnoka. Az első csata után kapitánnyá léptették elő. Későbbiekben a délvidéki harcokban vett részt, végül az aradi várórség tagja volt 1849. augusztus 17-ig.<sup>3</sup>

A szabadságharc után 1851-1858 között jegyzőként újjászervezte a városi nyomdát, majd mint tanácsnok szolgálta a várost.<sup>4</sup>

1855-ben megnősült, Tóth István lányát, Zsuzsannát (1833-1897) vette feleségül. Egy gyermekük született, Béla (1864-1901)<sup>5</sup>, akinek korai halála derékba törte apja kimagasló tevékenységét.

Az abszolutista Bach-rendszert nem tartotta elfogadhatónak, ezért igyekezett elérni, hogy a debreceniek minél kevesebb kincstári adót fizessenek. Azt is elérte, hogy az adók beszedésével megbízott hivatalnokok ne bontsák fel a hatóságtól érkező leveleket, mert azok rendszerint a befizetéseket sürgették. Amikor pedig a hatalom a nem fizetőkhez – büntetésként – két-két lovaskatonát helyezett el szállásra, Simonffy a város házipénztárából minden katona után napi egy-egy forintot utaltatott ki az érintett polgároknak. Az így kiürített pénztárból nem lehetett adót befizetni. Az önkényuralom erre lefoglaltatta a házipénztárt. Ekkor ellenlépésként Simonffy meggyőzte a város bérlőit, hogy kötelezettségeiket ne a házipénztárba, hanem egy külön kasszába fizessék, amiből a polgárokat továbbra is díjazni lehetett. Sőt, a Simonffy által javasolt színházépítésre is jutott egy jelentős összeg, amiből lerakták az épület alapjait. Ezzel azt is elérte, hogy az abszolu-

1 Nagybakay (Rickl) Antal: Simonffy Sámuel a Debreceni Nemes Kalmár Társaság tagja, debreceni főbíró. Élete, munkássága, családja és kora (Debrecen, 1936) és Vajay Szabolcs: A johannita lovagrend. (Debrecen, é.n.)

2 Debreceni Ellenőr 1895. okt. 12.

3 Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai (Bp. 1988.) 542. old.

4 Hajdú-Bihar megyei Levéltár (Továbbiakban: HBML) XVII. évkönyve, 1990. (Debrecen, 1990) 32. old.

5 Hajdú-Bihari Napló (Továbbiakban: HBN) 1990. aug. 09. Gazdag István cikke.

tizmust kiszolgáló városvezetés az építkezés befejezésére kényszerült, s így hosszú időre lehetetlenné vált a kincstári adó befizetése.

Népszerűségére jellemző, hogy 1875. október 7-én, a városi közgyűlésen közfelkiáltással választották polgármesternek. Ez többször megismétlődött, így 27 évig volt a város vezetője, s – mint utaltunk rá – csak a fia halála miatti elkedvetlenedésében mondott le tisztségéről.

Polgármesterségének idején hatalmasat fejlődött Debrecen. Létrehozta az erdei vasutat, közkedvelt nevéen a „Zsuzsi”-t (1882).<sup>6</sup> A monarchiában elsőnek itt indult gépi gőzerővel vontatott városi tömegközlekedés (1884).<sup>7</sup> Ez a „kisvasút” lett a villamos elődje. Templomok, iskolák épültek. Az ipar területén sikerült elérnie, hogy Debrecenbe kerüljön a régió Dohánygyára (1887), a Járműjavító (1898). Polgármestersége alatt létesült a Vidoni szalámigyár. Megalapította a Vágóhidat, a városnak saját téglagyára lett, s ez áraival rákényszerítette a többi hasonló üzemet a helybeliek mérsékelt áron való kiszolgáltatására. Részt vett a kisemberek bankjának, a Kölcsönös Segélyező Egyletnek a megalapításában. A légszeszgyárral (gáz) szemben felépült a Közraktár. Számtalan elnökségi tisztséget vállalt (Vöröskereszt, Kaszinó, stb.)

Törekedett arra, hogy a környező települések közül minél több kapjon vasúti összeköttetést Debrecennel, hogy ezáltal ez utóbbi centrum jellege erősödjék. A város vagyonaiból jelentős összeget fordított a helyi érdekű vasutak építésére. Hajdúnánással 1884-ban, Büdöskényvel 1886-ban, Füzesabonnyal, Ohattal, Polgárral 1891-ben, Sáránddal, Derecskével, Létával 1894-ben jött létre vasúti összeköttetés. A megnövekedett vasúti forgalom szükségessé tette az 1857-ben emelt „indóház” helyett az új Nagyállomás építését (1900-1904), amely az ország legszebb és legnagyobb vidéki állomása lett.<sup>8</sup>

Artézi kutakat fúratott, az épülő Dohánygyárat erdősávval vettette körül, gondoskodott arról, hogy a szegénysorsú járóbetegnek is orvosi ellátásban részesülhessenek a Vöröskereszt Egyesület városi nyilvános rendelőjében. Ugyancsak az egészségügy érdekében ellenőrzéseket tartott az üzletekben, piacokon, felépítette az új (Bem téri) városi kórházat. 1901-re épült meg Pallagon a Mezőgazdasági Akadémia több tanári lakással.<sup>9</sup>

A város vagyona 1875-ben, polgármestersége kezdetén 10 millió forint volt, ami 1900-ra (akkori értékben) 20 millió forintra (40 millió koronára) nőtt.<sup>10</sup> Igaz, az adósság 463 ezerről 5 millióra emelkedett.

Polgármestersége idején a város lakóépületeinek 40 %-a kicserélődött, sok középület emelkedett Debrecen központjában, ugyanakkor a gyorsan növekvő lakosság (a sok betelepülő) egymás után hozta létre a kertskéket. Ekkor alakult ki a Homokkert, a Nyilastelep (a mai Szabadságtelep) és a Csapóker. Erőteljesen fejlődtek a villanegyedek (Simonyi út, Széchenyi kert, Nagyerdő környéke). Maga is kiköltözött városi házából a Kossuth utca 17-ből a Simonyi út 32. szám alatt emelt villájába.

Elérte, hogy az akkor kialakuló igazságügyi hálózat több fóruma (Járásbíróság, Törvényszék, Királyi Ítéltábla) Debrecenbe kerüljön. Ezek díszes palotái nagyban javították Debrecen városképét.<sup>11</sup>

Hihetetlen munkabírású, ugyanakkor szerény, megnyerő modorú ember volt. A város polgármestereként a tisztviselői kartól precíz munkát követelt, a kiadott utasításokat

6 Szűcs Ernő: A „Zsuzsi” Debrecen Gazdasági Vasút (HBML XXI. Évkönyv 1990.) 25. old.

7 Szűcs E. Zoltán: A debreceni kötőpályás közlekedés 120 éve (Debrecen, 2004) 15. old.

8 A Nagyállomást Pfaff Ferenc tervezte. Az épület 1944. június 2-án súlyos bombatámadást szenvedett.

9 Szűcs István: A debreceni Casino története (Debrecen, 1984) 18. old.; és 100 éves a Vöröskereszt (Szerk.:Gazdag István, Debrecen, 1981.) 11. old.

10 1892-től a fizetőeszköz a korona lett. 1 korona értéke 2 forint volt.

11 Szűcs Ernő: Bemutatjuk (Debrecen, 1987) 136. old. A királyi Ítéltábla 1891-ben épült fel.

következetesen számon kérte. Munkáját nemcsak a helybeliek ismerték el azzal, hogy ellenjelölt nélkül újból és újból öt választották polgármesterré, hanem 1878-ban királyi tanácsosi címet nyert, 1888-ban pedig III. osztályú Vaskorona-renddel tüntették ki. Ez feljogosította volna a „lovagi” cím megkérésére, de szerénységéből fakadóan ezt nem tette meg. Az olasz király 1886-ban a Koronarend tisztikeresztjével, a szerb uralkodó a királyi Takora-renddel tüntette ki. Fiume városa 1893-ban díszpolgárrá választotta.

Debrecen lakói 1900. október 18-án negyedszázados polgármesteri tevékenysége elismeréseként egésznapos ünnepség keretében köszöntötték. A fáklyás felvonulókat Kosuth utcai házának erkélyén fogadta. A menetben részt vett a Járműjavító fúvózenekara, az 1200 lampionossal együtt nagy tömeg hullámozott az utcákon, a dalkörök szerénádót adtak.<sup>12</sup>

A debreceni polgárok emlékét azzal örökítették meg, hogy a valamikori Kis-Új utcát róla és nagyapjáról (Sámuelről) nevezték el Simonffy utcának, melynek sarkain állnak a város első – általa építtetett – eklektikus stílusú tornyos bérházai. Hamvait a régi dobozi temetőből – megbecsülésből – az 1930-as években a Köztemető parkosított részén helyezték el. Sírját időnként – az 1848-ra emlékezők – megkoszorúzzák. Sajnálatos azonban, hogy egykori háza falán nem az ő, hanem más nevét őrző emléktábla van elhelyezve.

---

12 HBML XVII. évkönyv 25. old.; és HBN 1990. augusztus 09.

*Topor István*

## **A debreceni zsidó tanulók szegregációja 1921 – 1942 között**

Munkám alapjául Karády Viktornak a magyar iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségeket vizsgáló tanulmánykötetét vettem (*Karády 1997, 15-55*). A szerző tanulmányában a zsidókkal szembeni szegregáció gyökereit kutatva megállapítja, hogy a zsidóság alulképviselése a katolikus és – kisebb mértékben – a református intézetekben „már az első világháború előestéjén világossá vált, és a világháborúk között csak tovább mélyült” (*Karády 1997, 42*). Az 1920-as évektől kezdődően a zsidó érettségizőknek már csak tizedrésze látogatta a katolikus intézményeket, szemben a 19. század végi 50%-kal. Megállapítja, hogy ez a jelentős változás a katolikus intézményrendszer általános bezárkózásával magyarázható, amelynek célja, hogy a gyengébb felekezetet képviselő zsidóságnak a katolikus egyházba való betérési kísérletét lezárja. Egy másik tanulmányában a szegregáció tényét igazoló általános mutatók megalkotásának nehézségéről írva megállapítja, hogy a „legmegfelelőbb mutató ebben a kérdésben az lenne, ha néhány olyan várost vizsgálnánk meg, ahol az azonos szintű iskolák mindegyik típusa megtalálható volna (például állami, katolikus, protestáns)” (*Karády 1997, 275*).

Kutatásom célja az volt, hogy összegyűjtssem, és egybe vessem a debreceni adatokat a globális mutatók értékelésének eredményeivel. Forrásul a Hajdú-Bihar Megyei Levéltárban őrzött főnévkönyvek és évkönyvek szolgáltak. Debrecen szabad királyi városban 1930 és 1942 között egyaránt működött állami, református, katolikus és zsidó gimnázium. Így vizsgálódásaim a következő intézményekre terjedtek ki:

1. Debreceni Magyar Királyi Állami Fazekas Mihály Gimnázium
2. Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziuma
3. Debreceni Református Kollégium Gimnáziuma
4. Debreceni Dóczi Leánynevelő Intézet Leánygimnáziuma
5. Debreceni Kegyetanítórendi Calasanzi Szent József Gimnázium
6. A Magyarok Nagyasszonyáról Nevezett Debreceni Római Katolikus Leánygimnázium
7. Debreceni Zsidó Gimnázium.

A vizsgált időszakban a gimnáziumi tanulók számának alakulását az *1. számú táblázat* mutatja.

A számadatok képet adnak arról a debreceni sajátosságról, hogy az iskolapiac nagy szektorai közül itt – az állammal szemben – nagyobb súllyal szerepelnek a felekezeti iskolák. A „kálvinista Róma” állami gimnáziumaira nem jellemző a zsidó tanulók felülprezentáltsága. Sőt, az érettségizők számát mutató *2. táblázatot* vizsgálva, akkor kiderül, hogy az 1930-31-es, az 1939-40-es és az 1941-42-es tanévekben nem volt egyetlen zsidó vallású érettségizője sem a Fazekas Mihály Gimnáziumnak, sem a Tanárképző Gyakorló

Gimnáziumának. Igaz, ez utóbbi intézménynek hiányosak az adatai. Hiányzik az 1938-39-es tanévből a IV, V és VIII. osztály; az 1939-40-es tanévből az V. és VI. osztály; az 1940-41-es tanévből a VI. és VIII. osztály; az 1941-42-es tanévből pedig a VIII. osztály főnévkönyve. Az adattal rendelkező osztályokban nem volt zsidó diák. Ez azt valószínű-

1. táblázat: A zsidó tanulók szám szerinti megoszlása Debrecen gimnáziumaiban (1930-1942)

Gimnázium	1930-31		1934-35		1937-38		1939-40		1941-42	
	összes	zsidó	összes	zsidó	összes	zsidó	összes	zsidó	összes	zsidó
Fazekas Mihály	437	13	322	8	261	3	270	2	333	1
Tanárképző Gyakorló	–	–	–	–	–	–	140*	–	142*	–
Református Kollégium	857	13	756	3	783	–	698	–	620	–
Dóczy Leánygimn.	621	85	569	56	555	33	612	13	555	4
Szent József Gimnázium	717	19	746	24	816	35	608	16	449	8
Katholikus Leánygimn.	206	6	306	18	340	41	324	25	286	18
Zsidó Gimnázium	427	411	392	370	375	357	294	288	278	278
<b>Összes</b>	<b>3265</b>	<b>547</b>	<b>3091</b>	<b>479</b>	<b>3130</b>	<b>469</b>	<b>2946</b>	<b>344</b>	<b>2663</b>	<b>309</b>

\*A főnévkönyv hiányos volta miatt nem teljes adat.

2. táblázat: A zsidó érettségizők szám szerinti megoszlása Debrecen gimnáziumaiban (1930-42)

Gimnázium	1930-31		1934-35		1937-38		1939-40		1941-42	
	összes	zsidó	összes	zsidó	összes	zsidó	összes	zsidó	összes	zsidó
Fazekas Mihály	29	1	23	1	19	2	24	0	23	0
Tanárképző Gyakorló	–	–	–	–	–	–	18	0	–	–
Református Kollégium	64	4	55	1	47	0	71	0	56	0
Dóczy Leánygimn.	37	5	41	7	36	6	47	3	51	1
Szent József Gimnázium	70	3	50	2	90	2	83	2	38	0
Katholikus Leánygimn.	–	–*	26	1	29	4	34	5	21	0
Zsidó Gimnázium	48	46	47	42	35	31	39	37	35	35
<b>Összes</b>	<b>248</b>	<b>58</b>	<b>242</b>	<b>54</b>	<b>256</b>	<b>45</b>	<b>316</b>	<b>47</b>	<b>224</b>	<b>36</b>

\* Ebben a tanévben még nem volt érettségiző osztály, mivel az intézmény csak 1926 szeptember 1-jével nyílt meg a VMK 56-644/1926.V.ü.sz. engedélyével





*harmadosztályú kocsijában hernyósapkás, kaftános zsidók ülnek, akiknek szájukon habzik a jiddis – ez hát Árpád népe?»” (Gonda 1971, 201).*

A Gonda által Ravasz püspöknek tulajdonított mondat inkább anekdotikus elemet sugall. Karády Viktor is egyetértett velem abban<sup>1</sup>, miszerint nehezen elképzelhető, hogy református püspök harmadosztályon utazott volna.

Adatok igazolják, hogy az ő püspökségétől kezdve a nagyhírű református kollégium kapui bezárultak a zsidó diákok előtt. Fontos tény az is, hogy a Református Kollégium Gimnáziumának igazgatói székében az a vitéz Bessenyei Lajos dr. ült, aki 1920-21-ben az Ébredő Magyarok vezére volt a városban, majd 1944 márciusának végén Debrecen főispánjaként főszerepet játszott a város több mint tízezer zsidójának deportálásában. Az 1937-38-as tanévtől egyetlen zsidót sem vettek fel a tanintézetbe.

Ugyanettől a tanévtől kezdődően a Dóczy Református Leánygimnáziumban is folyamatosan csökkent a zsidó tanulók száma. 1937-38-ban 6, 1939-40-ben három, 1941-42-ben már csak egy zsidó vallású lánytanulója volt a gimnáziumnak.

Karády Viktor a fehérterrortól kezdődő antiszemita megkülönböztetések terjedésével hozza összefüggésbe a debreceni zsidó gimnázium felállítását (Karády 1997, 44). Haas Imrének, az iskola tanárának a gimnázium 1930-31 évi értesítőjében megjelent cikke is az antiszemita hangulat erősödésével magyarázza az intézmény létrejöttét.<sup>2</sup> Gonda szerint az 1920-21-es tanév végén a gimnáziumot a helyi hitközség minden előzmény nélkül hozta létre, miután egy szemtanú megállapítása szerint mintegy százharminc zsidó diákot „helyszűke” ürügyén nem vettek fel a helyi középiskolákba. Dr. Gutfreund Sándor<sup>3</sup> ügyvéd mozgalmat indított önálló zsidó gimnázium létrehozására. A debreceni hitközség is magáévá tette az ügyet, és kérelemmel fordult az akkori közoktatásügyi miniszterhez, Haller Istvánhoz. A fajvédő hírében álló miniszter azonban határidő túllépésre hivatkozva nem adta meg az engedélyt. A zsidó gimnázium felállítására tett kísérlet az asszimiláns debreceni zsidó körökben is elutasításra talált. A gimnáziumban veszedelmet, a gettóhoz való visszatérést látták. Az ellenzők élén Lefkovits Arthur ékszerész és dr. Freund Jenő ügyvéd állt. A miniszterhez írt levelükben azzal érveltek, hogy a zsidó gimnázium „elkülönülésre fog vezetni és a zsidó ifjaknak a magyarságba való asszimilációját gátolni fogja” (Gonda 1971, 121-122). Több keresztény társadalmi szervezet is ellenezte a zsidó gimnáziumot. Egyenesen a kormányhoz fordultak a zsidó iskolaügy fejlesztése ellenérvelve. Ekkor Sándor Pál zsidó országgyűlési képviselő karolta fel a gimnázium ügyét, és az ő segítségével sikerült engedélyt szerezni az iskola megnyitására. Igaz, már nem Haller volt a közoktatási miniszter, hanem Vass József. A miniszter azzal győzte meg az antiszemita hangoskodókat, hogy megígérte: az új zsidó gimnázium állami felügyelet alatt fog működni. Az ő engedélyével 1921. szeptember 1-jén nyitotta meg kapuit a gimnázium, és 1944 márciusáig, szinte a deportálások megkezdéséig mű-

1 Karády Viktor 1999. szeptember 2-án hozzám írt levelében írja: „...az anekdota Ravaszról valahol sántít: nem igen lehet feltételezni, hogy a főrendiház tagja a vasúton harmadosztályon utazott volna...”.

2 Haas Imre *Hogyan született meg a debreceni zsidó reál-gimnázium?* Megjelent az iskola alapításának tíz éves évfordulóján. „Erős antiszemita hangulat a világháborút követő időben. Az a vészír, hogy a középiskolákban is numerus clausust állítanak fel, valamint a felekezeti gimnáziumok, rossz gazdasági viszonyok miatt kénytelenek voltak megszüntetni a párhuzamos osztályokat. 1919 szeptemberében 400 zsidó diák előtt zárultak be a középiskolák kapui. Ekkor született meg a gondolat dr. Gutfreund Sámuelben, hogy meg kell teremteni a zsidó gimnáziumot.”

3 Haas Imre dr. Gutfreund Sámuel írt, Gonda viszont dr. Gurfreund Sándort említ munkájában.

ködött (*Gonda 1971, 121-122*). Tanulólétszáma a rendelet értelmében évenként egy-egy osztállyal növekedett, első érettségiző osztálya az 1928-29-es tanévben tett vizsgát. A gimnázium a debreceni zsidó diákok nagy részének biztosított tanulási lehetőséget, de az ország különböző pontjairól is fogadott tanulókat, az intézmény összes tanulói létszámának negyven százalékát ők adták. Az 1930-31-es tanévtől kezdve azonban fokozatosan csökkent a tanulók száma. Ez részben demográfiai okokra vezethető vissza, hiszen a zsidó családokban is a 2-3 gyermekes családmodell vált népszerűvé. A zsidótörvények életbe lépésétől kezdődően a létszámcsökkenés felgyorsult. Ezt igazolják a létszámadatok is: 1937-38-ban 357 fő, 1939-40-ben 288 fő, míg 1941-42-ben már csak 278 diák tanult az intézményben.

A gimnázium keresztény tanulókat is fogadott, bár az összlétszámhoz viszonyítva számuk viszonylag alacsony. 1937-38-ban 18 keresztény (11 református és 7 katolikus) diák járt ide, és még az 1939-40-es tanévben is volt 6 keresztény tanulója. Az 1941-42-es tanévben viszont mind a 278 tanuló zsidó vallású volt.

Összegzésként megállapítható: míg a globális mutatók szerint a zsidó érettségizők aránya az állami gimnáziumokban túlprezentált volt a katolikus, protestáns és más felekezeti iskolákkal szemben, Debrecen állami gimnáziumaiban jelenlétük alulprezentált. Ugyancsak ellenkező előjelű folyamat figyelhető meg a felekezeti iskolák tekintetében. Országos szinten a vizsgált időszakban a katolikus gimnáziumokban folyó szegregáció erősebb volt a protestánsnál, ám Debrecenben ez a folyamat is fordított. Itt a református iskolákban tanulni szándékozó zsidó diákokkal szemben jobban érvényesül a kirekesztés, mint a katolikus gimnáziumok esetében. Végül az is sajátos vonás – a globális mutatókkal szemben –, hogy a zsidó tanulók nagyobb része számára a középfokú oktatást a városban működő zsidó gimnázium biztosította.

#### *Források, bibliográfia*

- A Magyarok Nagyasszonyáról Nevezett Debreceni Római Katolikus Leánygimnázium főnévkönyvei és értesítői  
 Debreceni Dóczy Leánynevelő Intézet Leánygimnáziuma főnévkönyvei és értesítői  
 Debreceni Kegyeztanítórendi Calasanzi Szent József Gimnázium főnévkönyvei és értesítői  
 Debreceni Magyar Királyi Középiszkolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziuma főnévkönyvei és értesítői  
 Debreceni Református Kollégium Gimnáziuma főnévkönyvei és értesítői  
 Debreceni Zsidó Gimnázium főnévkönyvei és értesítői  
 Gonda, Moshe Eljahu, 1971. A debreceni zsidók száz éve. Tel Aviv  
 Karády Viktor, 1997. Felekezeti státus és iskolázási egyenlőtlenségek. In Karády Viktor Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867-1945). Budapest, Replika Kör, 15-57.  
 Magyar Királyi Állami Fazekas Mihály Gimnázium főnévkönyvei és értesítői  
 Zsidótörvények és életfeltételek a szociális jelzők tükrében. In Karády Viktor Zsidóság, modernizáció, polgárosodás. Budapest, Cserépfalvi Kiadó, 1997. 275-322.

*Pfliegler György*

## **Ritka betegségek fogalma, jelentősége és ellátásuk néhány kérdése**

### **A ritka betegségek és az „árva” gyógyszerek fogalmának kialakulása**

A „ritka betegségek” meghatározásnak az önálló entitásként történt megjelenés előtt is helye volt az orvosi gondolkodásban. Az évszázados, de szemléletében ma is kitűnő német belgyógyászati tankönyv meghatározása: „häufige Krankheiten sind häufig, seltene Krankheiten sind selten” és annak sugallata, hogy legalábbis a beteggel történő kezdeti találkozásaink során elsősorban a gyakori betegségekre kell gondolni, ma is igaz. Egy nem hivatalos definíció szerint azon betegségek tekinthetők ritkának, amelyekből egy átlagos gyakorlatot folytató (általános) orvos évente egy beteggel/esettel találkozik.

A ritka betegségek sokszor a tankönyveknek csak a legbuzgóbb medikusok által olvasott, ám még kevesebbek által el is sajátított apróbetűs részeiben vagy a speciális kurzusok során jelentek meg, s ez sokakban a lényegtelenség érzetét keltette. A megismerés és elmélyülés ellen érvként vagy önmagunk felmentéseként szerepelt az is, hogy mivel a ritka betegségek közel 80 %-a genetikai eredetű, így „ha meg is van a diagnózis, annak úgyszincs terápiás következménye”. Miért és hogyan váltak mégis napjainkra elfogadottan egyre nagyobb jelentőségűvé a ritka betegségek az orvoslás, sőt a társadalom egyéb területein is?

A ritka betegségek fogalmának önálló útja az Egyesült Államokból indult az esélyegyenlőség jegyében, el nem választhatóan az „árva” (orphan) gyógyszerektől. A fogalom életre hívását az motiválta, hogy – a gyógyszerfejlesztés exponenciálisan növekvő költségeihez kapcsolódó, érthető gazdasági megfontolások miatt – a gyógyszergyártóknak nem állt érdekükben kis betegszámot (piacot) érintő készítmények kifejlesztése, hiszen a befektetett összeg megtérülése aligha volt várható. Ez súlyos hátrányba hozta azokat a betegeket, akiknek betegsége „nem érte meg”, hogy gyógyításukra újabb és újabb gyógyszereken törjék a fejüket az arra hivatottak. A helyzeten segített az USA-ban 1983 január 4-én életbelépett ún. „Orphan Product Act” (H.R.4014), amely többszű segítséget nyújtott a várhatóan nem nagyszámú beteget érintő termékek előállításának és forgalmazásának. A kezdeti meghatározás szerint azon termékeket tekintették „orphan”-nek, amelyek eladási ára nem fedezte előállításuk költségeit, egy év múlva azonban már úgy módosították a fogalmat, hogy „árva” az a gyógyszer, amely esetén kevesebb, mint 200 000 fős (USA) piaccal kell számolni. A jelenleg érvényben levő meghatározás mindkét elemet tartalmazza.

Milyen hatásági eszközökkel sietett a törvényhozás az „árva” gyógyszert fejlesztők segítségére? A szabályozás hasonló az Egyesült Államokban és az Európai Unióban, bár különbségek is vannak. Legfontosabb elemei:

- *A készítmény „árva” minősítésének feltételei*
  - Ritka betegségre alkalmazandó készítmény (Food and Drug Administration; FDA, illetve European Medicines Agency; EMEA) legyen
  - A megtérülés ideje több mint 7 év legyen
  - Ösztönzés nélkül nem kerül(ne) fejlesztésre
  - Alkalmazásával szignifikáns eredmény érhető el
- *Az „árva” készítmények fajtái*
  - Gyógyszerek, biológiai termékek, in vivo diagnosztikumok
- *Az igénybe vehető, illetve alkalmazott ösztönzési formák*
  - Piaci kizárólagosság: 7 (US), 10 (EU) év; mely csökkenthető, ha az „orphan” feltételek már nem állnak fenn
  - Támogatás: eljárási díj elengedése, mérséklése, centralizált eljárás, klinikai, kutatási protokoll támogatása
- *Az „árva” készítmények/gyógyszerek minősítő, elbíráló fórumai*
  - COMP: Committee on Orphan Medicinal Products (EU szinten hangolja össze a ritka készítmények fejlesztését, engedélyezését)
  - Hollandia: Independent Orphan Drug Steering Committee
  - Anglia: „funding box” a nagyon ritka betegségek számára
  - Franciaország: Temporary Utilization Attribution (35 „árva gyógyszerből” 20 kapta meg az időleges engedélyt, még az eljárás teljes befejezése előtt)
  - Hivatalos referenciaközpontok szakvéleményezései

Az eredmény önmagáért beszél: míg a fenti törvény életbelépését követően az 1983 előttről származó készítmények közül 58-at minősítettek „árvának”, addig ma, 39 évvel később számuk 1500-nál több és folyamatosan nő. A gyógyszercsoportok közül leggyorsabban a daganatellenes készítmények száma gyarapszik, az 1983 és 2007 között mintegy 83 gyógyszergyár által „árva” minősítésre beterjesztettek közül arányuk meghaladta a 68 %-ot, vagyis közel minden ötödik ebbe a kategóriába esett. Hazánkban 2004 és 2010 között 19 készítményt az összes igény 63 %-a kapta meg az „árva” gyógyszer minősítést. Természetesen a készítmények – mint fentebb is utaltunk rá – többnyire igen költségesek és a gyógyszerkassza nem kis részét veszik igénybe. Csak egyetlen példa ennek illusztrálásaképpen: a krónikus myeloid leukaemia (CML) és a gyomor-bélrendszer ún. stroma daganatának (GIST) kezelésében egyaránt hatásos imatinib tabletta évi mintegy 5,5 milliárd forintba kerül, míg a betegek száma nem haladja meg a néhány százat! Ez utóbbi kezelési mód és a CML – tehát egy „orphan” gyógyszer és egy ritka betegség – kapcsolása jól jellemzi az új távlatokat, a *palliatív*, a tüneteket enyhítő vagy tünetmentessé tevő és a *kuratív*, vagyis teljes gyógyulással járó kezelési módok közti különbséget.

Ez utóbbi megközelítés egyre inkább igényli az ún. *személyre szabott gyógyításban* gondolkodást, amikor a betegség molekuláris jellemzőinek megismerését felhasználva kapunk biztos iránytűt egy adott gyógyszer hatékonyságára vonatkozóan. Ebbe a sorba és gondolkodásmódba illeszkedik pl. a 2007-ben újtára indult „European Treatment and Outcome Study for Chronic Myeloid Leukemia” (EUTOS) kezdeményezés, amely a betegségben fontos fehérjék szintézise molekuláris alapjainak vizsgálatával és követésével a „gyökerekig lejutva” ad reményt a kórkép lényegének megismerésére és ezért a hatékony megelőzésnek/kezelésnek a megtalálására. A program négy pillére (amely

lényegében valamennyi ritka betegségre is igaz) a pontos regiszter elkészítése, egységes, molekuláris monitorozás, az alkalmazott készítményeknek a szervezetben levő szintjének mérése és az ismeretek lehető legszélesebb körbe való eljuttatása, az oktatási rendszer, amely a különböző régiók szakembereinek „szintre hozásával” igyekszik azonos esélyeket teremteni.

Igen érdekesek voltak és nagy lendületet adtak az „árva” gyógyszerek kutatásának azok az esetek, amelyek közvetlenül is rávilágítottak és példákkal szolgáltak a ritka betegségek/árva gyógyszerek és a gyakori, sőt esetenként népbetegségek közti átfedésekre. Ezekben az esetekben éppen a ritka betegségek vagy azok gyógyszereit érintő kutatások gyümölcsként jutottunk olyan hatásos készítményekhez, amelyek az eredeti szándékhoz képest sokkal szélesebb betegsoportnál váltak alkalmazhatóvá. Ilyen példa a gyomor ritka MALT lymphomája, s annak felismerése, hogy túlnyomó részben *Helicobacter pylori* fertőzés talaján alakul ki. Míg ezen lymphoma igen ritka kórkép, a *H.pylori* fertőzés igen gyakori. Az ellene alkalmazott gyógyszeres kiirtás jelentősége akkor mérhető fel igazán, ha figyelembe vesszük, hogy a MALT lymphoma, kezdeti stádiumban az esetek háromnegyed részében a baktérium kiirtásával gyógyítható.

Mint a bevezetőben említettük, a ritka betegségek között jelentős számú genetikai eredetű kórképre hivatkozással olykor az orvosok közül is többen szkepticizmusukat emlegetik. Csattanós választ jelentettek erre például a veleszületett tárolási betegségek, amelyekben a kialakuló enzimhiányt (pl. Fabry-kórban a galactosidase-t, Gaucher-kórban a cerebrosidase-t) pótolva a korábban végzetesnek számító defektussal született emberek is megkaphatták a teljes élet lehetőségét.

### A ritka betegségek jellemzői

Az „orphan” gyógyszerek és ritka betegségek fogalomkörét az USA-hoz képest az Európai Unió másfél évtizedes késéssel követte, a meghatározás az első évezred utolsó évében született meg (1295/1999/EC), mely szerint, ritka betegségről akkor beszélhetünk, ha egy adott kórkép:

- az egyénre nézve *életveszélyes* vagy az *életminőséget jelentősen rontó*
- *kis prevalenciájú* (<2-5:10 000 fő)
- *diagnózisa/kezelése többnyire különös (anyagi szellemi) erőfeszítést igényel.*

A meghatározásból kitűnik az is, hogy önmagában a gyér előfordulás nem elégséges a „ritka betegség” minősítéshez, csak a diagnózis és/vagy a kezelés szempontjából súlyos, jelentős szellemi és anyagi erőfeszítést igénylő kórképek tartoznak ide. Ez utóbbi megállapítás adja a másik sarokpontját a ritka betegségek önálló entitásként való megjelenítésének, ugyanis a helyes diagnózis éppen a ritkaság miatt sokszor igen késedelmes, egyes esetekben akár évtizedeket is késhet. A fentebb említett, nagy hányadban kimutatható genetikai etiológia ellenére a kórképek mintegy fele felnőttkorban jelentkeznek, mint pl. amyotrophiás lateral sclerosis, Huntington chorea, Crohn betegség vagy a pajzsmirigy-rák esetében.

A fogalom térben és időben is változó, hiszen míg a thalassaemia („tengervérűség”), a haemoglobin-képződés hibája, a Földközi-tenger mellékén korántsem ritka kórkép, Észak-Európában viszont alig fordul elő; vagy a familiaris periódusos láz, amely az örmények és a szefárd zsidók körében gyakori, más népeknél viszont igen ritka. A mig-

ráció miatt számolni kell különféle, pl. az észak-amerikai vagy európai régióban már „kihaltak” tekinthető fertőző betegségek (pl. lepra, malária) ismételt felbukkanásával is.

Az utóbbi időben ún. „nagyon ritka” („ultra orphan”) előfordulású (< 1:10000 lakos) kórképeket is elkülönítenek a csoporton belül. Az egyes országok betegszámait és a prevalenciát az 1. ábra mutatja.

Ország	Érintett betegszám	Prevalencia/10 000 lakos
USA	< 200 000	7,5
EU	< 215 000	5,0
Japán	< 50 000	4,0
Ausztrália	< 2 000	1,1
UK („ultra orphan”)	< 1 000	0,18

1. ábra: A ritka betegségek által érintett betegszám és prevalencia egyes országokban.

A betegségek jelenleg érvényben levő nemzetközi osztályozása (10. BNO) által nyilvántartott mintegy 60 000 betegség 10-12 %-a tartozik a ritka betegségek közé. Ez 6-8000 kórképet jelent, ami érthetővé teszi a paradoxont, nevezetesen hogy a ritka betegségben szenvedők száma korántsem alacsony. Ez az osztályozás a betegségeket elsősorban az érintett szervrendszerek, a kóroktan alapján különíti el, a jelenleg kidolgozás alatt álló 11. BNO-ban viszont önálló kategória lesz a „Ritka Betegségek” csoport.

A szorosan vett orvosi/egészségügyi feladatokon túlmenően a ritka betegségek ellátásának a betegségek krónikus és súlyos volta miatt széleskörű társadalmi, családi vonatkozásai is vannak. Az érintettek és családtagjaik mind gazdaságilag, mind pszichoszociálisan számos esetben hátrányban vannak, ami azt is jelenti, hogy egy beteg sorsa közvetve és közvetlenül sokkal több embert is érint.

### A ritka betegségek ellátásának jelen helyzete

Az egyes európai műhelyekben, egyetemi központokban természetesen a ritka betegségek egyes csoportjai iránti érdeklődés nem új keletű, s így volt ez hazánkban is. A Debreceni Egyetemen ugyancsak nagy múltra tekinthet vissza és nem egy esetben úttörő jellegű volt pl. a tárolási betegségek, a ritka immunológiai kórképek, vagy a klinikai genetika iránti érdeklődés – messze a teljesség igénye nélkül említve. A kérdés még inkább homloktérbe állítását jelentette ezen új európai prioritás (a jelenlegi és az azt megelőző keretprogramban kiemelt a ritka betegségek ellátása) felismerése és nevesítése, amely a Debreceni Orvostudományi Egyetemen, Közép-Európa első Ritka Betegségek Tanszékének felállítását eredményezte 2001-ben, Muszbek László rektor és Udvardy Miklós rektorhelyettes kezdeményezésére. Az ellátás szervezése országonként eltérő, így pl. Olaszországban Ritka Betegségek Klinikai Kutató Központ és továbbképző intézet is van, máshol az ellátás döntően az egyes szakintézeteken belül történik. Ez természetesen a betegek és betegségek szerteágazó volta, a vezető tüneteknek eltérő orvosi diszciplínákban való megjelenése és ezért speciális ellátási igényük miatt nem is lehet másképpen, de nem teszi feleslegessé az irányadó szemléletet képviselő, koordináló intézmények létesítését. A ritka betegségek, betegségcsoportok hálózatba tömörülése mindenütt fel is lelhető, a National Organization of Rare Diseases (NORD) észak-amerikai szervezetet követte az európai ORPHANET, EURORDIS és mások. Hazánkban magas színvonalú munkát végez a RIROSZ (Ritka és Veleszületett Rendellenesség-

gekkel Élők Országos Szövetsége), amely Pogány Gábor vezetése alatt – nevének megfelelően – elsősorban a fenti diagnóziscsoportba tartozók érdekeit képviseli. A szervezet jelenleg 36 betegség-specifikus tagszervezetet (mint pl. CML és GIST Betegek Egyesülete, Cri-du-Chat Társaság, Dávid Kisemberek Társasága, Klub a Prader-Willi Gyermekéért, Magyar Ataxiás Betegek Alapítványa, Magyar Hemofília Egyesület, Magyar VHL Társaság, Retinoblastoma Társaság, Turner Szindróma Klub stb.)

A hazai kutatás és ellátás összefogását, koordinálását elősegítendő alakult meg az Országos Szak- és Módszertani Központban (OSZMK) a Ritka Betegségek Szakértői Csoportja, amelynek a négy egyetem képviselőin kívül az egészségügyi hatóságok (Nemzeti Erőforrás Minisztériuma, OSZMK főigazgatója), a betegszervezetek képviselői, valamint külső szakértők a tagjai.

A társadalmi, döntéshozói figyelem felhívás fontos tényezője a Ritka Betegségek Világnapja (minden év február utolsó szombatján), a továbbfejlődés záloga pedig a jelenleg elfogadott és 2013-ig tartó Europlan/Euroterv. Ennek főbb elemei és célkitűzései:

- Nemzeti Terv létrehozása az Euroterv ajánlásai alapján
- A ritka betegségek területén tevékenykedő szakértői központok, ellátóhelyek stb. felmérése, nyilvántartásba vétele, az erőforrások koncentrációja a betegutak rövidítése érdekében
- Az akkreditált intézmények külső minőségbiztosítása
- Az Európai Unió programokban (pl. EUROPLAN, e-RARE-2, EUROCAT stb.) való minél szélesebb körű részvétel
- Információs és segélyvonalak kiépítése, tudatosító kampány, a betegszervezetek szerepének erősítése.

A legfontosabb a négy egyetem, referenciaközpontként való elismertetése, működése, s ebben a társegyetemeken is megalakulás alatt levő, illetve közelmúltban megalakult Ritka Betegség Tanszékek/Központok koordináló, segítő szerepének fejlesztése.

A ritka betegségek „árva” gyógyszerek fogalmának köztudatba kerülése és megjelenése az orvosi ellátás területén az alábbi területeken fejtheti ki előnyét.

○ *A ritka betegségek sokszor késedelmes diagnózisához vezető út rövidítése.*

A ritka betegségek felismerési nehézségei és az azokból fakadó diagnosztikai késedelem volt az egyik mozgatórugó a fogalom kialakulásában. Az alább bemutatott néhány példa jól jelzi ugyanakkor azt is, hogy a ritka betegségek ellátása csak multidiszciplináris alapon képzelhető el, vagyis többnyire sok szakember egyfajta „virtuális” klinikában történő együttgondolkodásának eredményeképpen. Illusztrálásképpen, a leírtak alátámasztására álljon itt néhány diagnózis, amely – természetesen széleskörű klinikai és laboratóriumi együttműködés eredményeként – ennek a szemléletnek jegyében került felállításra. Feltüntetjük zárójelben a tünetek kezdetétől a diagnózis felállításáig eltelt időt is: sclerotizáló lipogranulomatosis (5 év), Wegener granulomatosis (2 hónap), cisztás fibrosis (12 év), Castleman szindróma (4 év), Ehlers-Danlos szindróma (30 év), Fabry kór (8 év), Gitelman szindróma (8 év), nesidioblastosis (10 év), vagyis a tünetek és kórképek igen széles skálája megfordult már a multiplex exosztotikus chondrodysplasiától a neuroectodermális tumoron át a progeszteron indukálta autoimmun dermatitisig a Tanszék tíz éves fennállása alatt, de érdekes, terápiás dilemmák is felbukkantak mint pl. Hermansky-Pudlak szindrómás nőbetegünk esetében.

A cél megvalósításának fontos eszköze mind a graduális, mind a posztgraduális képzés, amelynek során a már végzett vagy leendő orvosok megismerkedhetnek a betegségek valódi eseteivel, megkönnyítve ezáltal a felismerést.

- *A személyre szabott orvoslás, terápia érvényesítése, az „evidence based” medicina korszakában*

Az utóbbi évtizedekben „egyedül üdvözítőként” elfogadott ún. bizonyítékokon alapuló orvoslásról a legutóbbi időkben kiderült, hogy mint minden hasonló emberi eszme, ez sem old meg minden problémát és nem érvényesíthető mindig és mindenkinél. Pedig az elv, amely szerint csak a kettős-vak, multicentrikus, kontrollált, nagy betegszámot felölelő tanulmányok alapján szabad egy gyógyszerről eldönteni, hatásos-e vagy sem, első olvasatra nehezen cáfolható. A feltétel gyengességét – csak felsorolásszerűen – az alábbi felismerések tették nyilvánvalóvá. Ilyen a tisztított betegpopulációkra való törekvés, azaz a vizsgálatokba történő *beválasztási feltételrendszer*, amelynek következetes alkalmazásával olykor csak a betegségben szenvedők szűk hányada vált „méltóvá”, hogy a gyógyszer hatásosságát lemérjék rajta. Másik, a bizonyítékokon alapuló orvoslás gerincét képező, randomizált kettős vak tanulmányok értékelésénél jelentkező hiba az „*emberi tényező*”, a szubjektivitás: a pozitív eredményre koncentrálva a mellékhatások, különösen ha azok ritkák, könnyen bagatellizálódnak. A számszerűsítésre törekvés mellett elsikkadnak az egyéni különbségek, a személyre szabott gyógyítás. Az öröndetes gyors fejlesztés következtében nehéz és nem is mindig etikus a tanulmányok éveken át, változatlan feltételek melletti követése. Végezetül az egyes szakterületek, szakmai társaságok és szakértők között nincs teljes egyetértés sem a bizonyíték szintek számában, sem meghatározásában, ráadásul ezek időről-időre változnak is.

- *Az orvoslás minden területe érintett – a (szub)specializálódás világában – együttgondolkodás, a holisztikus szemlélet „visszacsempészése”*

Közhely (és ezért igaz), hogy az orvoslás művészete a specializálódás, sőt, talán a túlságos szakosodás irányába „fejlődött”, s ez a folyamat egyre gyorsabb. A belgyógyászat példáját hozva, ma már pl. az emésztőrendszeren belül is vannak máj, hasnyálmirigy, nyelőcső stb. specialisták, sőt esetenként „betegség-specialisták” is. Az ismeretek robbanásszerű növekedése, a mély szakértelmet, technikai jártasságot kívánó új eszközök szakértő kezelésének feltételei miatt nehezen megkerülhető, de mégis szem előtt kell(ene) azt is tartanunk, hogy „steril” gyomor/máj vagy bármi egyéb „szervbeteg” aligha van, csak *beteg ember* létezik... A szakmai korlátok szigorú tiszteletben tartása mellett, a „virtuális klinika” elvének szem előtt tartásával, a ritka betegségek szemlélet a részen túli egész meglátásának lehet egyik eszköze. „...a tudományosság mai formája pedig rendkívüli alkotóereje és gyorsan növekvő tények halmaza ellenére sem fogja sohasem lefedni azokat a készségeket, képességeket, tudáselemeket, amelyek az orvoslás, mint alapvetően morális vállalkozás számára elengedhetetlenek” (*Bánfalvi Attila*)

- *A erőforrások koncentrációja az optimális diagnózis és ellátás érdekében – szoros együttműködés egyetlen országon, EU-n belül*

Talán fölösleges – a fentiek előrebocsátása után – hangsúlyozni, hogy az igen drága diagnosztikai és terápiás eljárások csak a megfelelő szakértelem, célzott alkalmazás és jártasság birtokában válhatnak költséghatékonyá, vagy igazolhatóvá az azok anyagi



hátterét megteremtő adófizető, többi polgár szemében. Ezért nagyon fontos a diagnosztikai, terápiás központokba koncentrálni az erőket, az átfedések elkerülése, a ritka betegségek kutatási programjainak, projektjeinek monitorozása céljából.

- *A betegek érdekeinek érvényesítését segíteni a diagnózishoz vezető út rövidítésével az egyedi gyógyszerek, kezelési eljárások révén*

A ritka betegségben szenvedők ellátásának – mint fentebb is utaltunk rá – sarkalatos pontja a diagnózishoz és a lehetőséghez képest legjobb ellátáshoz való mielőbbi jutás lehetőségének a biztosítása. Jelenleg a betegek nem ritkán esetleges, informális úton, civil szervezetek, „hallomások útján” jutnak végül kezeléshez, különösen a felnőttek esetében. Gondot jelent a felnőttkor elérével a kitűnően működő, és a betegek által megszeretett, megszokott gyermekellátó központokból az új, a beteggel/betegséggel szemben kevésbé nyitott felnőtt ellátásba kerülés okozta megrázkódtatás is.

E rövid cikk keretében csupán szemelvényeket tudtam bemutatni a ritka betegségek és az abban szenvedők korántsem elszigetelt problémái köréből, s reményeim szerint felkelteni az érdeklődést, közelebb hozni mindannyiunkhoz ezen érdekes és születőben levő új orvosi diszciplínát, melynek mind kutatási, mind gyakorlati gyógyítási kihívásai köztünk vannak. Magam számára a ritka betegségekkel töltött bő évtized két tanulságát tartom a legfontosabbnak és mint orvos, szem előtt tartandónak:

*A „ritka” fogalma csak statisztikai igazság – az egyénnek 100 %-os.  
Egy betegség lehet ritka, de a ritka betegségekben szenvedők száma sok.*

#### Irodalom

- BLANKART CR, STARGARDT T, SCHREYÖGG J.: *Availability of and access to orphan drugs: an international comparison of pharmaceutical treatments for pulmonary arterial hypertension, Fabry disease, hereditary angioedema and chronic myeloid leukaemia*. Pharmacoeconomics 29, 63-82, 2011.
- KOVÁCS E, NÉMETH H, PÁSZTOR É, PFLIEGLER G.: *Hyperinsulinaemiás hypoglycaemia felnőttkorban*. Orv Hetil. 149, 1659-1664, 2008.
- NÉMETH H, KOVÁCS E, GÖDÉNY S, SIMKOVICS E, PFLIEGLER G.: *Autoimmune progesterone dermatitis diagnosed by intravaginal progesterone provocation test in a hysterectomised woman*. Gynecol. Endocrinol 25(6), 4010-412, 2009.
- PFLIEGLER G.: *Ritka betegségek – egységes csoport?* Medical Tribune. 2009, 7, 10.
- RÁKÓCZI É, PFLIEGLER G, MARÓDI L.: *A diagnosztika útvesztői Fabry-kórban*. Háziórv. Tképző Szle. 2004, 9, 40-42.
- SÁNDOR J, MÉTNEKI J, SZUNYOGH M.: *Ritka betegségek*. Epinfo 13, 77-82, 2006.
- Szerk. közl. Hazánk és Közép-Európa első Ritka Betegségek Tanszéke a DEOEC-en. *Összefogás a gyorsabb diagnosztizálásért*. Medical Tribune. 2009, 7, 10.
- ZATIK J, PÓKA R, BORSOS A, PFLIEGLER G.: *Variable response of Hermansky-Pudlak syndrome to prophylactic administration of 1-desamino 8D-arginine in subsequent pregnancies*. Eur. J Obstet Gynecol Reprod Biol 2002, 104, 165-166.
- <http://rarediseases.about.com>;  
[www.euoplanproject.eu](http://www.euoplanproject.eu);  
[www.eurordis.org](http://www.eurordis.org);  
[www.rirosz.hu](http://www.rirosz.hu)

*Mester Attila*

## **Orsós Ferenc a katyni vizsgálóbizottság debreceni tagja**

Dr. Orsós Ferenc a magyar orvostörténet egyik legvitatottabb alakja, személye körül politikai szereplését, szakmai tudását megkérdőjelező viták alakultak ki, melyek nagyrészt máig sem csitultak el. Mindennek okát a professzor sokoldalú személyiségében kereshetjük, melyben ötvöződött az elismert szakember, a szélsőséges politikus, a természetkedvelő művész és a szigorú tanár. A katyni mészárlást vizsgáló orvospbizottság tagjaként 1943-ban adott, a szovjet bűnösséget igazoló szakvéleménye és a politikai életben tanúsított erősen szélsőjobboldali szereplése miatt a háború után menekülni kényszerült, de az orvostudomány terén elért eredményei számos esetben máig mérvadóak.

Sokoldalúsága már debreceni éveitől minden téren kibontakozott, ezért érdemes részletesen foglalkozni azzal a kérdéssel, hogy mennyire talált befogadó közegre a Debreceni Egyetemen politikusként, illetve, hogy szakmai kiteljesedését, elismertté válását mennyire segítették az itt tanárként eltöltött évek. Érdemes tehát megvizsgálni, hogy milyen ember is volt dr. Orsós Ferenc, mennyire választható szét esetében a politikus és a szakember. Így számos tévképzetet is el lehet oszlatni, melyek egyike például, hogy Orsós Ferenc katyni szakvéleménye politikai indítással született, ugyanakkor az is cáfolható, hogy e miatt zárták volna ki a Magyar Tudományos Akadémia tagjai sorából. Debreceni munkásságának vizsgálata tehát számos fontos kérdésre derít fényt, melyek későbbi megítélését is más fényben tüntethetik fel.

### **Pályája kezdete**

Orsós Ferenc 1879. augusztus 22-én született a történelmi Magyarország délkeleti felén, a később Temesvárhoz csatolt Spindl nevű helységben<sup>1</sup>, polgári családban. Kolozsvárott, majd Debrecenben tanult, felsőfokú tanulmányait 1903-ban, a budapesti orvoskaron fejezte be. Pályakezdeként a Budapesti Egyetem Kórbonctani Tanszékén töltött be tanársegédi állást, ezt követően előbb a pécsi városi, majd a fővárosi Stefánia Gyermekkorházban volt kórboncnok. 1904 és 1913 közt Kaposváron is alkalmazták kórboncnokként (itt a kórház kórboncnok főorvosa lett 1906-tól). 1913-ban a budapesti egyetem orvostudományi karán magántanári képesítést kapott.

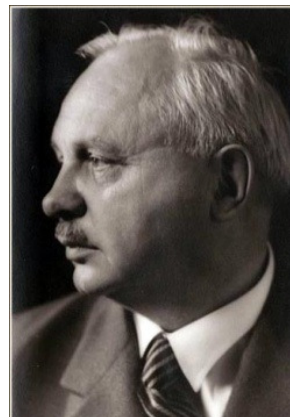
Nem csak orvosi és tanári hivatását gyakorolta már ekkor, hanem tudományos téren is jelentős eredményeket ért el. Egyik legelső munkáját már a pécsi városi kórház

---

1 Konrad Sutarski: *Az én Katynom - Mój Katyn*. Püski Kiadó, Budapest, 2010. 118.

prosectoraként 1906-ban jelentette meg német nyelven.<sup>2</sup> Ezen kívül azokról az érdeke-  
sebb esetekről, eljárásokról is publikált, melyek a pécsi közkórházban végzett kórbonc-  
noki munkája során merültek fel.<sup>3</sup> Magyarul írt művei Budapesten, Pécsen, illetve Eger-  
ben jelentek meg. Munkáinak jelentős hányada külföldön is megjelent, neve Németor-  
szágban is ismertté vált (publikált drezdai, lipcsei, jénai lapokban is). Egy, a gerincosz-  
lop patológiájával kapcsolatos német cikkének kivonata Olaszországban is megjelent  
1912-ben.<sup>4</sup> Nevét kórbonctani, kórszövettani és bakterio-  
lógiai munkái a nemzetközi szakmai közvélemény számára  
is ismertté tették, és ezzel megalapozta későbbi nemzetkö-  
zi elismertségét.

Felfelé ívelő karrierjét azonban majdnem derékba törte  
az 1914-ben kirobbant első világháború. Katonaorvosként  
vonult be még a háború kezdetekor, majd az orosz frontra  
került. 1917-ben orosz fogságba esett, egy szibériai hadi-  
fogolytáborba deportálták, ahol 1918-ig tartották fogva.<sup>5</sup>  
A hosszú fogság alatt a táborban is katonai feladatot  
látott el, majd végül hazatérhetett. A hadifogság alatt ta-  
pasztalt élmények valószínűleg szerepet játszottak későbbi  
politikai nézetei, világnézete kialakulásában. Hazatéréssel  
vette kezdetét életének szakmailag leg-kiemelkedőbb sza-  
kasza: a debreceni egyetem professzoraként eltöltött évek.



Orsós Ferenc arcképe

### Debreceni évek

A fogság éveit 1918-ban Orsós Ferencet meghívták a Debreceni Egyetem Kór-  
bonctani Intézetének élére és az első professzorok közt nevezték ki nyilvános rendes  
tanárrá a Debreceni Egyetem Orvostudományi Karára. Az egyetem építése ebben az  
időben újult erővel folytatódott, s ebben a professzor is tevékeny szerepet vállalt, többek  
közt részt vett a diákjóléti bizottságban, a tanári lakások karközi bizottságában, a könyv-  
tári bizottságban, valamint az építő bizottságban is. Az Orsós professzor tanítványai által  
tízéves debreceni egyetemi tanári munkája előtt tisztelgő emlékkönyv előszavában is  
megemlékeztek, milyen nagy akaraterejével és buzgalommal végezte munkáját a professzor  
még nehéz körülmények között is: „Tíz évvel ezelőtt Orsós professzor szobája a DEMKE  
épületében egyben az intézet laboratóriuma volt. A sectiók a város másik végén lévő  
közokórházban folytak. Itt hallottuk először Orsós professzor fejtegetéseit a kórbonctan  
kérdéseiről. Itt láttuk gondolataiba elmélyedve kísérletezni, láttuk amint legegyszerűbb  
eszközökkel tárja fel egymásután a tüdőkörtannak megoldatlan kérdéseit.”<sup>6</sup>

2 Orsós Ferenc: *Ein neues Paraffinschneideverfahren*. In: *Centralblatt für allgemeine Pathologie und pathologische Anatomie*, XVII. Band, No. 24, Freiburg im Breisgau, 1906.

3 Írt az ascaris féreg által okozott bélátfúródásról, a lépnyagyobbodásról, vándorlépről, a pécsi városi kórházban végzett lépkivételekről, de a szív és tüdő patológiájával is foglalkozott.

4 Orsós Ferenc: *Die Prädilectionsstellen der indirecten Verletzungen und der chronischen traumatischen Erkrankungen der Halswirbelsäule*. In: *Atti del i Congresso Internazionale dei Pathologi*. 1911 okt. 2-5, Torino.

5 Vizi E. Szilveszter: *Az "Orsós-ügy" avagy a tudós felelőssége*. In: *Magyar Tudomány*. 3. 1994. 327.

6 *Orsós Ferenc emlékkönyv*. Tisza István – Tudományegyetemi Nyomda, Debrecen, 1930.

Orsós Ferenc 1936-ig a Kórbonctani Intézet vezetője maradt, emellett 1921-ben ő hozta létre az egyetem Törvényszéki Orvostani Intézetét is, melynek helyettes igazgatója lett. Többször is betöltötte az Orvostudományi Kar dékáni tisztségét. Az 1935-36-os tanévben Budapestre távozott.<sup>7</sup> Az 1923-24-es tanévben a tudományegyetem rektora volt. Minden tisztségében igyekezett fejlesztéseket véghezvinni, intézetigazgatóként pedig különös figyelmet fordított az oktatás és kutatás feltételeinek megteremtésére, színvonaluk javítására. Az első tanévben kórbonctant tanított és kórbonctani és kórszöveti gyakorlatokat tartott a nagyerdei felvételi épületben.<sup>8</sup> Később nemcsak az Orvostudományi Karon, de meghívott előadóként az egyetem jogi karán is tartott előadásokat. Tanárként megkövetelte diákjaitól a tisztességes óralátogatást és a szorgalmat, s ezt számos általa kezdeményezett fegyelmi eljárás is bizonyítja. Volt diákjai mégis szeretettel emlékeztek nagy tudású és szigorú tanárukra: „Megtanította az ifjabb nemzedéket arra, hogy áldozatkészséggel és önzetlenséggel kell élnünk életünket, hogy minden erőnknek a haza újjáépítését kell szolgálnia, mert különben megtagadjuk azokat, akik életükkel áldoztak ezért a földért, hogy egymást mindennél többre kell becsülnünk és egymásért mindhalál-ig helyt kell állnunk.”<sup>9</sup> Vitathatatlan szakmai érdemei ellenére, politikai nézetei miatt nem csupán csodálói akadtak az egyetemen. Legjobb példa erre talán az Anatómia, Szövet-Fejlődéstani Intézet professzoraként dolgozó, és szintén nagy elismertségnek örvendő Huzella Tivadar személye, akinek igen komoly ellentétei voltak Orsós professzorral.<sup>10</sup> Huzella 1932-ben a budapesti egyetem Szövet-Fejlődéstani Intézetének élére került, Orsós Ferencet is hamarosan meghívták Budapestre, így ellentétük továbbra is fennmaradt.

### Debreceni munkásságának elismerése

Orsós Ferenc debreceni tevékenysége idején nemzetközi szinten is kiemelkedő tudományos eredményeket ért el, melyeket közel 250 publikációban tett közzé.<sup>11</sup> Több tudományos felfedezése, megállapítása mindmáig használható, s számos tankönyvben visszaköszönnek munkásságának eredményei a sérülések keletkezési mechanizmusáról, a tüdő szöveti szerkezetéről és annak különböző kórformákban bekövetkező változásairól, illetve a magzatelhajtással kapcsolatban.<sup>12</sup> Patológiai munkája során a tüdőcsúcsok szerkezetének, a hörgők porcrendszerének, a tüdő vázrendszerének, a lép szerkezetének és a nyakszirtecsont fejlődésének szentelt nagy figyelmet. Ezenkívül számos munkája jelent meg az érrendszer fejlődés- és kórtani szempontból történő vizsgálata tárgyában, illetve sokat publikált a gerincoszlop patológiájáról, a bőrrákról és az egyéb daganatokról, valamint a sarjadzó penészgombák okozta megbetegedések kazuisztikájáról. Eredményeit gyakran támasztotta alá patológusi munkájának példáival, így többek közt törvényszéki orvostani munkájának egyes eseteiről is beszámolt. Patológusként a vitális és posztmortális sérülésekkel, így a lőtt és szúrt sebekkel is foglalkozott. Művei több eset-

7 Varga Zoltán: *A debreceni tudományegyetem története I. 1914-1944*. Debrecen, 1967. 319.

8 Bot György: *A Debreceni Orvostudományi Egyetem története és professzorainak életrajza 1918-1988*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1990. 238.

9 *Orsós Ferenc emlékkönyv*. Tisza István – Tudományegyetemi Nyomda, Debrecen, 1930.

10 Vizi E. Szilveszter: *Az "Orsós-ügy" avagy a tudós felelőssége*. 327.

11 Konrad SutarSKI: *Az én Katynom – Mój Katyn*. 118.

12 Vizi E. Szilveszter: *Az "Orsós-ügy" avagy a tudós felelőssége*. 328.

ben a magyar mellett német nyelven is megjelentek. Számos, a Tisza István Tudományos Társaság II. osztályának ülésein bemutatott előadása is megjelent nyomtatásban.<sup>13</sup>

Orsós professzor számos belföldi és külföldi szakmai egyesület tagja volt. Szakmailag nagy elismerésnek számított, hogy 1928-tól a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta, ugyanebben az évben a MONE (Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete) elnöke lett. Később, 1936-ban az Orvosi Kamara elnöke lett, ezt a tisztséget 1944-ig töltötte be.<sup>14</sup> Az Orvosi Kamara elnökeként a Parlament Felsőházának ülésein is részt vehetett, mindez politikai álláspontjának kifejtésére is lehetőséget adott. 1940-ben az MTA rendes tagjává választották, ami hazai tudományos elismerésének csúcsaként értékelhető. Hazai egyesületeken kívül számos külföldi egyesületnek is tagja volt, így például a finn Duodecim orvosegyletnek, a Német Patológiai Társaságnak, valamint a párizsi Anatómiai Társaságnak is.<sup>15</sup> Orsós Ferenc tehát nem csupán kitűnő szakember, de a magyar orvostársadalom vezető egyénisége is volt, akinek sikerült európai szakmai körökben ismertséget és elismertséget kivívnia magának.

Patológusként elért eredményei mellett kevésbé ismert, hogy a festészet terén is alkotott, a művészet iránt is fogékony volt. Alkotásait, festményeit és grafikáit többször is bemutatta kiállításokon (unokaöccse, dr. Orsós Sándor emlékei szerint összesen 17 egyéni kiállítása volt)<sup>16</sup>, noha művészeti vonzódásán többször is élcelődtek kortársai.<sup>17</sup>

Széleskörű elismertsége és szaktudása miatt érthető, hogy milyen veszteségként érte a debreceni Tisza István Tudományegyetemet Orsós Ferenc távozása. A professzor 1935-ben meghívást kapott a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemtől, hogy töltsen be az ottani Törvényszéki Orvostani Intézet vezetői tisztségét nyilvános professzori rangban. Orsós ezt az ajánlatot elfogadta, így még az 1935-36-os tanév második felében Budapestre távozott. A Kórbonctani Tanszéken utóda Borsos-Nachtnebel Ödön lett<sup>18</sup>, a dékáni tisztséget pedig Neuber Ede töltötte be ideiglenesen. Azt, hogy milyen hatást váltott ki az egyetemen Orsós Ferenc távozása, szemléletesen mutatja az egyetem rektora 1935. dec. 28-án elhangzott beszédének következő részlete: *„Büszkék voltunk az ő kimagasló alkotó tehetségére, értelmi teljesítőkétségének akaratenergiájának szinte daemoni nagyságára, csodáltuk gazdag, de fegyelmezett constructiv képzeletét, értékes intuícióit és a legkülönbözőbb tevékenységi területeken praesentálódó elvhűségének mindent lenyűgöző szent hevét, amelynek máglyáján tűzhalált szenvedett minden nemtelen és igaztalan, de amelynek melege erőforrása volt minden nemzeti és ethikai szempontból kívánatos, egyetemigenlő törekvésnek.”*<sup>19</sup>

13 Ezek előadások jórészt németül is megjelentek a „*Verhandlungen der Deutschen Pathologischen Gesellschaft*” lapjain. Emellett a Magyar Sebész - Egyesület (Chirurgengesellschaft) 1925. szept. 15-i budapesti kongresszusán tartott előadásának rövidített változata a „*Beiträge zur pathologischen Anatomie und zur allgemeinen Pathologie*” 1926/76. számában is megjelent.

14 Kapronczay Károly: *Magyar orvoséletrajzi lexikon*. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2004. 279.

15 Kapronczay Károly: *Magyar orvoséletrajzi lexikon*. 279.

16 Konrad Sutarski: *Az én Katynom - Mój Katyn*. 118.

17 Kapronczay Károly: *Katyn és Magyarország*. In: *Tekintet*. 4. 1991. 3. 17.

18 Varga Zoltán: *A debreceni tudományegyetem története I. 1914-1944*. 256.

19 Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, VIII. 1/b. 53.d. 1150.

### Orsós Ferenc és a politika

Az eddig megismertek Orsós professzort kiváló, feddhetetlen tudósként mutatják be, ám korántsem állíthatjuk, hogy a professor „elvhűségének máglyáján minden nemtelen és igaztalan gondolat valóban tűzhalált szenvedett”. Orsós Ferenc olyan politikai nézeteket vallott, melyek jórészt összeegyeztethetetlenek voltak az emberiség és az orvosi, természettudományi szakmaiság követelményeivel.

Szélsőjobboldali véleményének már a debreceni egyetemen is számtalanszor hangot adott, ez vezetett a Huzella Tivadarral kialakult szembenállásához is. Orsós a Turul Szövetség<sup>20</sup> debreceni megalakulását<sup>21</sup> is támogatta, s helyiséget is kért számukra egy 1929-30-as tanévben kelt egyetemi beadványa tanúsága szerint.<sup>22</sup> Szélsőséges politikai nézetei összhangban álltak világnézetével, mely „a gép forog, az alkotó pihen” nézetet tükrözte. Orsós szerint ugyanis a Teremtő csak nagy időközökben veti tekintetét a földre, s csak ekkor avatkozik be, de akkor is „csak mint tervező”. A világ azonban előre megszerkesztett gépként működik, isteni felügyelet nélkül: „*a szervetlen és szerves élet a megjelölt csapáson, de bizonyos szabadsággal halad a maga útján*”.<sup>23</sup> Sajátos világnézetében a „rombolás démona” állandó harcban állt a teremtő Istennel, de az előre elrendeltség, sorsszerűség fogalmát elutasította: „*a fátum már magában is kizárná az igazi harcot és értelem nélküli játékká alacsonyítaná a világ characterét*”.<sup>24</sup> Véleménye szerint az ember feladata csupán annyi, hogy csekély erejét megfeszítve „*a nagy életközlemben a teremtő mellé szegődjék*”.<sup>25</sup> Ezek a gondolatok valószínűleg a professor munkájából erednek, a sokszor kegyetlen igazságügyi orvostani esetek hatásaként is értelmezhetőek. Politikai állásfoglalása, szélsőséges jobboldali elkötelezettsége részben negatív élettapasztalatainak eredménye is lehetett.

Orsós professor már Debrecenben is ismert volt szélsőséges nézeteiről, ám Budapestre költözése után sokkal erőteljesebben és hatékonyabban képviselhette álláspontját. Mivel 1936-tól töltötte be az Orvosi Kamara elnöki tisztségét és ekkortól volt lehetősége a Parlament felsőházi ülésein is részt venni, s ezzel beleszólni a politikába, nézeteit még erőteljesebben nyilváníthatta.<sup>26</sup> Itt derült ki a szélesebb nyilvánosság számára, hogy a szakmailag feddhetetlen professor politikai véleménye mennyire szélsőségesen jobboldali. Erre jó példa volt a fajvédő törvények meghozatalát sürgető felszólalása a Felsőház 49., 1941. július 18-i ülésén.<sup>27</sup> Politikai szerepvállalása szélsőséges volt, s ez nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a háború után még (egyébként kiváló) szakmai tevékenységét is megkérdőjelezték.

20 Kerepeszki Róbert: *A Turul Szövetség*. In: *A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948*. Szerk. Romsics Ignác. Osiris Kiadó, Budapest

21 Kerepeszki Róbert: *A Turul Szövetség országos és debreceni szervezete (1919-1945)*.

22 Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, VIII. 1/b. Mutatókönyv 1929-30

23 Varga Zoltán: *A debreceni tudományegyetem története I. 1914-1944*. 255.

24 U.o.

25 U.o. 256.

26 Ezért is írhatta Varga Zoltán a debreceni tudományegyetem történetéről szóló művében, hogy „Orsós a fokozódó fasizálódás és a 2. világháború idején egyre inkább szélsőjobbos álláspontot képviselt”. – Varga Zoltán: *A debreceni tudományegyetem története I. 1914-1944*. 255.

27 Vizi E. Szilveszter: *Az "Orsós-ügy" avagy a tudós felelőssége*. 330.

### Orsós megítélése

Orsós professzor 1944 augusztusában a szovjetektől tartva (részben politikai szereplése, részben a kínossá vált katyni szakvéleménye miatt) elmenekült Magyarországról. Emellett a Törvényszéki Orvostani Intézet ingóságainak és munkatársainak nyugatra telepítését is megszervezte.<sup>28</sup> Egyszer ugyan még hazatért Budapestre októberben, de december 6-án végleg elhagyta Magyarországot. Németországba menekült és itt telepedett le az amerikai zónában fekvő Halle am Saalében. 1946-ban Mainzba költözött, ahol haláláig a mainzi egyetem művészeti anatómia tanáraként dolgozott professzori rangban (törvényszéki orvosként ugyanis már nem dolgozhatott).<sup>29</sup> 1955-ös nyugdíjba vonulásáig az egyetem tanára maradt, majd 1962-ben ugyanitt hunyt el.

A háború után többen, több indokból ítélkeztek fölötte, részben jogosan, részben alaptalanul. Orsós Ferenc orvosprofesszori és politikai szerepét itt el kell választanunk aszerint, hogy milyen vádakot hoztak fel ellene. Politikai szereplése és megnyilvánulásai okán érheti kritika, de a szakmai szerepét, így katyni szakértői véleményének szakmai igazságtartalmát megkérdőjelező vádak hamisnak tekinthetők. Egy esetben, a Magyar Tudományos Akadémiáról történt (azóta sokat vitatott) kizárását illetően viszont egymás mellé kell tennünk a professzor politikai és szakmai szereplését.

Megalapozatlannak tekinthetők az ellene szovjet nyomásra felhozott vádpontok, melyek a katyni Nemzetközi Orvostudományi Bizottság tagjaként írt szakértői jelentését próbálták hitelteleníteni. Ezeket a vádakot még megpróbálta kivédeni egy nyilatkozattal 1944. február 27-én,<sup>30</sup> ám hamarosan ismét magyarázkodnia kellett. Miután 1943 végén a német csapatok visszavonultak Katyn környékéről, egy propaganda célú „szakértői bizottság” alakult szovjet részről, mely a német jelentést (benne Orsós Ferenc jelentését is) tételesen cáfolta.<sup>31</sup> A bizottság állításairól szóló hírré válaszul Orsós professzor ismét védekezni kényszerült, ám a közelgő szovjet csapatok elől hamarosan menekülnie kellett.

A háború után a Szovjetunió mindenáron a németekre akarta bizonyítani a katyni bűntett elkövetését, így a nürnbergi per során is vádpontként vetették fel a katyni mérszálás ügyét. A per során (hamis vádak alapján)<sup>32</sup> Orsós Ferenc felelőssége is felmerült.<sup>33</sup> Végül azonban amerikai nyomásra ejtették a vádat a tanúvallomások és benyújtott bizonyítékok megkérdőjelezhetősége miatt.

Magyarországon a népbíróság tárgyalta Orsós professzor ügyét és „hamis szakértői véleményéért” háborús főbűnösnek nyilvánította. Tehát ebben az esetben sem a professzor politikai szerepvállalása, hanem katyni szakértői véleménye indokolta az ítéletet. Az amerikai hatóságok ugyan nem adták ki Orsós Ferencet, de Magyarországon távollétében minden tisztségétől megfosztották. Ez a hamis vád nem csak a nürnbergi perben és

28 Konrad Sutarski: *Az én Katynom - Mój Katyn*. 120.

29 Egy művészeti anatómiai könyve is megjelent Németországban. - Vizi E. Szilveszter: *Az "Orsós-ügy" avagy a tudós felelőssége*. 328.

30 Kapronczay Károly: *Katyn és Magyarország*. 18.

31 Kapronczay Károly: *A katyni tömegsírok orvostudományi vizsgálata*. 2772.

32 A szovjetek szerették volna Orsós Ferencet (és a többi bizottsági tagot is) háborús bűnössé nyilvánítani, mivel ezzel saját ártatlanságuk is igazolást nyert volna. - Vizi E. Szilveszter: *Az "Orsós-ügy" avagy a tudós felelőssége*. 328.

33 Kapronczay Károly: *Katyn és Magyarország*. 18.

a népbíróság tárgyalásán hangzott el a professzorral szemben, hanem később számos publikációban is megjelent, így például a Magyar Életrajzi Lexikon a következőket írja: „A II. világháború idején részt vett a katyni tömegsírok feltárásában mint a hitleri kormányzat által létrehozott nemzetközi orvosszakértői bizottság tagja. Ez ügyben adott hamis szakértői véleményéért háborús főbűnösnek nyilvánították.”<sup>34</sup>

Nem szabad azonban megfélemlenünk Orsós Ferenc általános politikai felelősségéről. A MONE elnökeként, felsőházi tagként munkájával összeegyeztethetetlen nézeteket vallott, s magatartása tudományetikai szempontból is kifogásolható. Akadémiai tagságától is ezért fosztották meg 1945. július 20-án, a következő indoklással: „Orsós Ferenc dr. egyik szellemi vezére volt hazánkban a nemzeti szocialista Németország csatlósainak, mint a MONE elnöke végzetes szerepet játszott a magyar orvostársadalom egy részének a kipusztításában. Ezáltal egyik okozója lett az országot ért katasztrófának.”<sup>35</sup>

Orsós Ferenc rehabilitálása érdekében esetben szót emeltek már, de hangsúlyozni kell, hogy mindez jórészt csak szakmai tevékenységére vonatkozhat, politikai szerepvállalására nehezen lehetne méltóságot találni. Szakemberként elismerésre méltó teljesítményét és eredményeit politikai szerepével sem túlzottan összemosisni (mint ahogyan a katyni jelentése tárgyában többen tették), sem attól teljesen elválasztani nem lehet. Orsós Ferencre mindezek fényében úgy tekinthetünk, mint egy olyan nagy tudású és sokoldalú szakemberre, akit hatalmába kerített egy ideológia s végül ennek bukásával ő is elbukott, nem csak politikai, de szakmai értelemben is. Példája jól mutatja a szélsőséges eszmék veszélyességét és erejét, mivel ezek arra is képesé tették az elismert professzort, hogy saját szakmájának elveivel szemben kiálljon egy szélsőséges ideológia mellett.

#### Felhasznált források és irodalom

- Amtliches Material zum Massenmord von Katyn.* Deutsche Informationsstelle, Berlin, 1943.
- ORSÓS FERENC: *Die Prädispositionsstellen der indirecten Verletzungen und der chronischen traumatischen Erkrankungen der Halswirbelsäule.* In: Atti del i Congresso Internazionale dei Pathologi. 1911 okt. 2-5, Torino.
- ORSÓS FERENC: *Ein neues Paraffinschneideverfahren.* In: Centralblatt für allgemeine Pathologie und pathologische Anatomie, XVII. Band, No. 24, 1906.
- Orsós Ferenc emlékkönyv.* Tisza István – Tudományegyetemi Nyomda, Debrecen, 1930.
- DR. ORSÓS FERENC: *Európa biológiai veszélyeztetettségének leküzdése.* In: <http://betiltva.com/new/dr-orsos-ferenc-europa-biologiai-veszelyeztetetsegenek-lekuzdese/>
- Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, VIII. 1/b.
- BOT GYÖRGY: *A Debreceni Orvostudományi Egyetem története és professzorainak életrajza 1918-1988.* Csokonai Kiadó, Debrecen, 1990
- KAPRONCZAY KÁROLY: *Katyn - a gyilkosság anatómiája.* In: Valóság, 1998. 6. sz. 92-102.
- KAPRONCZAY KÁROLY: *A katyni tömegsírok orvosszakértői vizsgálata.* In: Orvosi Hetilap. 131. 1990. 50. 2770-2772.
- KAPRONCZAY KÁROLY: *Katyn és Magyarország.* In: Tekintet. 4. 1991. 3. 13-19.
- KAPRONCZAY KÁROLY: *Katyn magyar vonatkozásai.* In: Élet és tudomány 45. 1990. 34. 1078-1080.
- KAPRONCZAY KÁROLY: *Magyar orvoséletrajzi lexikon.* Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2004.

34 Kapronczay Károly: *Katyn magyar vonatkozásai.* 1080.

35 Vizi E. Szilveszter: *Az "Orsós-ügy" avagy a tudós felelőssége.* 327.



- KAPUSZ NÁNDOR – PETROVICS ALICA – VÁSÁRHELYI FERENCNÉ: *Kilencvenéves a debreceni orvosképzés. Intézetek és klinikák története, professzorainak életrajza 1918-2008*. Debreceni Egyetem Orvos- és Egészségtudományi Centrum, Debrecen, 2008.
- KEREPESZKI RÓBERT: *A Turul Szövetség*. In: *A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948*. Szerk. Romsics Ignác. Osiris Kiadó, Budapest. 341-376.
- KEREPESZKI RÓBERT: *A Turul Szövetség országos és debreceni szervezete (1919-1945)*. <http://ganymedes.lib.unideb.hu:8080/dea/bitstream/2437/90265/5/ertekezes.pdf>
- MACKIEWICZ, JOSEF: *Katyn - ungesühntes Verbrechen*. Possev-Verlag, Frankfurt am Main, 1983.
- SUTARSKI, KONRAD: *Az én Katynom - Mój Katyn*. Püski Kiadó, Budapest, 2010.
- VARGA ZOLTÁN: *A debreceni tudományegyetem története I. 1914-1944*. Debrecen, 1967.
- VIZI É. SZILVESZTER: *Az "Orsós-ügy" avagy a tudós felelőssége*. In: *Magyar Tudomány*. 3. 1994. 326-335.

*Juhász Lajos – Kövér László*

## **A dolmányos varjú (*Corvus cornix* L.) expanziója Debrecenben**

### **Bevezetés**

#### *A dolmányos varjú urbanizációja*

A madarak megjelenése, megtelepedése az ember közelében a városiasodás folyamatával vette kezdetét. Ez a folyamat mind a mai napig aktív, sőt egyre terjeszkedő jelenség. Egy városi élőhelykomplex önálló ökoszisztémának számít, annak sajátos, karakterisztikus fajaival (Davis és Glick, 1978; Bezzel, 1985), amelynek összetételét a város biotikus és abiotikus tényezői határozzák meg (Böhning-Gaese, 1997; Roy et al., 1999). Egy madár-fajt akkor tekintünk városinak, ha egy településen belül tölti életének nagy részét, azaz ott táplálkozik és szaporodik is (Bozskó, 1974). Az urbanizációt kiváltó tényezők általában többfélék, de legfontosabb a nagyobb településekre jellemző diverz táplálkozási- és élőhelyi adottságok vagy ezek kapcsolatai. Ilyen területeken jóval kisebb a predációs nyomás (Kalotás, 1995; Marzluff et al., 2001; Vuorisalo et al., 2003). Ezek mellett két fontos biológiai tulajdonság, az egyed félénkségének csökkenése (habituáció), valamint a tágabb ökológiai tűrőképesség (valencia) játszik fontos szerepet a madarak térnyerésében (Bozskó, 1974). Lokális eseteket vizsgálva befolyásoló tényezőként hathat az emberi zavarás mértéke, avagy a környék vadászati-vadgazdálkodási intenzitása is (Sorace, 2001; Withey és Marzluff, 2005).

Az 1960-as évektől számítva Európa számos országában észlelték a dolmányos varjú városokban való megjelenését, megmaradását és fokozatos gyarapodását. Így például Magyarországon (Tapfer, 1974, 1978, 1985; Juhász, 1983; Fintha, 1994; Ujhelyi, 2005; Kövér & Juhász, 2008), Finnországban (Vuorisalo et al., 2003), Norvégiában (Parker, 1985), Lengyelországban (Mazgajski et al., 2008), Oroszországban (Konstantinov et al., 1982; Korbut, 1996).

A faj debreceni fészkeléséről 1959-től beszélhetünk, amikor a Nagyerdőben rendszeresen költő párokon kívül a Botanikus kertben is fészkeltek egy pár (Juhász, 1983). Ezután majd 20 évre „eltűnt” a városból, s majd csak 1972-ben és 1979-ben jelentkezett újabb fészkelése (Fintha, 1994). Ezután fokozatos előrenyomulásukat figyelhettük meg, amelyre példa, hogy a Köztemetőben is megjelent (Juhász, 1999). Manapság a dolmányos varjú Debrecen egész területén általánosan előfordul, állandóan jelenlévő költőfajjává vált (Juhász et al., 2009). Városon belüli életükről, ezen belül költésbiológiájukról még nagyon hiányosak az ismereteink.

#### *A dolmányos varjú költésbiológiája*

A párok már februárban megjelennek fészkelőhelyük környékén, s hamar fészkek építésébe kezdenek. Tipikusan magányosan fészkelők (szoliter), stabil territoriális rendszer-

ben élnek évről-évre (Hewson és Leitch, 1982; Smedshaug et al., 2002). A fészektartó fák vonatkozásában nem válogatós. Nem a fafaj, hanem a tartó-védő funkció fontos számára. Faragó (2002) talált fészket fűzen (*Salix sp.*), égeren (*Alnus sp.*), kőrisen (*Fraxinus sp.*), vadkörtén (*Pyrus pyraeaster*), mezei juharon (*Acer campestre*), gyertyánon (*Carpinus betulus*), eperfán (*Morus alba*). Tapfer (1985) említést tesz a faj vadgesztenyén (*Aesculus hippocastanum*) történő városi költéséről. Havasi (1993) kőkényen (*Prunus spinosa*) való fészkeléséről is beszámol. Juhász et al. (2009) városi környezetben 12 fafajról (*Quercus robur*, *Pinus silvestris*, *Pinus nigra*, *Sophora japonica*, *Celtis occidentalis*, *Robinia pseudoacacia*, *Platanus hybrida*, *Ulmus pumila celer*, *Acer saccharinum*, *Gleditsia triacanthos*, *Maclura pomifera*, *Populus alba*) írta le költését. Fészket általában a koronaszint felső harmadába építi. Elhelyezésénél a délkeleti irányt preferálják, valószínűleg, hogy megvédjék a fészket az erősebb nyugati szelektől és ezzel egyidejűleg a déli irányú napsugárzást is kihasználják (Moller, 1981). Faragó (2002) városon kívüli területeken 6,4 (3-13 m) (n=45) méterben határozta meg az átlagos fészke magasságot, ugyanez Lengyelországban 9,9 méter (Zduniak és Kuczynski, 2003). Kevésbé zavart területen, ahol nem kell számítani emberi zavarásra, már akár 3-4 m magasan is fészkelhet (Havasi, 1993). Ternovác (1983) a bácsföldvári halastónál földön való fészkeléséről is beszámol. Kovács (2006) hortobágyi kútágasban való költését közli. Az utóbbi időben egyre több megfigyelés számol be magasfeszültségű oszlopok vasszerkezetén történő költéséről (Ujhelyi, 2005). A gyakran terjedelmes nagyságú fészket a hím és a tojó közösen építi. Az alapozáshoz száraz és frissen tört vékony gallyakat használnak, majd a fészkecsészét nedves földdel, agyaggal egy-két ujjnyi vastagságban kítapasztják. Belülről fahánccsal, fűszálakkal, mohával, szőrrel, gyapjúval, esetenként papírral és rongydarabokkal, tollal és egyéb hulladékkal (pl.: műanyag) bélelik (Haraszthy, 2000). Wokrzál (1905) közlése szerint a faj akár a legelő birkák hátáról is képes csomókban gyapjút tépni fészkek bélelésére.

A hím a fészkeanyagot szállítja, a tojó pedig épít. Az első tojások lerakása március második felére esik, de a fészkealj csak április elejére válnak teljessé. A lerakott 3-6 halványzöldes alapszínű, szürkén foltozott tojásokon a tojó egyedül kotlik. Az átlagos fészkealj nagyság Magyarországon 4,9 (Faragó, 2001), Lengyelországban 4,43 (Zduniak és Kuczynski, 2003), Horvátországban 4,34 (Dolenec, 2006), míg Svédországban 4,3 tojás (Loman, 1980). A fiókák a 18.-21. napon kelnek ki és 4-5 hétig maradnak a fészkekben, azaz május végén, június elején történik a kirepülésük. A reprodukciós sikert nagyban befolyásolja az adott év táplálékkinálata és az időjárás (Rofstad, 1988; Acquarone et al., 2004). A kotlás ideje alatt és a kelés utáni első napokban a hím hordja a táplálékot, a tojó csak rövid időkre távozik el a fészektől. A későbbiek során a fiataloknak mindkét szülő hordja az élelmet, de csak a tojó etet. A fészke elhagyását követően még néhány hónapig összetart a család. A faj városi fészkelésével komolyabban Finnországban foglalkoztak. Turkuban élőhely-típusoktól függően 1,4-25,5 fészke/km<sup>2</sup>- (Hugg, 1994), amíg Helsinkiben 18,4 fészke/km<sup>2</sup> (Vuorisalo et al., 2003) értéket állapítottak meg.

## Anyag és módszer

### Fészkefelmérés

A fészkefelmérést 2006-2010-ig végeztük egy 16 km<sup>2</sup>-es városi mintaterületen. A terület kijelölésekor arra törekedtünk, hogy lefedje a város tipikus élőhelytípusait. Belváros, pl.: *Kossuth tér és környéke*; külváros, pl.: *Júlia telep*; park, pl.: *Nagyerdei park*; kertváros, pl.: *Csapó kert*; lakótelep, pl.: *Újkert*; ipari park, pl.: *Dohánygyár és környéke*; erdőség, pl.: *Köztemetővel szembeni erdő*). A fészkek felmérése két részből állt: egyrészt a téli fészekvázak felderítéséből, másrészt a tavaszi, lakott fészkek lokalizációjából. Előbbinek fontos szerepe volt, mivel támpontot jelentett az aktív fészkek megtalálásában. A lakott fészkek helyét térképen jelöltük, felvettük GPS koordinátáit (Garmin GPSMap 60 CSx). Feljegyeztük a fészektartó fa fajtát, a fészkek magasságát. Utóbbi értékének megállapításához lézeres távolságmérőt használtunk (TruPulse 200). Ezek mellett a fészkek elhelyezkedését a fán és a költőhely környezetét is jellemeztük. Néhány fészket (n=23) közelebbről is módunkban állt megvizsgálni, amikor is feljegyeztük a fészkek alj nagyságát és a fészkek biometriai adatait.

### Színes gyűrűs jelölés

Négy év során (2007-2010), az országban először színes gyűrűs jelölést végeztünk. A tavaszi, lakott fészkek közül kerestük fel azokat, amelyeket a bérelt LIAZ gyártmányú, 20 m-ig dolgozó kosaras darunk meg tudott közelíteni, el tudott érni. A gyűrűzés legalkalmasabb ideje április vége, május eleje. A kirepülés előtt álló fiókákat hagyományos alumíniumgyűrűvel és színes műanyag gyűrűvel is megjelöltük úgy, hogy azok a későbbi távcsöves megfigyelés során egyedileg beazonosíthatóak legyenek. Kezdetben színenként 2 egyedet jelöltünk úgy, hogy egyszer a bal- máskor pedig a jobb csüdjére került a gyűrű. A későbbi években (2008-tól) már két színkombinációt alkalmaztunk. A hagyományos alumínium gyűrűk minden esetben a bal csüdre kerültek. A madarak visszajelzésében a saját megfigyeléseinken kívül az MME Hajdú-Bihar Megyei csoportjának tagjai is a segítségünkre voltak. A jelölt egyedek esetleges városból való kivándorlása miatt, a város határában található összes vadgazdálkodási egységnek kiküldtünk egy levelet, amelyben kértük, amennyiben jelölt egyedet észlelnek (megfigyelés, elejtés, pusztulás) azt részünkre jelezzék.

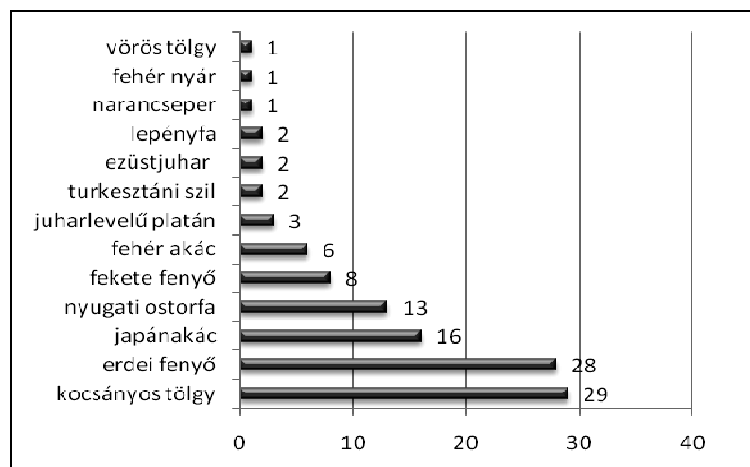
## Eredmények

### Fészkefelmérés

Az 5 vizsgált év alatt összesen 102 lakott fészket lokalizáltunk (2006: 11 db, 2007: 12 db, 2008: 24 db, 2009: 25 db, 2010: 30 db), amely 13 fafajon (kocsányos tölgy (*Quercus robur*), vörös tölgy (*Quercus rubra*), erdei fenyő (*Pinus silvestris*), fekete fenyő (*Pinus nigra*), japánakác (*Sophora japonica*), nyugati ostorfa (*Celtis occidentalis*), fehér akác (*Robinia pseudoacacia*), juharlevelű platán (*Platanus hybrida*), turkesztáni szil (*Ulmus pumila celer*), ezüstjuhar (*Acer saccharinum*), lepényfa (*Gleditsia triacanthos*), narancseper (*Maclura pomifera*), fehér nyár (*Populus alba*)) (1. ábra) volt fellelhető. A városi élőhelytípusok közül mindegyikben találtunk fészket, azonban nem egyenlő arányban. A varjak elsősorban a parkok magas szoliter fáit, belvárosi-kertvárosi részek magasabb fasorait preferálták költésükhöz. A többi élőhelyen is elsősorban a fészkelésre

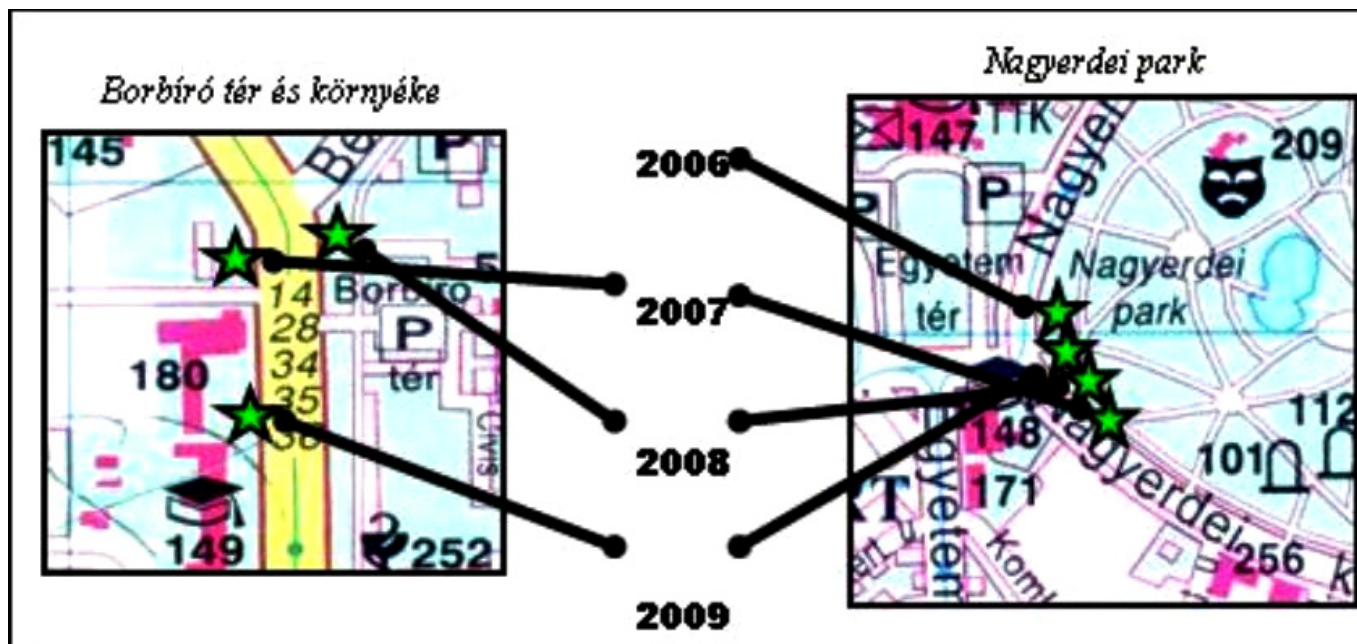
alkalmas, magasabb fák megléte, avagy hiánya volt a legfőbb befolyásoló tényező. Zártabb erdőségek esetében elsősorban csak a periférikus részeken történt fészkelés. A varjakat nem zavarta a forgalom, a fokozott emberi jelenlét. Több esetben történt költés közintézmények (pl.: *Ibolya utcai Általános Iskola, Kenézy Gyula Kórház, Debreceni Regionális Vérellátó Központ*) udvarán, avagy forgalmas belvárosi utcákon (*Böszörményi út, Nyíl utca, Kishegyesi út, Hatvan utca, Széchenyi utca, Miklós utca*). Fontos említést tenni a Nagyerdei Kultúrparkról (Állatkert), amely kedvező táplálékkínálata miatt nyújt kedvező lehetőségeket a fészkelő párok számára. Ugyanezen területről jegyeztük a legnagyobb fészeksűrűséget, amely a táplálkozási lehetőségek mellett az idős, több esetben 20 méteres magasságot meghaladó erdei fenyők jelenlétével magyarázható.

Megfigyeléseink szerint az egyes költőpárok minden évben új fészket építettek, előző fészkeiket nem tatarozták. A párok az előző évi költőhelyhez közeli fán építették meg az új fészkeiket, a régi és az új fészkek alig 100 m távolságú körön belül épültek (2. ábra). A fészkek magassága 12-21 méter között változott, átlagmagasságként 16,22 métert állapítottunk meg (1. táblázat). Kocsányos tölgy esetében jelentős mértékben (75,86%, n=29) sárga fagyöngy (*Loranthus europaeus*) tövébe építették fészkeiket. A vizsgált városi mintaterületünkön az évek során a fészeksűrűség folyamatosan növekedett (2006: 0,68 fészkek/km<sup>2</sup>, 2007: 0,75 fészkek/km<sup>2</sup>, 2008: 1,5 fészkek/km<sup>2</sup>, 2009: 1,56 fészkek/km<sup>2</sup>, 2010: 1,88 fészkek/km<sup>2</sup>) (R<sup>2</sup>=0,9139).



1. ábra: A dolmányos varjú (*Corvus cornix*) fészkelési fajválasztása (n=102)

Össességében a megtalált fészkek közül 23-ban tudtunk konkrét fészkelésbiológiai felmérést végezni. A fészkekben 3-5 tojásos/fiókás fészkealjzat (átlag: 3,87) találtunk (2. táblázat). A fészkek külső átmérőjének 35-58 (43,15) cm, belső átmérőjének 18-39 (24,25) cm, mélységének 8-13 (11) cm mértünk. A varjak különféle anyagokat használtak fel a fészkepítéshez (pl.: fémdrót, műanyag gyorskötegelő, bálakötöző madzag, fóliadarabok). A fészkecsészét is a környékről begyűjtött anyagokkal (szőrök, tollak, növényi részek) bélelték.



2. ábra: Egy dolmányos varjú pár revír változása a Bösörményi u. és a Nagyerdei park költőhelyeken  
(A csillagok az adott év lakott fészkeit jelölik)

1. táblázat: A dolmányos varjú (*Corvus cornix*) fészkelési magasságának eloszlása (n=102)

Magasság (m)	Gyakoriság	%
12	6	5,9
13	6	5,9
14	17	16,7
15	13	12,7
16	14	13,7
17	14	13,7
18	11	10,8
19	12	11,8
20	6	5,9
21	3	2,9
Összesen	102	100
<b>Átlag</b>	<b>16,22</b>	
<b>Szórás</b>	<b>2,36</b>	

2. táblázat: A vizsgált fészkek nagysága (n=23)

tojás/fióka (db)	fészkek (db)
2	1
3	10
4	5
5	5
6	2
<b>Átlag: 3,87</b>	<b>Összesen: 23</b>

*Színes gyűrűs jelölés*

A négy év alatt összesen 17 fészkek 54 kirepülés előtt álló fiókáját jelöltük meg. A jelölt fiókák közül 14 egyed esetében érkezett visszajelzés, összesen 53 megfigyelési alkalommal. Ezek mellett 6 egyedről fényképek is készültek, amelyeken jól kivehető a színkombináció. Fontos megjegyezni, hogy a város környékén működő vadgazdálkodási egységek egyikétől sem érkezett visszajelzés a gyűrűzött madarokról.

**Az eredmények értékelése**

Debrecenben az elmúlt évtizedben a dolmányos varjú intenzív urbanizációját figyelhetjük meg. Ennek a folyamatnak a háttérében számos tényező áll, amelyek közül kiemel-

kedik a városokban megbújó fészkelési és táplálkozási lehetőségek, ami a faj megtelepedésének egyik lehetséges oka. A varjak, kihasználva magas szintű intelligenciájukat és ökológiai alkalmazkodó képességüket, teljes mértékben elfoglalták a mesterséges élőhelyet jelentő városi környezetet.

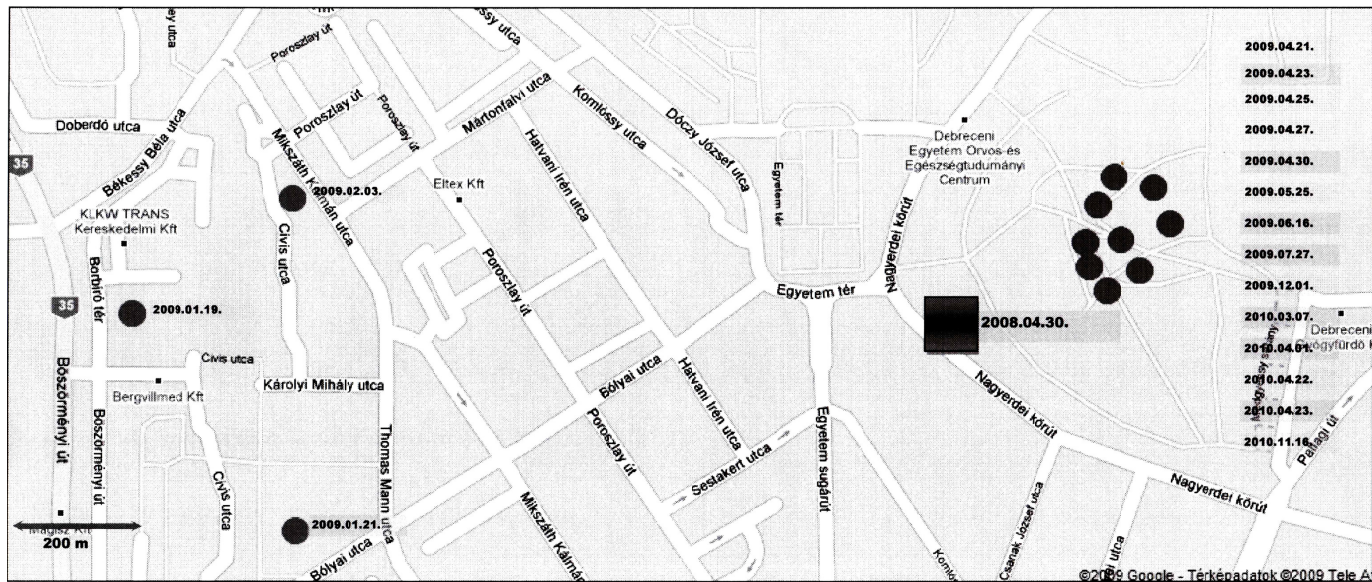
A vizsgált időszakban a fészeksűrűség folyamatosan növekedett (2006: 0,68 fészek/km<sup>2</sup>, 2007: 0,75 fészek/km<sup>2</sup>, 2008: 1,5 fészek/km<sup>2</sup>, 2009: 1,56 fészek/km<sup>2</sup>, 2010: 1,88 fészek/km<sup>2</sup> - R<sup>2</sup>=0,9139). Az erőteljes expanzív terjeszkedés ellenére a városi dolmányos varjú eltartó képessége még nem érte el a maximumot, így állományuk további növekedése várható. A fészkek átlagmagassága 16,22 méter (12-21 m) (n= 102) volt, amely jóval magasabb érték a városon kívüli területeken mérhetőhöz képest. A varjak magasabban történő fészkek építése valószínűleg az egyébként is rendkívül óvatos madarak minél inkább kisebb zavarásával hozható összefüggésbe. A kocsányos tölgy (*Quercus robur*) esetében megfigyelt jelentős mértékű, sárga fagyöngybe (*Loranthus europaeus*) épített fészkek száma (75,86%, n=29) a nagyobb biztonsággal, rejtettséggel, magyarázható. A fészekválasztás legfontosabb tényezője a magasság, ezért a fészkek a lehetőségekhez mérten a legmagasabb régiókban találhatóak. A dolmányos varjú kerüli a város zártabb erdőseit, elsősorban a magányos magas fákat és az utcák idősebb fasorait (pl.: japánakác, nyugati ostorfa) preferálja költéséhez. A városi fészkelők nagysága megközelítőleg hasonló, mint a lakott területeken kívül, azonban a mortalitás valószínűleg alacsonyabb lehet a városi mikroklimatikus tényezőknek, a kedvezőbb táplálkozási lehetőségeknek és a természetes ellenségek hiányának köszönhetően. A fészkek biometriai adatainál hasonló értékeket kaptunk, mint a természetközeli területeken költők esetében. A fészkekhez felhasznált különböző anyagok egyértelműen a dolmányos varjú opportunizmusát, ökológiai rugalmasságát bizonyítják.

A dolmányos varjú városi színes gyűrűs jelölése számos új adatot szolgáltat a faj területtartó viselkedéséhez. A 14 meggyűrűzött fióka közül a narancs/B-narancs/J egyedről érkezett vissza a legtöbb visszajelzés (17 db.). A 3. ábrán jól látszik a fióka megjelölésének helye és a későbbi visszajelzései. Elmondható, hogy a madár az első telét kóborlással töltötte, majd a tavaszi időszak kezdetével tért vissza a kirepülési helyének közelébe, ahol a mai napig megfigyelhető. A többi visszajelzés is hasonlóan áruklodik, miszerint a fiókák a kirepülés helyének a közelében maradtak.

Mivel ez idáig egyik Debrecen környéki vadgazdálkodási egységtől sem érkezett visszajelzés, ezért arra következtetünk, hogy a fiatal madarak valószínűleg nem hagyják el a várost, annak populációját évről-évre növelik. A költés után a családok sokáig együtt maradnak, amely kapcsolat sok esetben a tél után is folytatódik. A következő év tavaszán a fiatalok még mindig a revírben, vagy annak közvetlen közelében tartózkodnak.

A jövőben – a tavaszi fiókagyűrűzés mellett – tervezzük a varjak csapdával való elfogását, amelynek köszönhetően a felnőtt madarak lábára is gyűrű kerülhet. A dolmányos varjú debreceni színes gyűrűs jelölése, mint vizsgálati módszer jövőbeli kiterjesztésével további fontos adatokhoz juthatunk a faj városi migrációs-, fészkelési-, avagy párválasztási kérdéseivel kapcsolatban.





3. ábra: A narancs/B- narancs/J jelzésű egyed gyűrűzésének- és visszajelzéseinek a helyei (Négyzettel jelölve a kireptülés helye, körrel a visszajelzéseké)

### Köszönetnyilvánítás

Ezúton is szeretnénk köszönetet mondani a fészekfelmérésben és a színes gyűrűs madarak visszajelzésében nyújtott segítségükért a következőknek: Albert András, Dr. Antal Zsuzsanna, Balla Zoltán, Batta Gergő, Dudás Dénes, Futó Róbert, Dr. Gyüre Péter, Hunya Péter, Juhász Péter, Kardos Tamás, Király Anna, Kocka András, Konyhás István, Kovács Adrienn, Dr. Kozák Lajos, Krucsó Tamás, Lisztes Anna, Lovas Tünde, Löki Viktor, Mester Attila, Mester Béla, Nagy Gábor, Németh László, Papp Gábor, Patalenszki Norbert, Porkoláb Magdolna, Rác Attila, Sihelnik József, Sós Judit, Sztricskó Tamás, Szuhánics Mihály, Veres Zsuzsanna, Veszelinov Ottó, Vizi Nóra.

### Irodalom

- ACQUARONE C., CUCCO M., MALACARNE G., SILVANO F. (2004): Temporary shift of body size in hooded crows *Corvus corone cornix* of NW Italy. *Folia Zoologica*, 53/4, 379-384.
- BEZZEL E. (1985): Birdlife in intensively used rural and urban environments. *Ornis Fennica*, 62, 90-95.
- BOZSKO SZ. (1974): A madárurbanizáció néhány alapvető kérdése. *Aquila*, 80/81, 175-183.
- BÖHNING-GAESE K. (1997): Determinants of avian species richness at different spatial scales. *Journal of Biogeography*, 24, 49-60.
- DAVIS A.M. ÉS GLICK T.F. (1978): Urban ecosystems and island biogeography. *Environmental Conservation*, 5, 299-304.
- DOLENEC Z. (2006): Nest density, clutch size and egg dimensions of the hooded crow (*Corvus cornix*). *Natura Croatica*, 15/4, 231-235.
- FARAGÓ S. (2001): Adatok a magyarországi mezei szárnyasvadfajok fészekaljnagyságaihoz és tojásméreteihez. *Magyar Ápróvad Közlemények*, 6, 113-132.
- FARAGÓ S. (2002): Vadászati állattan. Mezőgazda kiadó, Bp., 496 p.
- FINTHA I. (1994): A dolmányos varjú (*Corvus cornix*) életformájának átalakulása az utóbbi években. *Madártani tájékoztató*, 1994. júl.-dec., 23-24.
- HARASZTHY L. (szerk) (2000): Magyarország madarai. Mezőgazda kiadó, Bp., 441 p.
- HAVASI L. (1993): Dolmányos varjú (*Corvus cornix*) különös fészkelése. *Madártani tájékoztató*, 1993. jan.-jún., 44.
- HEWSON R. ÉS LEITCH A.F. (1982): The spacing and density of hooded crow in Agryll (Strathclyde) (*Corvus corone*). *Bird Study*, 29/3, 235-238.
- HUGG T. (1994): Nest defence behaviour and reproductive success of the hooded crow in urban environments. M.Sc. thesis, Department of Biology, University of Turku.
- JUHÁSZ L. (1983): Debrecen város ornithofaunájának faunisztikai és synökológiai vizsgálata. Egyetemi doktori értekezés, KLTE, Debrecen.
- JUHÁSZ L. (1999): A Debreceni Köztetető természeti értékei. *Debreceni Déri Múzeum Évkönyve*, 1999, 7-29.
- JUHÁSZ L., KÖVÉR L., GYÜRE P. (2009): The urbanization of the Hooded Crow (*Corvus cornix* L.) in Debrecen (Hungary). II. European Congress of Conservation Biology, Prague 2009, Book of Abstracts, 227.
- KALOTÁS ZS. (1995): Városlakó madarak. *Természet világa*. 126/2, 66-68.
- KONSTANTINOV V.M., BABENKO V.G., BARYSHEVA I.K. (1982): Numbers and some ecological features of synanthropic populations of the Corvidae under the conditions of intensive urbanization (European USSR). *Zoologicheskyy Zhurnal*, 61/12, 1837-1845.
- KORBUT V.V. (1996): The Moscow town's unique population of the hooded crow. *Doklady Akademii Nauk*, 348/1, 136-139.
- KOVÁCS G. (2006): Dolmányos varjú (*Corvus corone cornix*) sikeres költése egy hortobágyi vésett kútágásban. *Aquila*, 113, 176.
- KÖVÉR L. ÉS JUHÁSZ L. (2008): A dolmányos varjú (*Corvus cornix* L.) terjeszkedése Debrecenben. *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve*, Debrecen, 2008: 17-24.

- LOMAN J. (1980): Reproduction in a population of the hooded crow *Corvus cornix*. *Ecography*, 3/1, 26-35.
- MARZLUFF J.M., MCGOWAN K.J., DONNELLY R., KNIGHT R.L. (2001): Causes and consequences of expanding American crow populations. In: Marzluff J.M.-Bowman R.-Donnelly R. (Eds.), *Avian Ecology and Conservation in an Urbanizing World*. Kluwer Academic Publishers, Norwell, 331-363.
- MAZGAJSKI T.D., ZMIHORSKI M., HALBA R., WOZNIAK A. (2008): Long-term population trends of corvids wintering in urban park sin central Poland. *Polish Journal of Ecology*, 56/3, 521-526.
- MOLLER A.P. (1981): Nest site selection of hooded crows *Corvus corone cornix* in Denmark. *Dansk Ornithologisk Forenings Tidsskrift*, 75/1-2, 69-77.
- PARKER H. (1985): Effect of culling on population size in hooded crows *Corvus corone cornix*. *Ornis Scandinavica*, 16/4, 299-304.
- ROFSTAD G. (1988): The effects of weather on the morphology of nestling hooded crows *Corvus corone cornix*. *Ornis Scandinavica*, 19/1, 27-30.
- ROY D.B., HILL M.O., ROTHERY P. (1999): Effects of urban land cover on the local species poll in Britain. *Ecography*, 22, 507-515.
- SMEDSHAUG C.A., LUND S.E., BREKKE A., SONERUD G. A., RAFOSS T. (2002): The importance of the farmland-forest edge for area use of breeding hooded crows as revealed by radio telemetry. *Ornis Fennica*, 79/1, 1-13.
- SORACE A. (2001): Value to wildlife of urban-agricultural parks: A case study from Rome urban area. *Environmental Management*, 28/4, 547-560.
- TAPFER D. (1974): Dolmányos varjú (*Corvus cornix*) fészkelése Budapest belterületén 1973 tavaszán. *Aquila*, 80/81, 291.
- TAPFER D. (1978): A dolmányos varjú (*Corvus cornix*) további és rendszeres fészkelése Budapest VIII. kerületében. *Madártani tájékoztató*, 1978. nov.-dec., 39-41.
- TAPFER D. (1985): A dolmányos varjak (*Corvus cornix*) fészkelése Budapest belső kerületeiben. *Madártani tájékoztató*, 1985. ápr.-jún., 55-56.
- TERNOVÁC T. (1983): Dolmányos varjú (*Corvus cornix*) fészkelése földön. *Madártani tájékoztató*, 1983. jan.-jún., 48.
- UJHELYI P. (szerk.) (2005): *Élővilág Enciklopédia – Kárpát-medence állatai*. Kossuth kiadó, Bp., 409-415.
- VUORISALO T., Andersson H., Hugg T., Lahtinen R., Laaksonen H., Lehikonen E. (2003): Urban development from an avian perspective: Causes of hooded crow (*Corvus corone cornix*) urbanisation in two Finnish cities. *Landscape and Urban Planning*, 62/2, 69-87.
- WITHEY J.C. ÉS MARZLUFF J.M. (2005): Dispersal by juvenile American Crows (*Corvus brachyrhynchos*) influences population dynamics across a gradient of urbanization. *Auk*, 122/1, 205-221.
- WOKRZÁL T. (1905): A dolmányos varjúról. *Aquila*, 12, 342.
- ZDUNIAK P. ÉS KUCZYNSKI L. (2003): Breeding biology of the Hooded Crow *Corvus corone cornix* in Warta river valley (W Poland). *Acta Ornithologica*, 38/2, 143-150.

*Gaál Botond*

### **Neumann János válogatott írásait lapozgatva\***

Hosszabb kutatói időt töltve Princetonban, 1991 őszén egy professzor barátom, Jim Neidhardt kedvesen föl kínálta nekem a város tudománytörténeti jelentőségének bemutatását. Örömmel elfogadtam. Elméleti fizikus volt. Az, hogy magyar vagyok, számára egyfajta márkanévként hatott. Az egyetemet és néhány kutatóintézetet látogattunk meg, miközben mesélte az érdekes történeteket. Szívesen hallgattam. Egyszer egy utcasarokhoz értünk, ahol a Mercer Streetből balra kanyarodott be egy kisebb utca. Neidhardt professzor ott megállt és derűsen azt mondta: ezt hívják a princetoniak Von Neumann Corner-nek (*fan Njúmen kórner* kiejtéssel). Táblával nincs megjelölve. Ez csak a beceneve a helynek, mert Neumann János ennél a kanyarnál törte össze az összes új autóját. Ennek mindig nagy híre volt a városban. Vásárolt egy új autót és rendszerint nem jól vette a kanyart, s ennek a kocsija látta a kárát. A princetoni emberekben még negyven év múltán is élt ez a kedves emlék. Nyilvánvalóan csak annyit tudtak Neumannról, hogy egy rendkívüli képességű magyar matematikus, akivel ez természetesen megeshet, és feltűnő módon, mindig ugyanott. – A másik érdekes történetet a híres *Institute for Advanced Study* könyvtárában hallgattam végig. Egy ismerős hölgy megkereste Neumann Jánost azzal, hogy tanácsot szeretne kérni tőle. Valamilyen privát vállalkozást készültek létrehozni, s ennek a részleteit mondta el Neumannnak. Ő csak hallgatta, és a térdén jegyzetelgetett egy ívpapíron. A hölgy a részletes elbeszélését egy kérdéssel fejezte be: hogyan kellene a céget létrehozni és működtetni, hogy az a leggazdaságosabb legyen? Meglepetésére, Neumann a magyarázat helyett átnyújtotta neki az ívpapírt, melyen már ott is volt a válasz: a kész leírás. – Mindkét történet a princetoniak csodálatát fejezi ki a nem mindennapi képességekkel megáldott professzor iránt. Valójában, amit a közember gondolt Neumannról, azt látta és érezte az őt körülvevő tudóssereg is. De maga Wigner is úgy jellemezte ezt a helyzetet, hogy a „marslakók” ugyan valamennyien rendelkeztek rendkívüli képességekkel, de közöttük csak Neumann volt a zseni. Neumann Jánost a tudós körökben általában úgy emlegetik, mint a 20. század egyik legnagyobb matematikusát. Ez igaz is, de a Ropolyi László által válogatott írásokból még több is kiderül: Neumann kétségtelenül a matematika területén rendelkezett a legnagyobb tudással, de más, kapcsolódó területekhez is mérvadóan járult hozzá. Arról is olvashatunk a kötetben,

---

\* Neumann János válogatott írásai. Válogatta és az előszót írta Ropolyi László. Typotex Kiadó, Budapest, 2010.

hogy csak úgy, a kedvtelés szintjén öt-hat nyelvet beszélt, természetesen latinul és görögül is olvasott, kiválóan ismerte egyes korok történelmét. A *Principia Philosophiae Naturalis* sorozatban megjelent Neumann-kötet a kivételes képességű matematikus gondolkodót úgy igyekszik bemutatni, hogy először az életrajzi adatai tükrében tárja elénk, utána pedig az írásából válogat, tematikusan rendszerezve azokat. A válogatást végző ilyenkor nincs könnyű helyzetben, különösen Neumann esetében, mert bizony valamennyire érthetővé is kellene tenni egy nagy elme gondolatait, de ugyanakkor a gondolatok magasságát és mélységét is érzékeltetni kell a szakközönség előtt. Nagyon érdekes az a párhuzam, amelynek segítségével Ropolyi László megpróbálja értetni az olvasóval Neumann tudománytörténeti jelentőségét. Archimédesz és Newton neve mellé teszi Neumannt, mivel hasonlóságokat vesz észre a három nagy elme között. Mindhárman matematikailag alapozták meg a *physis*-ről szóló tudományt, Archimédesz a statika, Newton a mechanika, Neumann pedig a kvantummechanika terén. Mindhármójuk matematikai tudásának gyakorlati eredménye is lett, ezek rendre: az egyszerű gépek, az optikai eszközök és a számítógép. Végül mindhárom tudós elméleti és gyakorlati eredményét a politikai hatalom is felhasználta. (Talán annyi megjegyzést fűznénk ehhez, hogy mivel a statikát a mechanika magába foglalja, Newton neve mellett találhatóbb lett volna a „kinematika és dinamika” kifejezés használata.)

Kérdés marad, milyen szempontok szerint lehetséges Neumann hatalmas tudását rendszerezetten bemutatni. Ropolyi László első helyen gyűjti össze azokat a tanulmányokat, amelyekben Neumann a fizika alapkérdéseit tárgyalja. Ezek közül kiemelkedik két mű: *Mathematische Grundlagen der Quantenmechanik* és *Method in the Physical Sciences*. Azért említjük ezt a két művét, mert ezekért méltán kaphatott volna Nobel-díjat. Mindkettőnek vannak ismeretelméleti vonatkozásai is. Az elsőből például az is kiderül, hogy a természetben nincsenek rejtett paraméterek, azaz a mindenség megismerhető. (48. és 70. oldal) Ezt úgy magyarázták a teológusoknak, hogy Isten a teremtéskor az univerzumba nem épített bele olyan rejtett dolgokat, amelyek a világ megismerését lehetetlenné tennék. A második csokorban a matematika természetéről szóló írások találhatók, amelyek e tárgynak a többi tudományban való szerepét elemzik, valamint megoldatlan matematikai problémákat sorolnak föl. A harmadik csoportba tartoznak a számítógépek elméletével foglalkozó írások, a negyedikbe pedig a technika és tanulmányok társadalmi hatásaival foglalkozó tanulmányok kerültek. Van a válogatásnak egy ötödik csoportja is, amelynek darabjai Neumann személyes megnyilatkozásait mutatják be levelei és egy interjú kapcsán. Ennek olvasását a nem természettudományon nevelkedett olvasók is bizton élvezhetik.

E könyv bemutatása akkor lesz hasznára az olvasónak, ha őszintén megjegyezzük, hogy Neumann több tanulmánya csak a matematika és az elméleti fizika iránt komolyan érdeklődő, vagy azokban már járatos szakembereknek ajánlható. Vannak ugyanis dolgok a tudományok területén, amelyeket nem lehet népszerű formában előadni, vagy ismeretterjesztő szintre hozni. Neumann sok írása bizony ilyen, mert az ő mély látását hagyta ezekben az utókorra. Ennek viszont a szakemberek örülnek. Remélhetőleg nem riasztjuk el az olvasót, ha megemlítünk néhány területet, amelynek kapcsán Neumann örökre beírta nevét az egyetemes tudomány történetébe: a Hilbert-tér és a nem-korlátos operátorok elmélete, a Neumann-algebra, a kvantummechanika, a játékelmélet, a csoportelmélet, az operátorok algebrája, a közgazdaságtudomány és a számítógép elméleti-gyakorlati alapjai. Itt érzékeljük igazából, hogy a kvantummechanika két különböző szemléletű

megközelítésének ekvivalenciáját miért éppen ő bizonyította be. Ezt csak egy ilyen fantasztikusan széles matematikai tudással rendelkező tudós tehette meg. Heisenberg statisztikus matematikai szemléletéről és Schrödingernek a Hilbert-tér függvényegyenletei segítségével leírt felfogásáról van szó. Neumann kivételes szellemóriásnak tűnik, aki a matematika révén látott bele a természet titkaiba. A társadalomtudományok is sokat köszönhetnek neki, különösen közgazdasági elemzéseivel gazdagította e tudományterületet. A tudósok számára mintául szolgál abban is, hogy milyen precizitással ismerte a matematika sok-sok területét. 1983-ban mondta el Wigner Jenő idehaza nyilvánosan, hogy gyakran kérdezte „Neumann Jancsi” barátját, amikor elakadt valahol a matematikában. Ő úgy segített, hogy először felsorolt néhány tételt, vajon ismeri-e Wigner, aki hol igennel, hol pedig nemmel válaszolt. Végül Neumann csupán az ismert tételeket használva vezette végig barátját a várt eredményig. Ezt csak egy „modern matematikai polihisztor” képes megtenni. – Nem csoda, hogy valaki egyszer megkérdezte Neumannt, hogy hány százalékát ismeri a matematikának. Ő kis gondolkodás után 28%-ot mondott. Ezt föl lehet fogni az ő humorának is, de az is elképzelhető róla, hogy inkább mondott egy számot, nehogy föltegyék máskor ezt a számára „csacsi”-nak tűnő kérdést. Az előző írója is ad egy harmadik megfejtést.

Ropolyi Lászlótól sok mindent megtudunk a budapesti évekről. Említi a Fasori Evangélikus Gimnázium tehetségfelfedező jótéteményét, és azt is, hogy a még gimnazista Neumannt Fejér Lipót világhírű magyar matematikus már akkor „hazánk legnagyobb Jancsijának” nevezte el. Ő a leveleit később is így írta alá: Jancsi. A könyvben bemutatott életút tanulságai úgyszintén megszívlelendők mindenki számára. Például az, amit Marx György magyarázott, illetve valószínűsített, hogy tudniillik mi a titka az ilyen Neumann-féle tehetségek felfedezésének. Ő először a jó iskolát említi, amelynek vannak tudós tanárai és tehetséggondozó programjai, másodikként pedig a méltán világhíres Középiskolai Matematikai Lapok országos kiterjedésű versenyhirdetését gondolja a titok háttérében. Ez a lap, a híres KÖMAL igen nagy mennyiségben hozta felszínre a tehetséges fiatalokat. Mi még hozzátehetjük azt a korábbi dicséretes programot is, amely a „Ki miben tudós” televíziós verseny kapcsán valósult meg hazánkban. Ma nincs ilyen, hiányzik! A Lovász Lászlókat is az ilyen programok segítették a tudomány magaslataira.

Valahányszor Princetonban járok, mindig elmegyek a sírjához. Ez van rá írva: John von Neumann. Nekünk magyaroknak ő Neumann János, a szívünkben így hordozzuk, mert a mi hazánk szülöttje és neveltje. 1994 óta Wigner Jenő is ott van eltemetve, nem messze az ő sírjától. Amerika egyik nemzeti panteonjában nyugszanak, a szép princetoni temetőben. Valamennyien a tudomány „fegyverével” formálták a világ történelmét.

*Madai Sándor*

## **Gondolatok a tehetséggondozásról a Studia Juvenum A.D. 2009 című kötet kapcsán**

A tudomány számára – legyen szó bármely tudományterületről – már régóta fontos az utánpótlás, a jövő tudóspalántáinak kiválasztása, képességeinek és érdeklődésének felmérése, tehetségének gondozása. „Felgyorsult világban élünk” – mondják. E kijelentés természetesen a tudomány területére is kihat, hiszen olyan új információk tömkelegével kell megbirkózniuk a kutatóknak, amellyel korábban talán soha nem találkoztak. A világ „felgyorsulása” azonban a tehetséggondozás területén is érzékelteti hatását. A fokozódó versenyhelyzet miatt a tudományos műhelyeknek egyértelmű céljává vált, hogy ilyen irányú perspektívával rendelkező hallgatókat mielőbb maguk mellett tudjanak, biztosítva maguk számára a kutatói utánpótlást. E folyamat – egyebek mellett – azt is eredményezte, hogy a fiataloknak már nagyon korán – akár másod-, illetve harmadéves egyetemi hallgató korukban – lehetőséget biztosítanak a tudományos munkába történő bekapcsolódásra.

A Debreceni Egyetem létrejöttével bontakozott ki a Debreceni Egyetem Tehetséggondozó Programja (DETEP). E program lényege, hogy egy szelekciós folyamat eredményeként az érdeklődő és a kiválogatás szempontjainak megfelelő hallgatók oktatói (tutori) útmutatással mélyülhetnek el bizonyos tudományos kérdésekben, folytathatnak kutatásokat. Sok hallgató – s sajnos gyakran a tutor – nincs igazán tisztában azzal, hogy a program nem tudományos „rabszolgák” kiképzéséről szól, hanem a tehetség gondozásáról. A hallgató tehetsége nem fog kibontakozni, ha csupán és kizárólag az oktató kutatásaihoz nyújt asszisztenciát. Persze egyfajta hallgatói közreműködés a tutor kutatásaihoz alapvetően jó és helyes is lehet, hiszen például a kutatás módszertanát, alapkérdéseit megismeri, s egyfajta gyakorlatot is szerez, ugyanakkor az önállósodás szándéka esetén biztosítani kell a hallgató számára a szabadságot, hiszen kevés inspirálóbb dolog van annál, mint amikor valaki egy számára érdekesnek vélt téma kutatásában ér el önálló eredményeket. Abban az esetben viszont, ha a hallgató csupán az oktató rákényszerített elképzeléseit valósítja meg, feltehető, hogy az egész tehetséggondozástól, s így a tudományos pályától is elmegy a kedve.

A hallgató oldaláról szemlélve a kérdést, gyakori, hogy fogalma sincs, merre kell(ene) elindulni a tudomány rögzös országútján. A tutornak ilyenkor kezet kell nyújtania, s vázolni kell az általa hasznosnak vélt lehetőségeket. Természetesen ilyenkor nem kizárt, hogy kissé maga felé hajlik a keze, s saját kutatási területét villantja fel a hallgatónak, ami nem is baj akkor, ha ez egybeesik a hallgató érdeklődési körével, és kellően ambicionálja a kérdést. Ellenkező esetben – tehát egy erőltetett téma esetén – a már fent vázolt következményekkel zárulhat a folyamat. Szintén a tapasztalat mutatja azt is, hogy

sok DETEP-es hallgatóban nincs meg a cselekvés vágya, s nem tud (akar?) aktívan részt venni a programban, de a tutor sem érzi bennük a tenni akarást, a tudomány iránti alázat-ról nem is beszélve.

A DETEP – bár központilag, egyetemi szinten koordinált programról van szó – aktívan épít a karok szerepvállalására. Nem is lehet ezt másként elképzelni, hiszen az adott karok rendelkeznek saját tudományterületükön szakmai kompetenciával, azaz egy jogász nem tudja felmérni, hogy egy orvostanhallgató milyen tehetséges a maga területén, mint ahogy fordítva sem képzelhető el a dolog. Van még egy – talán több is – indoka annak, hogy miért szükséges bevonni a koordinációba a karokat, ennek pedig rendkívül kézenfekvő a magyarázata. E szervezeti egységek „ismerik” a hallgatókat. A karok tudják „megmondani” – vagy legalábbis „megjósolni” –, hogy a potenciális jelentkezők közül ki az, akiről feltételezhető, hogy aktív és hasznos résztvevője lesz a programnak.

Az Állam- és Jogtudományi Kar mindig is aktív szerepet vállalt a DETEP működésében, legyen szó akár összegyetemi, akár kari szintről. Ez azt is jelenti, hogy a tehetséggondozás kapcsán folyamatosan újabb és újabb elemekkel próbálja ösztönözni a hallgatók tudományos érdeklődését. Egy rendkívül szigorú háromlépcsős kiválasztási folyamat garantálja azt, hogy lehetőség szerint a legrátermettebb hallgatók váljanak a program részeseivé. Nyilvánvaló, hogy a beválogatás a tudományterületek szempontjából aszimmetrikus lesz, mivel – mint ahogy a tudomány minden területén – a jogtudományban is vannak népszerűbb, illetve kevésbé népszerű területek. Ebből adódik, hogy a hallgatók által preferált területeken nagyobb lesz az érdeklődés, többen jelentkeznek a DETEP-esek közül például arra a tanszékre, míg lesznek olyanok tutorok, akik toporogva várják azt, hogy egy érdeklődő és tehetséges hallgató rájuk nyissa a tanszék ajtaját. Persze ez nem egyedi jelenség, az élet számos területén találkozunk hasonlóval.

A tehetséggondozás folyamatában fontos fokmérő az, hogy a résztvevő milyen fejlődést tudhat magáénak, hiszen ha objektív gátló körülmények hiányában nem fejlődik a hallgató, akkor fel kell tenni a kérdést, hogy nem a kiválasztási folyamat során született-e helytelen döntés. Persze az sem kizárt, hogy a fiatal csupán az általa választott területtel „nem tud mit kezdeni”, nem érez affinitást az iránt, s egy másik kutatási irány kijelölésével e probléma orvosolható. Általában jellemző a tudományra, hogy valamilyen produktum alapján ítéli meg a kutatót, illetve fejlődését. Produktum alatt általában tudományos előadások és publikációk értendők. Ha egy hallgató valóban komolyan veszi a kihívást, már nagyon korán szembesül ezzel a ténnyel. A DETEP-ben kiemelt figyelmet fordítanak a hallgatók teljesítményének mérésére, ennek érdekében pedig rendszeresen konferenciákon, illetve az előadások írásos változatát tartalmazó konferenciakiadványban kell számot adniuk kutatásukról.

A jogtudomány sokszínűsége azt is eredményezi, hogy a konferenciakötetben számos egymástól témájában is eltérő tanulmány olvasható, s egy valóban rendkívül színes előadás-gyűjteményt tarthat kezében az érdeklődő.<sup>1</sup> A tematikai diverzitás mellett stílusbeli különbözőségek is megfigyelhetők a kötetben, hiszen már-már „rutinosnak” számító PhD hallgatók írásai mellett találkozhatunk a DETEP-be frissen bekerült, szárnyaikat bontogató tehetséges fiatalokkal. Külön öröm, hogy a kötetben még hallgatóként publikáló szerzők között van olyan, akit azóta tanársegédként üdvözölhetünk a kollégák körében.

---

1 Studia Juvenum A.D. 2009, Fónai Mihály – Csűrös Gabriella (szerk.), Debrecen, 2009.



A kiadvány – mint erre korábban már utaltunk – valóban a különböző jogterületekre tartozó tanulmányok széles tárházát kínálja számunkra. Az alkotmányjog körébe sorolható és az országgyűlési biztosok jogállását vizsgáló munkával éppúgy találkozhatunk, mint a közigazgatási jog terepéhez tartozó sajátos autonóm struktúrák szerepét taglaló, vagy akár a napjainkban is sok vitát generáló kistérségi közigazgatás alapproblémáira fókuszáló tanulmánnyal. Több publikáció érinti a nemzetközi jog területét is. Ide tartozik például a nemzetközi jog és a belső jog közötti kapcsolat elméleti kérdéseit elemző értekezés. Fontos – s a közelmúltban a vártnál szerényebb eredményekkel zárult koppenhágai klímacsúcs kapcsán ismét középpontba kerülő – kérdést vizsgál a klímaváltozás elleni harc lehetséges politikai, jogi lehetőségeinek felvázolását célul tűző munka.

Több polgári jogi témájú cikk képviseli a magánjog területét a kötetben. A szerződések jogának kérdései örök aktualitással bírnak a jogtudományban. Az olvasó e körben ízelítőt kaphat – a szerződések biztosítékainak áttekintő bemutatásától kezdve, a megbízási szerződés hazai jogi hátterének vázolásán át, az általános szerződési feltételek aktuális kérdésein, valamint a *clausula rebus sic stantibus* elv 20. századi érvényesülésén keresztül egészen az orvosi műhiba polgári jogi vetületéig – a polgári jog számos területéről. Hazánkban is aktuális témát érint az egyetlen családjog területére tartozó munka, melyben a szerző a közös szülői felügyeleti jog mellett a különélő szülő ilyen irányú jogosultságait is részletesen bemutatja.

Szintén több tanulmány szól a másik nagy jogterülethez – büntetőjog – kapcsolódó kérdésekről. E dolgozatok nem csupán a szűk értelemben felfogott büntető anyagi jog területéhez kapcsolódnak, hanem érintik a büntető eljárásjog szféráját is. Tisztán eljárásjogi kérdéssel foglalkozik az eljárás során betartandó szabályok megsértésének bizonyos eseteiről szóló értekezés. Másik három publikáció azonban sajátos, az anyagi és az eljárási jog határmezsgyéjén meghúzódó problémát érint. Az első közülük a jogi személyek büntetőjogi felelősségre vonásának az Európai Unióban nyitva álló lehetőségeit elemzi. Nem mellékes e kérdés azért sem, mert hazánkban az ilyen irányú büntetőjogi fellépés lehetőségét megteremtő jogszabály hatálybalépése óta eltelt közel öt esztendő gyakorlati tapasztalatai meglehetősen szerények. Két tanulmány egy, Magyarországon szintén fiatalnak számító jogintézményről szól, ez pedig nem más, mint a kárhelyreállító igazságszolgáltatás fogalmiságához tartozó mediáció, vagyis a közvetítői eljárás lehetősége. Ennek lényege, hogy bizonyos csekélyebb súlyú cselekmények elkövetése esetén lehetőséget biztosít a jogszabály arra, hogy a bűncselekmény elkövetője a sértettel megállapodjon a cselekménnyel okozott kár jóvátételéről.

A tanulmányok sokszínűsége, olvasmányos stílusa nem csupán a hozzáértő olvasó számára jelent izgalmas élményt, de a pusztán kíváncsiságból érdeklődő laikusok is haszonnal forgathatják a kötetet.

*Mihók Sándor*

## **A Debreceni Egyetem Állattenyésztéstudományi és Biodiverzitás-védelmi Intézetének bemutatása**

Debrecen városa 1868 óta fontos szerepet játszik a mezőgazdasági oktatásban. Bár a város mezőgazdálkodása, különösen pedig állattenyésztése mindig is kiemelkedő volt, mégis, vagy éppen ezért hirdette, hogy a mezőgazdaság mesterség, aminek ismereteit el kell sajátítani. Ezért szervezte meg a város anyagi áldozatot és erkölcsi felelősséget vállalva a gazdasági tanintézetet. A debreceni tanárok meghatározó szerepet játszottak a hazai mezőgazdasági kultúra elméleti és gyakorlati művelésében. Egy-egy kiemelkedő oktató érdeklődési területe meghatározta az intézmény fejlődésének, fejlesztésének irányát, mértékét.

Bár ez idő tájt még ismeretlen az intézmény tanszékekre, különösen intézetekre tagolódása, mégis két szempont miatt meghatározó szerepet játszik az állattenyésztés oktatása, majd annak tanszékké szerveződése. Az egyik ok a városi állattenyésztés már említett mértéke. A debreceni cívis parasztpolgár állattenyésztése kiemelkedett mind mértékében, mind minőségében, mert tudatában volt a hozzáadott érték jövedelemtermelő képességében, vagyis a megtermelt gabonát, vagy a Hortobágy (mint földrajzi tájegység) legelő-fű hozamát az állattenyésztésen keresztül nagyobb jövedelemmel fordította a maga javára. A másik, nem kisebb jelentőségű ok Tormay Béla személye, akinek tevékenysége (1869-1873 között dolgozott tanárként Debrecenben) és szellemisége kitörölhetetlen nyomot hagyott az állattenyésztési és állatorvosi szakoktatás terén. A Magyar Tudományos Akadémia 1899-ben levelező tagjává választotta.

A későbbiek során jelentős tevékenységet folytatott a Berettyóújfaluban született *Rácz Mihály*. Az Ő idejében már létezik az Állattenyésztéstan Tanszék, bár még jellemző, hogy Rácz Mihály tenyésztési biológia, ló-, szarvasmarha-, sertés és juhtenyésztés, takarmányozástan és tejgazdaságtan tárgyakat is oktatott. Az állattenyésztés kiváló tudósaként, megteremtője és kivitelezője volt a tömegszelekciónak a juhászatban.

A takarmányozástan kiváló művelője lett *Baintner Károly*, aki 1927-1928-ban gazdasági gyakornokként volt tagja intézményünknek. A baromfi-tenyésztéstan tankönyvírójaként is érdemeket szerzett. Ugyancsak kiemelkedő egyénisége volt az intézménynek *Csukás Zoltán*, aki 1934. és 1944. között, egy évtizeden át volt az Akadémia, illetve a Főiskola rendes tanára, az Állattenyésztéstan Tanszék vezetője (az egykori Tisza István Tudományegyetem Állattani Tanszékén is volt óraadó). Nemzetközileg is elismert érdemeket szerzett a modern kvantitatív genetika és ivadékvizsgálat hazai alapjainak leraká-

sával. Kiemelkedő kutatási területe volt a szarvasmarhák hosszú hasznos élettartamának tanulmányozása, a konstitúció élettani, genetikai hátterének megismerése. Csukás Zoltán tudományos és oktatói tevékenysége egyébként széles mezsgyén mozgott, a gazdasági haszonállatok tenyésztésétől a korszerű takarmányozási ismeretek felkutatásáig, beleértve az élettani kutatásokat is. Ennek a tudományos munkának elismerése lett később, már nem debreceni oktatóként, az MTA levelező tagjává történt megválasztása. Az oktatásba és kutatásaiba bevonta több munkatársát és tanítványát, vagyis a mai kor által is ismert tanszéki jellegű tevékenység és struktúra Csukás vezetése alatt épült ki, bár ekkor az állattenyésztés értelmezésbe beleértették az élettant, takarmányozást, sőt az állatorvoslást, tejgazdaságot, a szövettant mindenképpen, és a gazdasági állatfajokra szűkítve a rendszertant is.

Kiemelhető *Csiszár Vilmos* tevékenysége is, aki 1942. és 1949. között gazdasági tanárra, főiskolai intézője, majd főiskolai rendkívüli tanára volt intézményünknek. Ez az időszak már a politikai átalakulás időszaka, ami annyiból érdekes a mi szempontunkból, hogy megszűnnek az önálló gazdasági tanintézetek, és Pallag is a Magyar Agrártudományi Egyetem Debreceni Osztályaként működik. Csiszár Vilmos megalapítja, majd vezeti itt a Biológiai Tanszéket, ami egy későbbi Állathigiéniai-állategészségtani Tanszék alapját veti meg. Debrecenből kerül az Állatorvosi Főiskolára, ahol megbízzák az Élelmiszerhigiéniai Tanszék megszervezésével, majd vezetésével.

A korai történeti múltat illetően *Hankó Béla* és *Anghi Csaba* nevét szükséges még megemlíteni, akiknek tevékenysége a jelenlegi állapotra gyakorolt hatásukat tekintve sem elhanyagolható. Hankó inkább a Tisza István Tudományegyetem oktatója, de 1947-ben, egyetlen évig dolgozott intézményünkben is. Jelentős érdemeket szerzett ősi magyar állataink: az ősi magyar ló, a bakonyi, a szalontai, a zselici és a mangalica sertés, a magyar szürke marha, a racka juh és a magyar pásztorkutyák eredetének és fejlődéstörténetének kutatásával. A hazai génmegőrzési kutatás első alakjának tekinthető. „Ne hagyjuk kipusztulni a történelem során hozzánk idomult háziállatainkat. Mert jól lehet egy-némely fajtára talán jelen pillanatban nincsen szükségünk, de ki tudja, hogy a későbbiek során fordul-e a kocka.”

Anghi Csaba 1946 és 1949 között egyetemi tanár, majd osztályelnök (rektor) a Magyar Agrártudományi Egyetem Debreceni Osztályán. Igen széleskörű állattani, állatrendszertani, származástani, etológiai ismereteivel, kulturált modorával és előadásmódjával, kiváló tudománynépszerűsítő munkájával méltán tett szert széleskörű elismertségre és népszerűsége. A két világháború között az ősi magyar kutyafajták standardjának megalakításával, majd a második világháború után a hucul lófajta szétszóródott egyedeinek *ex situ* génbankjával sokat segített a magyar állattenyésztésnek.

A Magyar Agrártudományi Egyetem vidéki osztályainak bezárása nem hatott kedvezően a mezőgazdaság regionális fejlődésére. Az 1954-es újraindításkor már megváltozott az Akadémia tanszéki szervezete. Az állattenyésztéstől egyértelműen különvált, önálló tanszéket kapott az állatélettant, állategészségtan, állathigiénia. Új tanszékként jelent meg az állattan, amelynek feladata elsősorban a hallgatók biológiai műveltségének gyarapítása lett, bár kétségtelen, hogy a szövet- és idegtan oktatásával alapokat adott az állatélettannak, az emésztésélettannak, a rendszertan bizonyos szegmensével az állattenyésztés-tannak is. Kiemelést érdemel *Kovács Béla* és *Siroki Zoltán*, akik kitartó munkával hatalmas rovarani anyagot gyűjtöttek össze a Hortobágyról, számos, a régióra, valamint az országra nézve is új faj előfordulásának igazolásával. Siroki a rovarani vizsgálatai mel-

lett a díszmadártartás és botanikai kutatások terén is kiemelkedő egyénisége volt az akkor megalakuló főiskolának, később egyetemnek. Az 1956-1957. tanévtől kezdve az állattenyésztéstől önálló tárgyként különvált a takarmányozástan és a tejgazdaságtan, de mindkét tárgy oktatása az Állattenyésztési Tanszék keretében maradt.

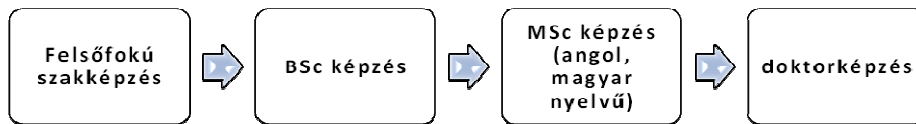
A Gödöllői Agrártudományi Egyetemről került 1958-ban a Debreceni Mezőgazdasági Akadémiára *Herold István*. Az állattenyésztés minden területén otthonos volt, de főleg a takarmányozástannak szentelte munkásságát. Ezek tanultak tankönyveiből, százak alkalmazták kutatási eredményeit a gyakorlatban, és tucatnyi egyetemi oktató-kutató vallja legkedvesebb tanítómesterének, kollégájának. Szabadalmi a gyakorlati munka hatékonyságát messzemenően segítették. 1995-ben ment nyugdíjba. *Veress László* 1986-ban vette át a tanszék vezetését és hatalmas munkalendületével, kiterjedt nemzetközi kapcsolataival szinte átalakította a tanszék mentalitását. Különösen fontosnak ítélte a kísérleti telepet, a tanüzem fejlesztését. Eredményes tanszékvezetői tevékenységét 1993-ban nyugdíjba vonulásával fejezte be.

Közben az intézmény megkapta az ötéves képzés lehetőségét, ezzel együtt önálló Agrártudományi Egyetemmé szerveződött. Ez a történelmi szakasz elodázhatatlanul megváltoztatta a tanszék(ek) feladatát, az oktatókkal szemben támasztott követelményeket. Idegen nyelvek ismeretét, tudományos kísérletek technikai feltételének megteremtését, kísérletek beállítását és értékelését, tudományos közlemények és népszerűsítő szakkikkek írását követelte meg egy színvonalasabb oktatás mellett. Ennek zászlóvivője lett az 1970-től tanszékvezetői teendőket ellátó *Kiss István*, és az akkori tanszék legfelkészültebb oktatója, *Herold István*. Ez utóbbi elévülhetetlen érdemeket szerzett a takarmányozási laboratórium létrehozásával, annak működtetésével, kutatási feladatokkal való ellátásával.

Az 1970-es évek kezdetén, különösen az egyetemmé válást követően, az agrármérnök képzésen belüli szakirányok megjelölése a munkaerő keresletet tükrözte. Az 1984-1985. tanévtől – az általános mezőgazdasági mérnökképzés kötelező tantárgyain kívül – a teljes tananyag mintegy 20%-át felölelő úgynevezett alternatív blokkokban is folyt az oktatás. Utóbbiak keretében az Állattenyésztési Tanszék 12 tantárgyat oktatott (általános állattenyésztés, szarvasmarha- és lótenyésztés, sertésenyésztés, juh- és kecskeenyésztés, baromfi- és kisállattenyésztés, haltenyésztés, takarmányozástan, gyepgazdálkodás, tej- és húsfeldolgozás, állattenyésztési genetika és biotechnológia, etológia és tartástechnológia, takarmányismeret és gyártástechnológia). Az 1990-es évek elejétől, a szabad tantárgyválasztás bevezetése óta a takarmányozástan, az általános állattenyésztés, a fő gazdasági állatfajok (szarvasmarha, ló, juh, sertés, baromfi, hal) mindenki számára kötelező diszciplínáin túl 16 ún. "B" típusú és 11 "C" típusú tárgyat hirdetett meg a tanszék, közöttük az agrármérnök oktatásban kuriózumnak számító állattenyésztési politikát, ágazati munkaszervezést. Igen népszerű az állattenyésztési szakirány tárgyain túl a méhészet, a sportlótenyésztés, illetve az akvakultúra. Egyedülálló (volt) képzésünkben a keveréktakarmány-gyártó, valamint a halászati szakmérnök szak. Az ország halászatának szakmai irányítása gyakorlatilag ma is a tanszék felelősségével szervezett szakon diplomát szerzett szakmérnökök kezében van.

A felsőoktatás képzési szerkezetének változásával a többlépcsős képzésre való áttérés a tanszéket is érintette. A tanszék már a 2000-es évek elején kezdeményezte egy akkreditált rendszerű felsőfokú szakképzés alapítását, majd az Állattenyésztő mérnök BSc alapszak indítása is megtörtént. A 2008-2009-es tanévtől magyar és angol nyelvű képzéssel

Állattenyésztő mérnök MSc szakkal is rendelkezünk. A képzés valamennyi szintjén (az angol nyelvű képzésben is) folyik oktatás, az egymásra épültség folyamatában szerves építkezési folyamat figyelhető meg:



Annak ellenére, hogy a mezőgazdaságtudományi jellegű karok alapegységei a tanszékek, azok mégsem tekinthetők statikusnak, a körülvevő környezeti hatásokra változnak, esetenként átalakulnak. Ilyen környezeti hatásnak lehet tekinteni a tudományterület fejlődését, a munkaerő-piaci helyzetet, a szűken és tágan értelmezett közgazdasági környezetet, valamint nem utolsó sorban és nem kisebb jelentőséggel a személyes ambíciókat.

Írtuk fentebb, hogy a mezőgazdasági akadémiák újraindításának időpontjában a szélesen értelmezett Állattenyésztési Tanszék több tanszékre, tanszékcsoportra tagozódott, de esetünkben kiemelten fontos a már szintén említett Állattani Tanszék megjelenése. E tanszék oktatási profilja akkor bővült látványosan, amikor az Állattenyésztési Tanszéktől megkapta, átvette a vadászat oktatását. Ez logikus lépés volt, hiszen Kovács Béla korábbi tevékenységével megteremtette a hallgatók vadászati oktatásának alapjait, de az állattan tananyagban szerepelt az ökológia és a vadászati szempontból fontos fajok ismertetése, vizsgán a fajok ismerete. A vadászat az Állattani Tanszéken *Palotás Gábor* személyében ambiciózus oktatóra is lelt, aki ekkor már fokozatosan vette át a tanszék irányítását *Edelényi Bélától*. Bevezette az öt féléves vadászat-vadgazdálkodás tárgyat, melynek anyagából bizottság előtt sikeres záróvizsgát tett hallgató az agrármérnöki diplomájával együtt felsőfokú vadgazda képesítést is szerezhetett.

Ez időben kezdte el oktatói pályáját a szakmailag felkészült, roppant ambiciózus, biológus és tanári képesítéssel rendelkező Juhász Lajos. Kitűnő érzékkel válogatta ki a flóra, különösen pedig a fauna iránt vonzalmat érző hallgatókat, vonta be őket a tudományos diákköri munkára. Nem keltett meglepetést, amikor fáradhatatlan igyekezetének eredményeként 1985-ben megalakult DATE Természetvédelmi Klub. Terepi és teremprogramjai évente jelentős számú hallgató érdeklődését keltették fel. A klub eredményei különösen a gerinces zoológiai kutatásokban, természetvédelmi területek és értékek őrzésében, kutató és rekonstrukciós táborok szervezésében, természetvédelmi pályázati munkában voltak fontosak és fontosak ma is. A gyakorlati és terepi kutatómunka megteremtette az alapját az önálló természetvédelmi-zoológiai diákköri iskolának. De nem csak annak, hanem az eredetitől eltérő, de értékeit hordozó tanszéki struktúrának, ami rövidesen tükröződött a tanszék nevében is. Ma ez a tanszék Természetvédelmi, Állattani és Vadgazdálkodási Intézeti Tanszékként működik, több szakkal, és sok-sok érdeklődő hallgatóval. Előbb a Vadgazdálkodási mérnök alapszak került akkreditálásra, majd 2000-ben országos szinten elsőként kezdeményezte a Természetvédelmi mérnök főiskolai szak alapítását, amelyen a 2002/2003-as tanévben kezdődött meg az oktatás. A Mezőgazdaságtudományi Karon 2006-ban a Természetvédelmi mérnöki BSc szakon is megkezdődött a képzés a tanszék szakfelelősségével. A Természetvédelmi mérnök mes-

terképzés 2008-tól indult el, amelynek első évfolyama már végzett. Számos kiemelkedő természetvédelmi szakember viszi tovább a gesztor tanszék hírnevét.

A képzés változása, újabb szakok beindulása miatt az oktatott fő tárgyak kibővültek (állattan, ökológia, alkalmazott ökológia, természetvédelem és a vadgazdálkodás). A szakon a tanszék és a kar oktatóin kívül neves külső szakemberek is tárgyfelelősök, akik közül többen a tanszéken tiszteletbeli egyetemi docensi kinevezést kaptak. A tanszék 2005-2010 között gesztora volt az erdészeti szakirány programnak is. A szakirányon neves erdészeti szakemberek tárgyfelelősként oktattak, az ERTI munkatársai pedig a gyakorlati képzést irányították.

Változások történtek a másik oldalon is. Előbb az Állattenyésztési Tanszék takarmányozási laboratóriuma olvadt be a Műszerközpontnak nevezett központi laboratóriumba. A kutatások élettani, hormonális, szaporodásbiológiai aspektusainak előtérbe kerülésével egyre szorosabb lett a munkakapcsolat az Állatélettani, Állathigiéniai Tanszék munkatársaival. A nyomasztó utánpótlás-hiány arra készítette az állami vezetőket, hogy az oktatói állományában lecsökkent, kutatásaiban az állattenyésztéshez mindjobban közelítő tanszéket beolvassza az akkor már Állattenyésztés- és Takarmányozástani Tanszékbe. Ezzel egyidejűleg, az európai és országos tendenciáknak megfelelően, rohamos léptekkel haladt előre a molekuláris genetikai kutatás. Az egyetemi integrációk kormányzati szándékával létrehozott Debreceni Egyetem Élettudományi Központjában tanszékünknek Jávor András professzor irányításával, majd vezetésével molekuláris genetikai laboratóriuma létesült. A molekuláris genetikai laboratórium mintegy interdiszciplináris kutatóműhelyként tevékenykedik, a társtudományokkal szorosan együttműködve kiszélesíti, egyben elmélyíti az állattenyésztési kutatásokat. Jávor András kitűnő vezetői képességére, elszántságára alapozódva e kutatási területen szorgalmas, nagyon tehetséges fiatal munkatársak szereztek jelentős kutatási eredményeikkel nemzetközi hírnevet. Nem volt tehát meglepő, sőt szerves fejlődési folyamatnak tekinthető, hogy a közelmúltban az Állattenyésztési Tanszékéből szervezetileg is kiváltak.

A védett természetvédelmi területek fenntartása kapcsán egyre nyilvánvalóbb lett, hogy a területek rekultiválása, az élőhelyeken a biológiai sokféleség fenntartása, a flóra, a fauna, biológiai egyensúlyának fenntartásában nélkülözhetetlenek a háziállatok bizonyos csoportjai. A természetvédő nem tud maradéktalanul eleget tenni feladatának állattenyésztés-technológiai, a háziállatokra érvényes állatökológiai ismeretek nélkül. A háziállatokra kiterjedő génvédelem lényegében genetikai környezetvédelem, ami a világon döntő többségben a természetvédelmi területeken valósul meg. Az egykori Állattani Tanszék oktatási profiljának természetvédelmi, állattani és vadgazdálkodási területekkel bővülése szerves kapcsolódást eredményezett az Állattenyésztési Tanszékkel. Részben a két tanszék egyetértésével, részben vezetői döntés eredményeként, a két tanszék ma Állattenyésztéstudományi és Biodiverzitás-védelmi Intézet néven a Kar egyik legjelentősebb oktatási-kutatási szervezeti egységét alkotja. Oktatási profiljában, kutatásának palettájában, a képzett hallgatók létszámában a Mezőgazdaság-, Élelmiszertudományi és Környezetgazdálkodási Kar meghatározó szervezeti egysége.

A tanszékek korai történeti áttekintéséből érzékelhető volt, hogy oktatási munkájukon túl elődeink mennyire hasznára voltak az állattenyésztésnek, a magyar mezőgazdaságnak. Nem volt ez másként a későbbiek során sem. Kellermann Márton halastavi pecsenyekacsa nevelési rendszere, Pócsi László halastavak trágyázási útmutatója, Herold István magyartarka teheneken végzett anyagforgalmi vizsgálatai, Herold-Takács-Korom

takarmányozás terén elért szabadalmi (INTENZA marhahízáló táp, DEBAGRAM báránytáp, tömegtakarmányok hangyasavas tartósítási eljárása), Kovács Béla, Siroki Zoltán madárfaunisztikai, rovarani, botanikai vizsgálatainak eredményei (amellyel hozzájárultak a Hortobágyi Nemzeti Park létrehozásához), Kiss István keltetőgép szabadalma, Veress László új juhajtása, itthon és külföldön megjelent tankönyvek, nemzetközi publikációk, hazai és nemzetközi szervezetekben betöltött tisztségek jelzik a tanszéki tagok, a közelmúlt oktatóinak-kutatóinak minőségét, szakmai elkötelezettségét.

A közvetlen közelmúltban, illetve jelenleg is több területen végzünk kutatást. Ezek:

#### *Szaporodásbiológia, genomika*

A szaporodásbiológia területén kiemelten foglalkozunk a juhokkal. A laparaszkopias intrauterin, illetve intratubális termékenyítés mellett a transzcervikális termékenyítés fejlesztését is folytatjuk (*Dankó Gabriella, Pécsi Anna*). Foglalkozunk a sperma bírálattal (melegítő tárgyasztalon fáziskontraszt-mikroszkóppal végzett motilitás-vizsgálat, illetve élő/elhalt és akroszóma festés) és mélyhűtésével, a kosok és a jerek/anyák ivari szezonálisával. A SZIE Állatorvosi Karával együttműködve vizsgáljuk a hazai és a trópusi fajták szezonálisának hormonális hátterét, illetve befolyásolhatóságát. A juhembrió kinyerése, konzerválása, és beültetése jelentős kihívás ma ezen a területen. A tehének ellés utáni újravemhesítését befolyásolhatja az endometrium szövettani állapota. Az involúció bakteriális eredetű szövődményeinek késői következményeként a bakteriológiai értelemben már gyógyult, klinikai vizsgálómódszerekkel (rektális tapintás, vaginoszkópia, ultrahang echográfia) elváltozástól mentes endometrium gyakran kötőszövetesen átszövődött, mirigyállománya sorvadott (fibrotikus degeneráció). Emellett egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítanak az endometrium hosszan tartó fokozott fehérvérsejtes, elsősorban neutrofil granulocitás beszűrődésének (szubklinikai endometritis). Észak-Amerikában végzett vizsgálatok szerint e kórkép előfordulása egyes állományokban elérheti a 40%-ot is. A szubklinikai endometritis kórjelzése citológiai vizsgálatok elvégzésével lehetséges. Vizsgálatokat folytatunk, hogy felmérjük a kórkép hazai előfordulását (*Dankó Gabriella, Kovács András, Pécsi Anna*).

Molekuláris genetikai csoportunk (2011 januárjától már nem az Állattenyésztési Tanszék szervezeti keretében végzi kutatásait) több fajjal foglalkozik. A származásellenőrzés, illetve az egyes fajtákra, vonalakra jellemző gényakoriságok vizsgálata mellett a régi fajták (pl. magyar szürke marha, hortobágyi és gyimesi racka, cigája, bronzpulyka, néhány lófajta stb.) jellemzésében és termékeik (hús és hústermékek) ellenőrzésében nyújt fontos információkat a jellemző genetikai markerek felismerése révén. Szarvasmarhán folytatjuk a tej- és hústermelésre, a hasznos élettartamra, juhon a szaporaságra (ikerellés, szezonális/aszezonális) hatást gyakorló marker gének kimutatását, azok homo-, illetve heterozigóta állapotban való jelenlétének követését a fajtatiszta, illetve keresztezett egyedekben (*Béri Béla, Czeglédi Levente*). A biotechnológia, a molekuláris genetikai módszerek, technikák gyors fejlődése révén a Fec<sup>B</sup> nagyhatású gén kutatásában is egyre kecsegtetőbb eredményeket értek el a kutatóink. Ezen eredmények felhasználásával a génhordozó egyedek szelekcióját könnyítjük, illetve tesszük gyorsabbá, hatékonyabbá a szelekciót, végső soron a nemesítést. A *hasznos élettartam növelését célzó kutatásban* molekuláris genetikai és proteomikai vizsgálatok segítségével keressük azokat a géneket és polimorfizmusait, amelyek befolyásolhatják a tehének hosszú

hasznos élettartamát, s a molekuláris genetikai vizsgálatok eredményeire támaszkodva az üszők előszelekciója gyakorlatra éretté válik (*Czeglédi Levente*).

#### *Génmegőrzés, ritka háziállatfajták fenntartása*

A tanszék újkori génmegőrzési tevékenysége 1975 tájékán kezdődött és a 2000. évvel bezárólag modellezte azokat a szakaszokat, amelyeket az állattenyésztési géntartalékok védelmében megkülönböztetni szoktak. Hankó, majd Anghy Csaba munkája szinte az ösztönös génmegőrzés szakaszának tekinthető, ugyanakkor mai tevékenységünket munkájuk szerves folytatásának tekintjük. Az új ezredfordulóhoz közeledve mind jobban kidomborodott, hogy az új tudományos eredmények alkalmazásán nyugvó alapokra kell helyezni a génvédelmet (a „genetikai környezetvédelmet”). A hagyományosnak nevezhető tenyésztéstechnikán túl mára már az informatika, a génmeghatározás, a markergének használata, a DNS vizsgálatok olyan lehetőségeket teremtettek, amelyek révén megvalósítható a genetikai sokféleség speciális formájának fenntartása, integrált módszerekkel történő kiegészítése. E programnak a keretében a régi háziállatfajták genetikai és gazdasági értékének feltárása folyik. Egy olyan, tudományos igényességgel kidolgozott adatbank megalkotása a cél, amellyel a távolabbi jövőben is segíteni lehet az állattenyésztést. A ritka allélek tudatos megőrzésével, az egyes tulajdonságok átmentésével képesek lehetünk a genetikai diverzitás fenntartására, amivel egy bármilyen távoli jövő igényének teszünk eleget, miközben elődeink zseniális tenyésztő munkáját is megbecsüljük (*Mihók Sándor, Komlósi István, Posta János*).

Az intézet a genetikai érték meghatározásán túl kiemelt kutatási feladatának tekinti az őshonos állatfajták tartásának elemzését is. A természetvédelmi területek és nemzeti parkok kiváló lehetőséget teremtenek ezen állatfajták tartására, így esetleges legeltetésük a tájvédelem szempontjából is fontos lehet. A tájvédelmi körzetek, nemzeti parkok szempontjából a legeltetés fontosabb kérdés, mint a hústermelés. Ugyanakkor a taposásból eredő, kétségkívül jelentkező degradáció megköveteli a természetvédelmi területeket nem károsító legeltetési technológiák kifejlesztését, pl. delelőhelyek növény- és talajparamétereinek vizsgálatára tartamkísérletek beállítását (Béri Béla, Czeglédi Levente).

#### *Állatnemesítés*

A fajták nemesítése tenyésztési program keretében valósulhat meg. Ennek elemei a tenyészcél és azok gazdasági értékének meghatározása, szelekciós kritériumok kiválasztása, adatfelvételezés, tenyészértékbecslés, paraméterbecslés, szelekció, párosítás, és a szelekciós előrehaladás megállapítása. *Komlósi István* vezetésével az intézet több tagja a program elemeit vizsgálta/vizsgálja a juh-, szarvasmarha-, sertés- és lótenyésztésben. A tenyésztési programokhoz becsülni kell az adott tulajdonságban elvárt szelekciós előrehaladást, a tulajdonságok közötti korreláció alapján a tulajdonság gazdasági értékét. Nem kisebb jelentőséggel bír a genetikai paraméterek (öröklődhetőség, ismételhetőség, fenotípusos korrelációk) becsülésének pontossága, ami a tenyészértékbecslést, s közvetve az előrehaladást is befolyásolja.

A tenyészértékbecslés legmegbízhatóbb modelljét, az ún. egyedmodell, 1998-ban vezették be a hazai tejelő szarvasmarhatenyésztésbe, amellyel a populáció minden ismert rokonteljesítménnyel vagy saját teljesítménnyel rendelkező egyedére tenyészérték becsülhető. A bevezetést előkészítő országos munkabizottságban tanszékünk is képviseltette magát, sőt az egyedmodellel becsült tenyészértéket a tanszék munkatársai vezették be



a sportlótenyésztésbe. Egyébként ma már az ausztrál BREEDPLAN tenyészértékbecslési rendszer hazai alkalmazásában (a húsmarha-tenyésztés alkalmazza) is meghatározó szerepet játszunk, a baromfi-árutermelés kivételével minden állatfajnál közreműködünk a tenyészértékbecslésben (*Béri Béla, Mihók Sándor, Posta János*). A tanszék tagjai aktív szerepet töltenek be minden faj teljesítményvizsgálati kódexbizottságában.

Az állatnemesítés új fejezete a markerek segítségével végzett szelekció. A tanszék a szarvasmarha fajban meglévő növekedési génekkel kapcsolatos, öröklődő mikroszatellit allélok alapján kezdte el a nagyhatású növekedési gének azonosítását juhokban az Állattenyésztési és Takarmányozási Kutatóintézetrel együttműködve. A markerekre nemcsak szelekció, hanem génmegőrzés is alapozható. Ezirányú kutatásainkat őshonos bronzpulyka állományunkkal (melynek tenyésztője Mihók Sándor) kezdtük el közösen a gödöllői Mezőgazdasági Biotechnológiai Kutatóintézetrel. A markerek alapján a pulykavonalak közti különbséget vizsgáltuk, s olyan párosítási tervet dolgozunk ki, mely a ritka allélok fenntartását teszi lehetővé.

#### *Akvakultúrát érintő kutatások*

Intézetünk egy korszerű, oktatási és kutatási igényeket is kielégítő 20 m<sup>3</sup> kapacitású halbiológiai laborral is rendelkezik. A szarvasi Halászati és Öntözési Kutatóintézet, a Hortobágyi Halgazdaság Rt. mellett más intézetek is részt vesznek az akvakultúrát érintő kutatásainkban. Ez manapság főként az exportképes halfajok termelés technológiájának fejlesztésére, az alternatív energiaforrások hasznosítására irányul. Cél az alacsony beruházási és üzemeltetési költségű, hulladék/geotermikus energiát hasznosító komplex haltermelő modellrendszer kialakítása és az alkalmazott technológia fejlesztése, magas piaci értékű halfajok hazai termelésének meghonosítása érdekében (*Bársony Péter, Stüindl László*).

#### *Fenntartható biodiverzitás és élőhely-védelem, ökológia*

*A mezőgazdasági és erdőgazdasági területhasználat számos élőhelyet teremt és változtat is meg.* A vadfajaink ehhez történő alkalmazkodásának ismerete fontos feladat, amely alkalmazható gyakorlati eredményeket szolgáltat. Kutatásaink során a szabad és zárt tartásban élő vadfajok élőhely-igényeit vizsgáljuk (*Szendrei László*). A mezőgazdasági művelés alatt álló területekkel szomszédos, vagy azokkal körbevett élőhelyek – az ún. bolygatott élőhelyek – fontos szerepet játszanak a biológiai sokféleség megőrzésében. Az ilyen élőhelyeken olykor jelentős botanikai és zoológiai értékek is találhatóak, és növényállományuk többé-kevésbé természetközeli állapotú. A fenntartható gazdálkodást a szántóföldi, gyeper-, erdő- és szőlőművelési ágú területeken kutatjuk, hogy azok eredményeit a gyakorlatban is hasznosíthassák a gazdálkodók (*Kozák Lajos, Antal Zsuzsanna*).

Az élőhelyek diverzitása természetes okokból is folyamatosan változik, de a változások üteme az utóbbi években felgyorsult. Az éghajlatváltozásnak kiemelt jelentőséget tulajdonítunk mi is, ezért vadludakra és kismamákra való hatását vizsgáljuk (*Gyüre Péter*). Az életközösségek működése is indikálja a változásokat, ezzel kapcsolatban a ragadozók szerepét és a vadméhek beporzó tevékenységét tanulmányozzuk (*Kozák Lajos*). Az éghajlatváltozás hosszú távú monitoring jellegű vizsgálatát végezzük hal (*Juhász Lajos*) és kismamák fajokon (*Bihari Zoltán*). A klímaváltozás egyik kedvezőtlen hatása a szárazságha hajlás, amely ugyan kisléptékű, de vegetációdinamikai változások

következtében az élőhelyek növény- és állatvilágának változásában is jelentkeznek, ami előre jelezheti a klímaváltozás hatására jelentkező tendenciákat (*Juhász Lajos*).

A természetvédelemben az adatbázis-fejlesztés alapszükséglet. Számos gerinces fajcsoport élőhelyi adatbázisának kidolgozása, felállítása további kutatási programunk. Az állapotfelmérések során a hagyományos cönológiai módszereket alkalmazva képet kívánunk kapni a vizsgálandó területek társulásainak analitikai és szintetikus bélyegeiről.

Kutatásaink több fontos iránya a nemzeti parkokkal történő együttműködésben valósul meg. Kiemelt területek és különleges jelentőséggel bíró élőlénycsoportok monitorozását végezzük; intenzíven és extenzíven használt élőhelyeket hasonlítunk össze a biodiverzitás-megőrzés jegyében. Különleges kutatási témát jelent a nagyvárosi környezetben megjelenő vadfajok állománydinamikájának felmérése, az ún. „városi vadgazdálkodás” (*Juhász Lajos*).

A piaci szereplőkkel való együttműködésünk keretében vaddisznós kertek, vadföldek kialakításával, energiaerdők létesítésével, erdőfelújítással kapcsolatos alkalmazott kutatásokat végzünk (*Rédei Károly*). A nyírségi régióban egykoron természetesen előforduló nyírfajd visszatelepítési programját a Nyírerdő Zrt.-vel közösen dolgozzuk ki (*Juhász Lajos, Szendrei László*). Kutatásaink eredményei piaci viszonyok között és a természetvédelemben is fontos előrelépést jelenhetnek a fenntartható gazdálkodás felé.

**Kerepeszki Róbert: Tudomány életközben.**

Debreceni Akadémiai Bizottság, Debrecen, 2010. 101 lap

„Aki a múltját nem becsüli, a jövőjére sem érdemes” elv minden egyes személyre, közösségre és intézményre is érvényes. Ennek az elvnek megfelelően született meg az 1976-ban Szeged, Pécs, Veszprém után negyedikként létrejött Debreceni Akadémiai Bizottság (DAB) története. A bevezetés szerint „...a könyv, amelyet az Olvasó most kezében tart, elsősorban arra keresi a választ, hogy a DAB hogyan illeszkedett a társadalmi környezet-hez, és hogyan felelt meg a változó korok különböző tudományos és társadalmi kihívásainak.”

Az Előzmények fejezet a debreceni felsőoktatás múltjáról szól, Debrecen küzdelméről, hogy a közel félezedes Református Kollégiumból egyetem váljon. Itt találunk részletes beszámolót az 1921-ben alapított Tisza István Tudományos Társaságról is, amely szinte önálló tudományos akadémiaként működött (pl. a tagjait választották, akik székfoglalót tartottak), és amelyet a DAB elődjének tekint. A fejezet ugyancsak foglalkozik a debreceni tudományos intézményekkel a háború és a front átvonulása idején, valamint a felsőoktatás és a tudományos élet alakulásával Debrecenben a háború után a DAB megalakulásáig.

Ezek után három fejezet, három időszakra bontva tárgyalja a DAB történetét. Az első az alapítástól (1976) a rendszerváltásig (1990) terjed. Utóbbi kétszázévtel hatott a tudományos életre, kedvező fogadtatását azonban a DAB-ban beárnyékolta, hogy egybeesett első elnökének, Bognár Rezső akadémikusnak a halálával. A DAB munkáját egyébként a Debreceni Agrártudományi Egyetem épületében kezdte meg, és itt is működött 1981-ig, az új székház felépültéig. Feladatát az alapítás-kor a következőkben határozták meg: „a Tiszántúlon folyó tudományos tevékenység társadalmi eszközökkel való ösztönzése, támogatása és koordinálása; az e területen működő tudományos és oktatási intézetek dolgozóinak összefogása, a tudomány műve-

lésének fokozása, az újabb tudományos eredmények elérése, a helyi tudományos élet további fejlődésének elősegítése; a regionális és egyéb tervek megvalósításának a társadalmi erők mozgósításaival történő segítése.” Mindez a tevékenység és feladat ténylegesen három megyére terjedt ki: Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok és Szabolcs-Szatmár-Bereg.

A DAB történetének első periódusa a megalapozás és a szervezet felépítésének az ideje volt. A munka 7 szakbizottsággal és 31 munkabizottsággal indult, ezek összességükben közel kétszáz rendezvényt szerveztek évente. A bizottság ebben az időben folytatott gyakorlatát címszavakban a következőkben foglalhatjuk össze: tudományos fórumok teremtése (konferenciák, szimpóziumok, kihelyezett ülések stb.); könyvkiadási tevékenység; kapcsolattartás, képviselet a társadalom vezető szerveivel (párt, tanácsok); kapcsolat kiépítése a tudomány és a gyakorlat között (ipari és mezőgazdasági üzemek), pályázatok kírása; véleményezések, előterjesztések megfogalmazása a társadalmat aktuálisan érintő kérdésekben. Ilyen volt többek között, hogy csak egy példát említsünk: „A három megye területén található termálvíz komplex hasznosítási tervének kidolgozása.”

A következő fejezet a rendszerváltozás utáni évtizedről szól, amikor sok minden megváltozott a társadalmi körülményeket illetően: a tudomány felszabadult az ideológiai nyomás alól, de ugyanakkor finansziális tekintetben sokkal rosszabb helyzetbe került. Ami a DAB-ot illeti, lényegében – bizonyos módosításokkal, újításokkal – ugyanazt a munkát folytatta Szabó Gábor (1990-1993) és Berényi Dénes (1993-1999) elnöksége alatt, mint amelyet a korábbi években már megalapoztak. Talán a legjelentősebb változás volt a nyitás az államhatáron túlra. A DAB hívta életre az International Regional Meeting of

Leading Scientists fórumot, amelyben öt ország rektorai, kutatóintézeti igazgatói, akadémiai vezetői vettek részt, és amely ebben az időszakban többször is tanácskozott Debrecenben (egy alkalommal pedig Kassa mellett egy üdülőben). A hazánkat környező hat ország magyar tudományos műhelyeinek találkozási pontjára ugyancsak 1995-től két évenként a DAB-ban került sor.

Ezekben az években alakították ki a DAB kitüntetései rendszerét, benne a külföldieknek is adható „Pro Cooperatione Scientifica Promovenda” elismeréssel. Az Innovációs Plakettet és Oklevelet viszont a DAB és a három megye Ipari és Kereskedelmi Kamrája közösen ítéli oda. Átalakításra került a pályázati rendszer is, amely ezek után főleg a kutatással nem hivatásszerűen foglalkozókra és a fiatalokra fordította figyelmét. A DAB és az Universitas Egyesülés erőfeszítései eredményeképpen a város anyagi támogatásával 1993-ban újra indult az 1927-ben alapított Debreceni Szemle folyóirat.

Számos szervezeti változtatás is történt ebben az időszakban. Ezek közül talán a legfontosabb a DAB Tanács létrehozása és az évenként megtartott DAB közgyűlés, amelyhez változatos programok csatlakoztak.

A DAB történetének harmadik periódusa a harmadik évezred első évtizede (1999-2009). Ekkor Székely György (1999-2005) és Lipták András (2005-2008) irányították a bizottságot, 2008-ban pedig Bitskey Istvánt

választották meg a DAB elnökévé. A székház technikai modernizációján kívül jelentős kezdeményezés volt a széles nyilvánosság felé irányuló „Értékek Akadémiája”, amelyet a DAB a Magyar Televízió körzeti stúdiójával együttműködésben valósított meg. Az utóbbi két évtizedben társadalmunkban egyre jobban előtérbe kerültek a jogi és közgazdasági ismeretek, amelyek hiánya a tudományos értelmiség köreiből is jelentkezett. Ennek orvoslását szolgálta korunk társadalmi-gazdasági folyamatairól, a globalizációról szóló előadásorozat.

2006-tól, amikor Görömbei András akadémikus lett a Magyar Tudományosság Külföldön MTA elnöki bizottság vezetője, a DAB székház ad otthont e bizottságnak. 2009 novemberében a DAB volt a székhelye a Tudomány Ünnepe országos megnyitójának. Az elmúlt időszakban a DAB új együttműködési szerződéseket írt alá, így pl. a Debreceni Önkormányzattal és az Ukrán Nemzeti Akadémia Kárpátaljai Részlegével.

A könyv második része, amely terjedelmének majdnem felét foglalja el, angol nyelvű kivonatot és adatokat, táblázatokat ill. fényképeket tartalmaz a DAB múltjáról és jelenéről.

A kiadvány mind a szerzőt, mind a DAB jelenlegi vezetőit dicséri, mert a múltat ismerve jobb eséllyel alakíthatjuk a jelent és a jövőt.

**Berényi Dénes**

### **Beteg társadalom, egészséges nemzet.**

**Kopp Mária orvos-pszichológussal beszélget Mezei Károly.**

Kairosz Kiadó, Budapest, 2009. 123 lap

A cím meglehetősen ellentmondásosnak tűnik. Legelőször talán érdemes azzal foglalkozni, hogy a könyv elolvasása után hogy látja az ember ezt az ellentétet. Vannak a társadalomban olyan jelek, adatok – a könyv szerint –, amelyek a társadalom mélyén (tekinthetjük ezt „a nemzetnek”) az „egészségre” utalnak, viszont mások kifejezetten a „betegségre”. Mindkettőből adunk ízelítőt az alábbiakban idézetek formájában.

„...átnézve a nemzetközi értékstatisztikákat, a magyarok 80-90 százaléka még ma is

azt mondja, hogy *büszke magyarságára.*” „*A magyar társadalomnak óriási ereje...a sokszínűség, a genetikai gazdagság...*” „Az általunk megkérdezetteknek 82 százaléka azt mondja, az ember rákényszerül arra, hogy bizonyos szabályokat, törvényeket áthágjon...” „Mindamellát a magyarok 66 százaléka mégis azt mondja, hogy nem volna szabad adót csalni és elítélik az adócsalást.” „...a magyarok a leggyermekszeretőbbek egész Európában. A magyar fiatalok több mint 70 százaléka mondja, hogy *nem lehet igazán*

Leading Scientists fórumot, amelyben öt ország rektorai, kutatóintézeti igazgatói, akadémiai vezetői vettek részt, és amely ebben az időszakban többször is tanácskozott Debrecenben (egy alkalommal pedig Kassa mellett egy üdülőben). A hazánkat környező hat ország magyar tudományos műhelyeinek találkozási pontjára ugyancsak 1995-től két évenként a DAB-ban került sor.

Ezekben az években alakították ki a DAB kitüntetései rendszerét, benne a külföldieknek is adható „Pro Cooperatione Scientifica Promovenda” elismeréssel. Az Innovációs Plakettet és Oklevelet viszont a DAB és a három megye Ipari és Kereskedelmi Kamrája közösen ítéli oda. Átalakításra került a pályázati rendszer is, amely ezek után főleg a kutatással nem hivatásszerűen foglalkozókra és a fiatalokra fordította figyelmét. A DAB és az Universitas Egyesülés erőfeszítései eredményeképpen a város anyagi támogatásával 1993-ban újra indult az 1927-ben alapított Debreceni Szemle folyóirat.

Számos szervezeti változtatás is történt ebben az időszakban. Ezek közül talán a legfontosabb a DAB Tanács létrehozása és az évenként megtartott DAB közgyűlés, amelyhez változatos programok csatlakoztak.

A DAB történetének harmadik periódusa a harmadik évezred első évtizede (1999-2009). Ekkor Székely György (1999-2005) és Lipták András (2005-2008) irányították a bizottságot, 2008-ban pedig Bitskey Istvánt

választották meg a DAB elnökévé. A székház technikai modernizációján kívül jelentős kezdeményezés volt a széles nyilvánosság felé irányuló „Értékek Akadémiája”, amelyet a DAB a Magyar Televízió körzeti stúdiójával együttműködésben valósított meg. Az utóbbi két évtizedben társadalmunkban egyre jobban előtérbe kerültek a jogi és közgazdasági ismeretek, amelyek hiánya a tudományos értelmiség köreiből is jelentkezett. Ennek orvoslását szolgálta korunk társadalmi-gazdasági folyamatairól, a globalizációról szóló előadásorozat.

2006-tól, amikor Görömbei András akadémikus lett a Magyar Tudományosság Külföldön MTA elnöki bizottság vezetője, a DAB székház ad otthont e bizottságnak. 2009 novemberében a DAB volt a székhelye a Tudomány Ünnepe országos megnyitójának. Az elmúlt időszakban a DAB új együttműködési szerződéseket írt alá, így pl. a Debreceni Önkormányzattal és az Ukrán Nemzeti Akadémia Kárpátaljai Részlegével.

A könyv második része, amely terjedelmének majdnem felét foglalja el, angol nyelvű kivonatot és adatokat, táblázatokat ill. fényképeket tartalmaz a DAB múltjáról és jelenéről.

A kiadvány mind a szerzőt, mind a DAB jelenlegi vezetőit dicséri, mert a múltat ismerve jobb eséllyel alakíthatjuk a jelent és a jövőt.

**Berényi Dénes**

### **Beteg társadalom, egészséges nemzet.**

**Kopp Mária orvos-pszichológussal beszélget Mezei Károly.**

Kairosz Kiadó, Budapest, 2009. 123 lap

A cím meglehetősen ellentmondásosnak tűnik. Legelőször talán érdemes azzal foglalkozni, hogy a könyv elolvasása után hogy látja az ember ezt az ellentétet. Vannak a társadalomban olyan jelek, adatok – a könyv szerint –, amelyek a társadalom mélyén (tekinthetjük ezt „a nemzetnek”) az „egészségre” utalnak, viszont mások kifejezetten a „betegségre”. Mindkettőből adunk ízelítőt az alábbiakban idézetek formájában.

„...átnézve a nemzetközi értékstatisztikákat, a magyarok 80-90 százaléka még ma is

azt mondja, hogy *büszke magyarságára.*” „*A magyar társadalomnak óriási ereje...a sokszínűség, a genetikai gazdagság...*” „Az általunk megkérdezetteknek 82 százaléka azt mondja, az ember rákényszerül arra, hogy bizonyos szabályokat, törvényeket áthágjon...” „Mindamellát a magyarok 66 százaléka mégis azt mondja, hogy nem volna szabad adót csalni és elítéli az adócsalást.” „...a magyarok a leggyermekszeretőbbek egész Európában. A magyar fiatalok több mint 70 százaléka mondja, hogy *nem lehet igazán*

*boldog az, akinek nincs gyereke.* Eközben szinte nálunk születik ma a legkevesebb gyerek.”

„...mi lehet a magyarázata annak, hogy a magyar férfiak közül nagyon sokan idő előtt meghalnak, tehát jóval korábban, mint akár a szomszédaink, a csehek, lengyelek?” *„Ma nálunk az 50-65 éves korosztályból évente többen halnak meg, mint 1930-ban.”* „...az egyetemistáknak 6,3 százaléka kísérelt már meg öngyilkosságot. Ez elképesztően magas szám.” „Magyarországon ma egész Európához viszonyítva a legmagasabb a bizonytalanság érzése, a szorongó állapot.” Társadalmunkra jellemző „...a nagyfokú értékvesztés, az anómiás állapot. Az emberek 70-80 százaléka (!) mondja azt, hogy nincsenek közös értékek, nincsenek közös célok, nem lehet tervezni a jövőt, mert minden olyan gyorsan változik. *A legbiztosabb nem bízni senkiben.* Ezek a mutatók 2002 és 2006 között 50-ről 70-80 százalékra emelkedtek.” „...egyetlen ország sincs, ahol ennyire nagyok az eltérések az értékkelvárások és a valóság megélése között.”

Mindezek a megállapítások Kopp Mária és munkatársai saját kutatásain alapulnak.

A könyv első harmada különben elsősorban életrajzi vonatkozású. Kopp Mária egy valóban európai műveltségű sokgyermekes családból származik, amelyet a kommunista rendszer „deklaszált” úgy, hogy az egyetemre is csak elég nehezen jutott be.

A beszélgetésből kiderül, hogy Kopp Mária a magatartástudomány kezdeményezője és a Semmelweis Egyetem Magatartástudományi Intézetének megalapítója és elmondható, hogy ezen a területen nemzetközileg is kiemelkedő eredményeket ért el munkatársaival együtt

végzett kutatásaival, széleskörű kérdőíves felmérésekkel.

Kutatásaikból a fentebb idézett, a magyar társadalomra vonatkozó megállapításokon kívül továbbiak is következnek. Ilyenek például azok, amelyek a házasságra vagy a transzcendenciára, a vallásosságra vonatkoznak.

Megállapították többek között, hogy: „A fiatalok túl könnyen mennek bele szexuális kalandokba úgy, hogy lényegében nem is ismerik egymást. Ugyanakkor tudjuk a magyar népmesékből, meg a *Kishercegből* is, ha valaki áldozatot vállal, az sokkal többet ér a számára.” „Nem igaz, hogy a kapcsolatok szükségképpen elszürkülnek. „Egy igazán jó, kiteljesedő, nem unalmas kapcsolat a legfontosabb egészségvédő faktor, a hiánya sokkal súlyosabb egészségkárosító faktor, mint a dohányzás, a káros alkoholfogyasztás, bár a jó kapcsolat ezek ellen is véd.”

„A boldogságot minden más tényezőnél inkább jelzi előre, hogy az ember úgy érzi-e, hogy az életének célja és értelme van.” *„Egy erős transzcendens igényekkel rendelkező és ráadásul vallási közösséghez tartozó ember egészségileg is nagyon komolyan védett, ezt egyértelműen kimutatják vizsgálataink.”* És végül egy személyes vallomás: „A mi világképünk alapja pedig az, hogy benne élek egy transzcendens, isteni világban, a végtelen személyesség világában, ami lényegében jó.”

Befejezésképpen ki kell még emelnünk, hogy az interjú-készítő (Mezei Károly) kérdései nem formálisak, hanem tartalmasak és tájékozottságáról, különösen is az interjúalany munkásságát illetően elmélyült ismeretéről tanúskodnak.

**Berényi Dénes**

### **Koncz Gábor: A közművelődés gazdasági kutatásának kezdetei Magyarországon 1974 és 1989 között.**

Napkút Kiadó, Budapest, 2010. 334 lap

A magyar művelődésügy fogalomrendszerének változásai a 20. század második felében szorososan követték a politikai folyamatok alakulását. 1945 után rövid időre a 'szabad-

művelődés' megvalósítása tűnt járható útnak, de a fordulat évétől az etimológiai értelemben egyértelmű felső akaratot tükröző 'népművelés' kifejezés vált uralkodóvá. Az 1949-ben

*boldog az, akinek nincs gyereke.* Eközben szinte nálunk születik ma a legkevesebb gyerek.”

„...mi lehet a magyarázata annak, hogy a magyar férfiak közül nagyon sokan idő előtt meghalnak, tehát jóval korábban, mint akár a szomszédaink, a csehek, lengyelek?” *„Ma nálunk az 50-65 éves korosztályból évente többen halnak meg, mint 1930-ban.”* „...az egyetemistáknak 6,3 százaléka kísérelt már meg öngyilkosságot. Ez elképesztően magas szám.” „Magyarországon ma egész Európához viszonyítva a legmagasabb a bizonytalanság érzése, a szorongó állapot.” Társadalmunkra jellemző „...a nagyfokú értékvesztés, az anómiás állapot. Az emberek 70-80 százaléka (!) mondja azt, hogy nincsenek közös értékek, nincsenek közös célok, nem lehet tervezni a jövőt, mert minden olyan gyorsan változik. *A legbiztosabb nem bízni senkiben.* Ezek a mutatók 2002 és 2006 között 50-ről 70-80 százalékra emelkedtek.” „...egyetlen ország sincs, ahol ennyire nagyok az eltérések az értékkelvárások és a valóság megélése között.”

Mindezek a megállapítások Kopp Mária és munkatársai saját kutatásain alapulnak.

A könyv első harmada különben elsősorban életrajzi vonatkozású. Kopp Mária egy valóban európai műveltségű sokgyermekes családból származik, amelyet a kommunista rendszer „deklaszált” úgy, hogy az egyetemre is csak elég nehezen jutott be.

A beszélgetésből kiderül, hogy Kopp Mária a magatartástudomány kezdeményezője és a Semmelweis Egyetem Magatartástudományi Intézetének megalapítója és elmondható, hogy ezen a területen nemzetközileg is kiemelkedő eredményeket ért el munkatársaival együtt

végzett kutatásaival, széleskörű kérdőíves felmérésekkel.

Kutatásaikból a fentebb idézett, a magyar társadalomra vonatkozó megállapításokon kívül továbbiak is következnek. Ilyenek például azok, amelyek a házasságra vagy a transzcendenciára, a vallásosságra vonatkoznak.

Megállapították többek között, hogy: „A fiatalok túl könnyen mennek bele szexuális kalandokba úgy, hogy lényegében nem is ismerik egymást. Ugyanakkor tudjuk a magyar népmesékből, meg a *Kishercegből* is, ha valaki áldozatot vállal, az sokkal többet ér a számára.” „Nem igaz, hogy a kapcsolatok szükségképpen elszürkülnek. „Egy igazán jó, kiteljesedő, nem unalmas kapcsolat a legfontosabb egészségvédő faktor, a hiánya sokkal súlyosabb egészségkárosító faktor, mint a dohányzás, a káros alkoholfogyasztás, bár a jó kapcsolat ezek ellen is véd.”

„A boldogságot minden más tényezőnél inkább jelzi előre, hogy az ember úgy érzi-e, hogy az életének célja és értelme van.” *„Egy erős transzcendens igényekkel rendelkező és ráadásul vallási közösséghez tartozó ember egészségileg is nagyon komolyan védett, ezt egyértelműen kimutatják vizsgálataink.”* És végül egy személyes vallomás: „A mi világképünk alapja pedig az, hogy benne élek egy transzcendens, isteni világban, a végtelen személyesség világában, ami lényegében jó.”

Befejezésképpen ki kell még emelnünk, hogy az interjú-készítő (Mezei Károly) kérdései nem formálisak, hanem tartalmasak és tájékozottságáról, különösen is az interjúalany munkásságát illetően elmélyült ismeretéről tanúskodnak.

**Berényi Dénes**

### **Koncz Gábor: A közművelődés gazdasági kutatásának kezdetei Magyarországon 1974 és 1989 között.**

Napkút Kiadó, Budapest, 2010. 334 lap

A magyar művelődésügy fogalomrendszerének változásai a 20. század második felében szorososan követték a politikai folyamatok alakulását. 1945 után rövid időre a 'szabad-

művelődés' megvalósítása tűnt járható útnak, de a fordulat évétől az etimológiai értelemben egyértelmű felső akaratot tükröző 'népművelés' kifejezés vált uralkodóvá. Az 1949-ben

létrehozott Népművelési Minisztérium világgossá tette a párt művelődéspolitikát szabályozó igényét, s a kifejezés máshol is teret nyert (Népművelési Intézet; a tanácsok népművelési osztályai és előadói; a felsőoktatás népművelés szakjai stb.). Az aczéli kultúrpolitika a 60-as évek végétől a megengedőbb 'közművelődés' kategóriát szorgalmazta, s az erről szóló 1974-es párthatározat, majd az 1976-os közművelődési törvény nyomán a 'népművelés' kifejezés visszaszorult. El azonban nem tűnt, mert a Kádár-rendszerben a kontinuitáshoz való ragaszkodás mindig erősebb volt a diszkontinuitásra törekvésnél. Így pl. az egyetemi, főiskolai szakok – a kompromisszumok szellemében – a 80-as évek végéig 'népművelés' néven működtek, miközben a kiadott oklevélben a 'közművelődési előadó' szakképesítés szerepelt.

A fogalomváltásnak azonban mélyebb összefüggései is voltak. A művelődés szemlélete kibillent a hagyományos „felhasználói” nézőpontból, a tanítóképző és tanárképző főiskolák közművelődési tanszékeinek 1976-os létrehozása révén pedig vidéken is előtérbe kerültek a tudományos igényű kutatások. Ekkor indult meg az ágazat gazdasági összefüggéseinek feltárása és a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok sora is.

Dr. Koncz Gábor (aki az ismert színésztől való megkülönböztetése érdekében szokta feltüntetni doktori címét) monográfiájának tárgya éppen ezt a folyamatot elemzi, több szempontból is figyelemre méltó módon. Az eredetileg 2005-ben, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karán megvédett doktori értekezés közel három évtizedes kutatómunka összegzése, s ez feltétlenül tiszteletet érdemel, bár tudjuk, hogy a szerző e művét évekkor korábban is megírhatta volna. A 70-es években – kutatócsoport tagjaként – ő volt a hazai művelődésgazdaságtani kutatások elindítója és névadója. Teljesítménye e tekintetben éppúgy meghatározó, mint ahogy pl. a művészetszociológiában Józsa Péteré, vagy a nonprofit kutatásokban Harsányi Lászlóé, Kuti Évái és Marschall Miklósé.

A szerző és a téma kapcsolatának további jellemzője az elmélet és gyakorlat egysége. Az ún. cirkuláris mobilitás (tehát a tényleges kulturális intézményvezetői tevékenység és az

oktatás-kutatás egymást periodikusan váltó összhangja) Koncz Gábor munkásságában közvetlenül kimutatható. Mindez azt jelenti, hogy nem csupán kutatta és statisztikai módszerekkel elemezte vizsgált témája tárgyát, hanem tapasztalatait vezetőként a gyakorlatban is alkalmazta, ráadásul a költségvetési, a vállalati és a nonprofit szektorban egyaránt. Ezt kiegészítette egyetemi, főiskolai oktatói tevékenysége, amelynek révén gondolatrendszert tesztelhetett és a hallgatói visszajelzéseket beépíthette.

Ez a kutatási felfogás a hazai közgazdaságtudományban nem ismeretlen, sőt – szerencsére – kifejezetten a gyakorlat részévé vált. Számos szakember párhuzamosan vagy felváltva futott be gazdasági-politikai vezetői és oktatói-kutatói pályát. Elegendő e helyütt csupán Angyal Ádám, Bod Péter Ákos, Bokros Lajos, Chikán Attila, Kádár Béla, Kemenez Ernő, Rabár Ferenc, Surányi György, vagy néhány évtizedről korábban Csizmadia Ernő, Friss István, Hetényi István, Huszár István, Stark Antal nevét említeni.

Rátérve immár a kötetre, elsőként a mű beosztását vettük szemügyre. A szerző négy fejezetben tárgyalja témáját, de ez nem kronológiai sorrendet jelent. Az első (*Megközelítések és a fogalmak értelmezése*) a kutatási probléma körvonalazásával, a közművelődés gazdasági összefüggései iránti érdeklődés okainak bemutatásával, a hazai kulturális fogalmi viták kezdeteivel, a fejlődés kulturális dimenziójával s végül a fogalmak mai értelmezésével foglalkozik. A második fejezet (*A közművelődés gazdasági kutatásának elméleti dimenziói*) a témakör hazai és külföldi elméletét tárgyalja, benne a művelődés-gazdaságtan kialakulásával, a közgazdasági elméletek és a kulturális szféra viszonyával, a szakirodalom nyugati (polgári), kelet-európai és hazai megközelítéseivel. A harmadik fejezet (*Hazai makrogazdaságtani finanszírozási tendenciák és a mai szerkezet*) a művelődés magyarországi finanszírozási technikáit elemzi, heterogén és heteronóm statisztikai adatbázis alapján, tisztázva a módszertani szempontokat, bemutatva a mai szisztémát, külön is vizsgálva a civil és nonprofit tényezőt a négyeszetoros (profitorientált, költségvetési, nonprofit, háztartás) gazdaságban. Végül a negyedik



fejezet, *Művelődési otthonok: komplex elemzés 1945–1985–2003* címmel, a közművelődés problémaköre legjellemzőbb és legnagyobb hatású intézményhálózatának gazdasági összefüggéseit tárgyalja.

A kötet érdemi részét szintetizáló igényű összefoglalás és a kapcsolódó további kutatási feladatok fejezetenkénti felvázolása zárja. A függelékben 32 statisztikai táblázat, terjedelmes (húsz oldal) irodalomjegyzék, továbbá rövid magyar és angol nyelvű összefoglalás található. A kötet olvasása során megállapítottuk, hogy a vonatkozó szakirodalom áttekintése példaértékű, ezt a bibliográfia mennyiségi értelemben is alátámasztja. A szerző 1974–2004 között megjelent 23 saját (közte több angol nyelvű) publikációja pedig a kutatási téma folyamatos és alapos ismeretéről tanúskodik.

A kötet tartalmi áttekintése után néhány olyan, tézisszerű megállapítást rögzítünk, amelyek különösen megragadták figyelmünket.

1. A retrospektív jellegű témaválasztás ellenére kimutatható, hogy a szerző több évtizedes gyakorlati tapasztalatai nem erodáltak, hanem éppen ellenkezőleg, érelték a tudományos elemzés alaposágát.

2. A kötet pozitívuma, hogy a művelődésgazdaságtani folyamatok ábrázolását párhuzamosan tárgyalja a közművelődés elméleti megközelítésének és történeti fejlődésének változásaival. A módszer a gazdaságtörténeti és -politikai jellegű elemzéseknél régóta ismert, gondoljunk Berend T. Iván, Kornai János, Liska Tibor munkáira.

3. A folyamatos önreflexió érvényesítése, azaz az „akkor és ott” szempont és megközelítés következetes végigvitele biztosítja, hogy a szerző ne a mai tudását visszavetítve mutassa be a korabeli kutatási szempontokat és eredményeket. Ezt egyébként jóval nehezebb

megvalósítani, mintha csupán kritikailag dolgozta volna fel saját és mások munkásságát – elhagyva az értelmező kortörténeti párhuzamokat.

4. A statisztikai elemzésekből levont következtetések közül egyrészt a Baumol–Bowen effektusra hívom fel a figyelmet: a szerzőpáros nemzetközi tapasztalatok alapján felállított tézise, amely szerint a kulturális ráfordítások növelése önmagában nem eredményezi a kulturális termelékenység növekedését, Koncz kutatásai szerint Magyarországon is érvényesült. A másik megállapítás a kulturális szektor ráfordításainak 25%-os állami és 75%-os nem-állami (lakosság, nonprofit) forrásmegoszlására vonatkozik. Ez a jelenség – amely ellentmond a szocialista állam mindenhatóságáról szóló elvnek – a 20. század második felében, kisebb-nagyobb ingadozásokkal bár, de folyamatosan érvényesült.

A pozitív megállapítások mellett, a szerzőnek fel nem róhatóan, de negatív tényezőként kell értékelnünk a forrásokban rejlő meghatározottságot. Az elemzéshez felhasznált statisztikai adatsorok különböző időszakok termékei, így többször visszatérő probléma az összehasonlíthatóság hiánya. Ezt részben a felmérések tárgyát képező életviszonyok folyamatos változása, részben a felmérések időben eltérő módszertani szerkezete és kategóriarendszere okozza. Így egyes közművelődés-történeti fordulópontoknál megbicsaklik az elemzési folyamat, jelezve a statisztikai adatokra épülő elemzések korlátait.

A kötet forrásanyagát azonban – amint a bibliográfiából kiderül – messze nem csupán számok alkotják: összességében nagy ívű és tartalmas áttekintést kapunk a 20. század utolsó harmada közművelődés-gazdaságtani folyamatairól és egy új tudományág megszületésének körülményeiről.

**Bolvári-Takács Gábor**

### Tudomány a régióban

#### Elnöki beszámoló az MTA Debreceni Területi Bizottságának 2010. évi munkájáról

Igen Tisztelt Elnökség! Tisztelt Közgyűlés! Hölgyeim és Uraim!

Az MTA Debreceni Területi Bizottsága a mögöttünk hagyott 2010-es esztendőben – hagyományaihoz híven – sokszínű munkát és kapcsolatrendszert magába foglaló, eseménydús, eredményekben gazdag időszakot tudhat maga mögött. Korántsem könnyű feladat minderről tömören számot adni, a legfontosabb események áttekintését mégsem kerülhetjük meg, már csak a tanulságok levonása miatt sem, továbbá a jövő tervezése is megkívánja ezt. Régióink tudományos közösségének egyrészt kötelessége, másrészt felelősségteljes feladata, hogy a tudományt övező elvárásoknak szűkebb páttriánkat illetően megfeleljen, indokolt tehát törekvéseinket, szándékainkat ennek a gondolatnak a jegyében nyilvánossá tennünk.

Miként az elmúlt években, úgy most is célszerű a DAB tevékenységének mennyiségi mutatóit számba venni, a változásokat áttekinteni, felmérni azokat a kereteket és adottságokat, amelyek között regionális bizottságunk tevékenykedhet.

Mindenekelőtt célszerű a tágabb keretekre utalni: a Magyar Tudományos Akadémia köztestületi taglétszáma a 2009-ben kiadott lista szerint 13210 fő, ehhez járul még a több mint ezer külső köztestületi tag neve. Ebből a DAB vonzáskörzetébe 1182 fő tartozik, ami 31 főnyi növekedést mutat az előző évhez képest. Különösen öröndetes, hogy növekedett régióinkban az akadémikusok száma: 2010 májusában az MTA közgyűlése 4 új debreceni levelező tagot vett fel soraiba, ezzel 32 főre emelkedett a számuk, s ha még azt is hozzátesszük, hogy négyen rendes taggá lettek, akkor régióink tudományos potenciáljának jelentős erősödését állapíthatjuk meg. Mindebben kiemelkedő szerepe van a Debreceni Egyetem Doktori Iskoláinak, továbbá régióink sokszínű szellemi életének vonzása is

ide csábít szakembereket az ország más pontjairól. Fontos lenne azonban a fiatal kutatóknak, a frissen PhD-fokozatot szerzőknek a mielőbbi bekapcsolása a helyi tudományos életbe, ehhez a DAB minden lehetőséget igyekszik biztosítani.

A DAB vezetőségének munkájában, szervezeti kereteinek működésében, üléseinek hagyományos rendjében a 2010-es év során változás nem történt, viszont a szakbizottsági struktúra egy vonatkozásban módosult. Mint tudjuk, a DAB az észak-alföldi régióknak, azaz Hajdú-Bihar megyén kívül Szabolcs-Szatmár-Bereg és Jász-Nagykun-Szolnok megyéknek tudományos életét is hívatott segíteni, koordinálni, szakmai szempontból támogatni. Az MTA elnökségének javaslatára a két társ megye tudományos közösségének a jövőben szakbizottsági szinten célszerű tevékenykedni. Ez a formális szervezeti átalakulás Szabolcs-Szatmár-Bereg megye vonatkozásában megtörtént, Nyíregyházán 2010 decemberében Pucsok József professzort, az orvostudomány doktorát választotta megyei szakbizottsági elnökéül a helyi tudományos közösség, neki ezen a téren ezúttal is sikeres munkát kívánunk. A Jász-Nagykun-Szolnok megyei szervezet jelenleg az átszervezés stádiumában van. Mind Nyíregyházán, mind Szolnokon a helyi felsőoktatási intézmény adhatja a jövőben a tudányszervezés háttérét, legfőbb bázisát, természetesen a kórházak, múzeumok, levéltárak és más tudományos intézmények szakembereivel együttműködve, a DAB ezt lehetőségeihez mérten segíteni igyekszik a jövőben is.

Tisztelt Közgyűlés! A DAB életében az elmúlt év során lezajlott fontos események közül is kiemelkedik, hogy a területi bizottságok elnökségeinek évente megrendezett találkozójára 2010 májusában Debrecenben került sor. Ezen Dudits Dénes alelnök úr részvételével termékeny eszmecsere folytathattunk

aktuális kérdésekről, a területi bizottságok közös terveiről és gondjairól. Az ilyen alkalom mindig lehetőség is értékeink bemutatására, ezúttal is köszönet illeti Nagy László akadémikust ekkor tartott előadásáért, amely a molekuláris biológia és genomika területén végzett legújabb debreceni kutatásokat mutat be nagy érdeklődést kiváltva. A vendégeknek ekkor bemutathattuk a debreceni Botanikus Kertnek, majd az ott található Csillagvizsgáló Központnak a munkáját, s mindkét intézmény magas szintű tudományos tevékenységét.

A DAB munkájának köztudottan fontos szempontja a határon túli magyar tudományosság segítése, az együttműködés erősítése. Ennek érdekében évente sor kerül Budapesten a Domus Hungarica székházban a regionális bizottságok vezetőségének és a határon túli magyar tudományos szervezetek képviselőinek hagyományos találkozási napjára, ez 2010 februárjában zajlott le. Szó volt itt a határon túli magyar tudósok munkájának koordinálásáról, többek között a Kolozsvárott 2011 augusztusában megrendezésre kerülő Nemzetközi Magyarságtudományi kongresszus előkészületeiről, amelyen a tervek szerint a DAB vonzáskörébe tartozó szakemberek is nagy számban fognak előadásaikkal szerepelni.

A Magyar Tudomány Ünnepeinek debreceni nyitórendezvényén november 9-én került sor az MTA Debreceni Területi Bizottsága és a Kereskedelmi és Iparkamarák Innovációs Díjainak átadására. Az Észak-Alföldi Regionális Innovációs Díjat Hajdú-Bihar megyében különleges tejtermékeinek kifejlesztéséért a Nádudvari Élelmiszer Kft. kapta. Jász-Nagykun-Szolnok megyében az Országos Ügyeletfigyelő Rendszer fejlesztéséért a díjat a QN Creative Studio Kft. nyerte el, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében pedig az ISOACTIVE 3D aktív hőszigetelésű épület szerkezet fejlesztéséért a BT&SONS Kft. érdemelte ki. Ezt az Észak-Alföldi Innovációs díjat 1998-ban alapította az MTA Debreceni Területi Bizottságának kezdeményezésére a régió három megyei kereskedelmi és iparkamarája. A díj célja olyan – nemzeti vagy regionális szinten – kiemelkedően eredményes fejlesztő munka és kimagasló egyéni

teljesítmény elismerése, amely termék- vagy szolgáltatásfejlesztést, technológiai vagy informatikai rendszerfejlesztést valósított meg. A pályázatot a DAB és a régiójához tartozó három Megyei Kereskedelmi és Iparkamara, valamint 2009-től az INNOVA Észak-Alföldi Regionális Fejlesztési és Innovációs Ügynökség közösen hirdeti meg. Az elbírálást a DAB elnöke, a kamarák és az INNOVA véleményezése, illetve rangsorolása alapján végzik, szakértők bevonásával. A pályázat eredményét az Innovációs díj (oklevél és plakett) átadásával a DAB elnöke és a kamarák elnökei közösen teszik közzé minden évben a Magyar Tudomány ünnepén. Ezúton is kívánunk további eredményes munkát a 2010 évi innovációs díj elnyerőinek, valamint az akadémiai bizottságunkkal hagyományosan jó kapcsolatot ápoló, s az idén fennállásának 160 éves jubileumát ünneplő Hajdú-Bihar megyei Kereskedelmi és Iparkamarának.

Ugyanezen a rendezvényen került sor a DAB történetét feldolgozó kötetnek Berényi Dénes akadémikus által történt bemutatására is. A könyv – amely a Történelmi Intézet tanársegédének, Kerepeszki Róbertnek a munkája – részletes képet ad intézményünk elmúlt évtizedeinek tevékenységéről, fontosabb eredményeiről. Ugyancsak ekkor került sor az Atomki Szalay Sándor díjának ünnepélyes átadására.

November 18-án Szolnokon szervezték meg a tudomány hónapjának megyei központi rendezvényét, ezen a helyi METESz székházban három szekcióban gazdag tudományos program szerepelt, amelyen a DAB elnöke és a Műszaki Szakbizottság elnöke, Pokorádi professzor vett részt, s egyben sor került a megyék közötti további együttműködés terveinek és egyes részleteinek megbeszélésére.

November 18-án és 19-én Kolozsvárott rendezte meg a magyar tudomány ünnepét az Erdélyi Múzeum egyesület és a Kolozsvári Akadémiai Bizottság, ezen az MTA és a DAB képviseletében Görömbei András professzor, az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottságának elnöke volt jelen, az ottani rendkívül színes programról elektronikus úton kaptunk részletes tájékoztatást.

Ugyancsak a tudomány hónapjához kapcsolódva gazdag programot bonyolított le

székházunkban a Hatvani István Szakkollégium, amely több szekcióban rendezte meg a fiatal kutatók konferenciáját. Ez azért is különösen fontos esemény, mivel a régió tudományos utánpótlásának kínál kiváló terepet és alkalmat eredményeinek bemutatására. Támogatjuk és jó kezdeményezésnek tartjuk továbbá a könyvbemutatók szervezését, különösen ha fiatal kutatók első tudományos munkáit tárhatjuk ezáltal a nagyobb nyilvánosság elé. Ilyen rendezvény volt többek között a fiatal irodalomtudósok fóruma, amely évek óta programjába iktatja az előadások mellett az elkészült könyvek bemutatóját és a róluk való eszmecsereit.

Hagyományihoz híven bizottságunk 2010-ben is megrendezte karácsonyi ünnepségét az akadémikusok részvételével. A bensőséges hangulathoz ezúttal a Református Kollégium Kántusának tagjai, valamint a Csokonai Gimnázium szavaló diákjai járultak hozzá, ezúton is köszönetet mondunk Berkesi Sándor karnagy úrnak és Dr Molnárné Szecskó Ágnes igazgatónőnek az együttműködésért.

A DAB törekvései közé tartozik a kapcsolatépítés a régióban mind a tudományos és oktatási, mind pedig a közéleti intézményekkel. Az egyetemek szerepe természetesen meghatározó az Akadémia életében, így a DAB életében is, minthogy a szakbizottságok nagyrészt az egyetemi oktatókból szerveződnek. A régió felsőoktatási intézményeivel kialakult termékeny kapcsolatot a jövőben is szorgalmazza a DAB vezetése. Fontosnak tartja továbbá Debrecen városának, a három megye önkormányzatának és a nagyobb városok kiemelkedő teljesítményt nyújtó intézményeinek vezetőivel való együttgondolkodást. Debrecen város önkormányzata hagyományosan kiegyensúlyozott, harmonikus kapcsolatot tart fenn a Debreceni Akadémiai Bizottsággal, ennek jele, hogy együttműködési szerződés formájában 2010-ben is támogatást nyújtott a DAB számára.

Immár több évtizedes hagyománya van pályázati rendszerünknek, amelynek révén támogatni kívánjuk a régió tudományos publikációs tevékenységét, külön is a nem hivatásos és a pályakezdő kutatókat, a díjak kiosztására jelen közgyűlésünk hívatott. Önálló

könyvkiadást a DAB nem folytat, erre nincs kerete, de teljes erkölcsi-szakmai és szerény anyagi támogatást tud nyújtani az arra érdemes kiadványoknak és kutatóknak. A pályázók megértését kérjük azért, hogy a több kategóriában is érdemleges anyagot benyújtóknak csak egyik beadványát tudjuk számításba venni, ugyanazon személynek több kategóriában történő díjazását nem tudjuk vállalni. 2010 decemberében örvendetesen nagyszámú pályázat érkezett be, a 41-ből 27 kaphat most támogatást, összesen 1,6 millió forint értékben.

2010-ben a DAB rendezvényeinek száma megközelítette a háromszázat, ennek egyharmada DAB-os, a többi pedig költségtérítéses volt. A hagyományos szakbizottsági rendezvényeken túl egyre nagyobb számban az utóbbi típusú rendezvények befogadását is szorgalmaznunk kell saját bevételeink kötelezően előírt növelése és anyagi egyensúlyunk megtartása miatt. Épületünk vendégszobáit az elmúlt évben 350 szállóvendég vette igénybe, akik összesen 601 vendégéjszakát töltöttek itt. A jövőben szálláslehetőségünk intenzívebbé tételét szorgalmazzuk.

Az elmúlt évben több kiállításnak adott otthont a DAB épülete. Sokáig látható volt Hapák József: *Hortobágyi pillanatok* című hangulatos művészi fotógyűjteménye, 2010 februárjától májusig pedig a Hortobágyi Kézművesudvar tagjai közül két népi iparművésznek, Jenei Károlyné csuhéfonónak és Stieglmayer Sándor faragónak egyedi kivitelezésű munkáit tekinthették meg az érdeklődők.

Rendezvényeinken számos neves előadó és közéleti személyiség jelent meg és tartott előadást, így többek között Pálinkás József, az MTA elnöke, Miklóssy Ferenc a Hajdú-Bihar megyei Kereskedelmi és Iparkamara elnöke, Gulyás Gábor, a MODEM igazgatója, Romány Pál, az MTA Agrártörténeti és Faluszociológiai Bizottság elnöke, Klaus Rettel, a berlini Német-Magyar Társaság elnöke, Sótornyai Péter akadémikus, a Magyar Orvostörténeti Társaság elnöke, Pajna Zoltán, Debrecen alpolgármestere, Horváth Gyula, az MTA Regionális Kutatások Központjának főigazgatója, Galánfi András, a népművészet mestere és még sokan mások. Azt reméljük, hogy a

jövőben az eddigieknél jobban sikerül tudományos rendezvényeinkre bevonnunk a középiskolai pedagógusokat és a felsőoktatásba készülő diákokat is. Ezen a téren jelenleg is működik az Ady Gimnázium Filmklubja székházunkban, a Tóth Árpád Gimnázium szakkörös diákjai pedig az „Agykutatás hete” című rendezvényen szoktak részt venni. A jövőben a középiskolákból az erre a célra felkért kapcsolattartó tanárok révén számíthatunk intenzívebb részvételre.

Az elmúlt évben is számos jubileumi köszöntésre, tudós kollegák születésnapját ünneplő tudományos ülésre került sor. Ezeknek sorából kiemelkedett a 80 éves Csikai Gyula professzort köszöntő megemlékezés, amelyen Pálkás József elnök úr is részt vett és meleg szavakkal köszöntötte meg a neves tudós sok évtizedes munkáját, főként az MTA Atommagkutató Intézetének vezetésében tanúsított fáradhatatlan tudományszervező aktivitását. Ugyancsak 80. születésnapja tiszteletére szervezett tudományos ülésen köszönthettük Tamás Attila irodalomtörténészt és Szállási Árpád orvostörténészt.

A szakbizottságokban zajló munkát – amelyről a főtítkári beszámoló ad számot – jól egészítette ki az elmúlt évben is a DAB Klub tevékenysége, amelyet Gomba Szabolcs professzor úr irányított, ezúton is köszönjük fáradozását. Hagyományainkhoz híven klubrendezvényként hallgathattuk meg az új akadémikusok közül Balla György és Solymosi László professzorok előadásait, mindkettőt nagy érdeklődés kísérte. Új kezdeményezésünk volt október 6-án az aradi vértanúkra emlékező rendezvény, amelynek főelőadója Velkey Ferenc docens volt: „A hatalom és a szabadságharc mártírjai” című előadása különösen nagy figyelmet és elismerést váltott ki.

A Debreceni Akadémiai Bizottság tovább kívánja erősíteni a már eddig is meglévő produktív viszonyt az MTA Kolozsvári Területi Bizottságával és az Erdélyi Múzeum Egyesülettel. Állandó törekvésünk a határon túli magyar kutatók munkájának segítése, közös kutatási programok és rendezvények szervezése. Emellett egyéb nemzetközi kapcsolatainkat is tovább kívánjuk gyarapítani, a külföldi tudósokkal történő gyümölcsöző együttműködést a DAB Pro Cooperatione díja

hívott honorálni. Ezt 2010-ben egy ukrán orvosprofesszor nyerte el, 2011-ben pedig szlovákiai történészprofesszor a díjazottunk.

A DAB 2010. évi gazdálkodásáról részletes jelentés készült, ennek most csupán néhány adatát említjük. Köztudott, hogy intézményünk nem önfenntartó, bevételünk több mint kétharmada MTA támogatás. Ez évente mintegy 45 millió forint, ami általában kiegészül hozzávetőleg 15 millió forint saját bevétellel. Ahhoz azonban, hogy jövő évi terveink megvalósuljanak, s a székház állagát és infrastruktúráját megfelelő állapotban tudjuk tartani, ez a bevétel kevés, ezért további támogatásokra lesz szükségünk.

Székházunk infrastruktúráját az elmúlt évben sikerült tovább javítanunk, noha ezen a téren még számos további teendőnk van. Eredményeink között említhető a nyílászárók majdnem teljessé váló cseréje, az emeleti teraszok renoválása, számítógépparkunk felújítása. További terveink között szerepel előadótermeink modernizálása, a székház kertjének szépítése, a taglisták kiegészítése, honlapunk aktualizálása, szervezeti és működési szabályzatunk pontosítása, a határon túli magyar kutatók támogatása, valamint kommunikációs tevékenységünk hatékonyabbá tétele a sajtó irányában.

Tisztelt Tudományos Közösség!

Áttekintésünk végén engedjék meg, hogy utaljak az előttünk álló év néhány kiemelt programjára, szép évfordulójára és az ezekkel kapcsolatos eseményekre. Bár a DAB életében az elmúlt év igen mozgalmas időszak volt, azt kell látnunk, hogy a 2011-es év is bővelkedni fog eseményekben és feladatokban. Májusban Kolozsvár rendez meg a területi bizottságok vezetőinek éves találkozó-ját, ezen a további együttes munka terveiről lesz szó. 2011 a nemzetközi tudományos életben a kémia éve, amelyhez rendezvények egész sora fog kapcsolódni. Ezúttal november 3-án Miskolcon rendezik a Magyar Tudomány Ünnepe országos megnyitóját, amelyen a műszaki tudományok innovációs kérdései állnak a középpontban, s az ezt követő hét elejétől, november 7-től szervezhetők a területi bizottságok konferenciái. Ugyanez az év Liszt Ferenc születésének 200., Mikes Kelemen halálának pedig 250. évfordulója, ame-

lyeknek reprezentatív megünneplésére az MTA szervezésében már számos előkészület történt. A szakbizottságok is rangos rendezvényekre készülnek, többek között sor kerül allergológiai konferenciára, sugárterápiai továbbképzésre, az agykutatás hetének és az antibiotikum napnak a megrendezésére. Székházunk fog otthont adni a Látássérültek Észak-Alföldi Regionális Egyesülete által szervezett közgyűlésnek, a mérnökök a Tiszáért elnevezésű eszmecsereinek, valamint a debreceni irodalmi napok egyik szekciójának.

Ez a néhány kiragadott példa is jelzi, hogy színes programokban gazdag időszaknak nézünk elébe, amely azonban csakis a különböző tudományterületek interdiszciplináris együttműködésével, a régió tudományos és közéleti testületeinek összefogásával valósulhat meg. Ennek reményében zárom a jelen beszámolót, s kívánok a régió tudományos életében további sikereket és a 2011-es évben is szép eredményeket.

**Bitskey István**  
az MTA DAB elnöke

### **Főtitkári beszámoló az MTA Debreceni Területi Bizottság szakbizottságainak 2010. évi munkájáról** (DAB Közgyűlés 2011. február 23.)

A Nyelv- és irodalomtudományi Szakbizottság konferenciát rendezett a 80 éves Tamás Attila professzor tiszteletére. Immár a huszadik magyar alkalmazott nyelvészeti kongresszust tartották meg neves külföldi és hazai előadókkal. Fiatal kutatók is bemutatkoztak „Az ember-gép kommunikáció technológiájának elméleti alapjai” című workshopon. Szakönyv-bemutatót szerveztek „Irodalom és művelődés a 18. században” címmel. A nemzetközi kapcsolatépítés eszköze volt a Magyarországi Amerikanisták Társaságának 8. konferenciája (HAAS 8). Az Irodalomtudományi Szakbizottság részt vett a Sütő András konferencia szervezésében. A jelentés kiemeli, hogy a TÁMOP kutatóegyetemi pályázat „Nyelvtechnológia és bioetika” fókuszterületének 9 nyelvtudományi és 4 irodalomtudományi kutatócsoportja lett.

A Társadalom- és Történettudományi Szakbizottság ünnepséggel és tanulmánykötetekkel köszöntötte a jubiláló L. Nagy Zsuzsa (80), Orosz István (75) és Barta János (70) professzorokat. A TEK Arany Publikációs díját nyerte el az Orosz István által szerkesztett „Szőlőbirtok és borkereskedelem” című kötet. Megrendezték a „Politika és emlékezet” című konferenciát. Az EME kolozsvári székházában köszöntötték Egyed Ákos professzort. A felvidéki Bártfán az európai protestantizmus volt a nemzetközi tanácskozás témája. A Fiatal Kutatók Nemzetközi Konfe-

renciája az „Interdiszciplinaritás a régiókutatásban” címmel zajlott. A Szociológiai Munkabizottság 2010-ben egy műhelykonferenciát és négy műhelybeszélgetést szervezett. A Régészeti Munkabizottság kutatásai főként a régió jelenleg folyó feltárásaihoz kapcsolódtak. A Politikatudományi Munkabizottság dr. Szabó Tibor tiszteletére rendezett szimpóziumot. A Településtudományi és Területfejlesztési Munkabizottság Debrecen és Nagyvárad közös jövőképét vizsgálta. Megtörtént közös folyóiratuk, az EUROLIMES 9. és 10. számának kiadása. Tovább ápolták kapcsolataikat Nyíregyháza, Szolnok, Jászberény és Tiszafüred kutatóival.

A Jogi- és Közgazdaságtudományi Szakbizottság jelentéséből kiemelést érdemel a „20 év múlva” – Vissza a jövőbe gazdaságpolitikai konferencia, „A hazai felsőoktatási innováció sajátosságai és az elmozdulás lehetőségei” című tanácskozás, a Tisztánlátók Éjszakája című ismeretterjesztő est, valamint a Közgazdaságtudományi Kar 10 éves évfordulójának megünneplése. A Jogi Munkabizottság vendége volt az indonéz nagykövet és Odera-Frankfurtból Franz-Joseph Peine professzor. 2010-ben a VII. Doktorandusz Konferenciát rendezték meg. A Nagyvárad Egyetem Közgazdaságtudományi Karával közös európai uniós projektekben vesznek részt.

A Nevelés-, Művelődéstudományi és Pszichológiai Szakbizottság kiemelten foglal-

lyeknek reprezentatív megünneplésére az MTA szervezésében már számos előkészület történt. A szakbizottságok is rangos rendezvényekre készülnek, többek között sor kerül allergológiai konferenciára, sugárterápiai továbbképzésre, az agykutatás hetének és az antibiotikum napnak a megrendezésére. Székházunk fog otthont adni a Látássérültek Észak-Alföldi Regionális Egyesülete által szervezett közgyűlésnek, a mérnökök a Tiszáért elnevezésű eszmecsereinek, valamint a debreceni irodalmi napok egyik szekciójának.

Ez a néhány kiragadott példa is jelzi, hogy színes programokban gazdag időszaknak nézünk elébe, amely azonban csakis a különböző tudományterületek interdiszciplináris együttműködésével, a régió tudományos és közéleti testületeinek összefogásával valósulhat meg. Ennek reményében zárom a jelen beszámolót, s kívánok a régió tudományos életében további sikereket és a 2011-es évben is szép eredményeket.

**Bitskey István**  
az MTA DAB elnöke

### **Főtitkári beszámoló az MTA Debreceni Területi Bizottság szakbizottságainak 2010. évi munkájáról** (DAB Közgyűlés 2011. február 23.)

A Nyelv- és irodalomtudományi Szakbizottság konferenciát rendezett a 80 éves Tamás Attila professzor tiszteletére. Immár a huszadik magyar alkalmazott nyelvészeti kongresszust tartották meg neves külföldi és hazai előadókkal. Fiatal kutatók is bemutatkoztak „Az ember-gép kommunikáció technológiájának elméleti alapjai” című workshopon. Szakönyv-bemutatót szerveztek „Irodalom és művelődés a 18. században” címmel. A nemzetközi kapcsolatépítés eszköze volt a Magyarországi Amerikanisták Társaságának 8. konferenciája (HAAS 8). Az Irodalomtudományi Szakbizottság részt vett a Sütő András konferencia szervezésében. A jelentés kiemeli, hogy a TÁMOP kutatóegyetemi pályázat „Nyelvtechnológia és bioetika” fókuszterületének 9 nyelvtudományi és 4 irodalomtudományi kutatócsoportja lett.

A Társadalom- és Történettudományi Szakbizottság ünnepséggel és tanulmánykötetekkel köszöntötte a jubiláló L. Nagy Zsuzsa (80), Orosz István (75) és Barta János (70) professzorokat. A TEK Arany Publikációs díját nyerte el az Orosz István által szerkesztett „Szőlőbirtok és borkereskedelem” című kötet. Megrendezték a „Politika és emlékezet” című konferenciát. Az EME kolozsvári székházában köszöntötték Egyed Ákos professzort. A felvidéki Bártfán az európai protestantizmus volt a nemzetközi tanácskozás témája. A Fiatal Kutatók Nemzetközi Konfe-

renciája az „Interdiszciplinaritás a régiókutatásban” címmel zajlott. A Szociológiai Munkabizottság 2010-ben egy műhelykonferenciát és négy műhelybeszélgetést szervezett. A Régészeti Munkabizottság kutatásai főként a régió jelenleg folyó feltárásaihoz kapcsolódtak. A Politikatudományi Munkabizottság dr. Szabó Tibor tiszteletére rendezett szimpóziumot. A Településtudományi és Területfejlesztési Munkabizottság Debrecen és Nagyvárad közös jövőképét vizsgálta. Megtörtént közös folyóiratuk, az EUROLIMES 9. és 10. számának kiadása. Tovább ápolták kapcsolataikat Nyíregyháza, Szolnok, Jászberény és Tiszafüred kutatóival.

A Jogi- és Közgazdaságtudományi Szakbizottság jelentéséből kiemelést érdemel a „20 év múlva” – Vissza a jövőbe gazdaságpolitikai konferencia, „A hazai felsőoktatási innováció sajátosságai és az elmozdulás lehetőségei” című tanácskozás, a Tisztánlátók Éjszakája című ismeretterjesztő est, valamint a Közgazdaságtudományi Kar 10 éves évfordulójának megünneplése. A Jogi Munkabizottság vendége volt az indonéz nagykövet és Odera-Frankfurtból Franz-Joseph Peine professzor. 2010-ben a VII. Doktorandusz Konferenciát rendezték meg. A Nagyvárad Egyetem Közgazdaságtudományi Karával közös európai uniós projektekben vesznek részt.

A Nevelés-, Művelődéstudományi és Pszichológiai Szakbizottság kiemelten foglal-

kozott a Tanárképző Intézet Gyakorlóiskolájának történetével. „A harmadfokú képzés szerepe a regionális átalakulásban” címmel megismerték az Erdélyben, Partiumban, Moldáviában, Bolzanóban és Görögországban folyó kisebbségi oktatási gyakorlatot, illetve szolnoki és határmenti oktatási esettanulmányokat. Mélyült a kapcsolatuk a Nyíregyházi Főiskola munkatársaival. Tudományos ülést tartottak az Általános Pszichológiai Tanszék 25 éves jubileuma alkalmából, andragógiai konferenciát szerveztek Karácsony Sándor és Durkó Mátyás emlékére, valamint konferenciával köszöntötték a jubiláló Orosz Gábort és Brezsnjanszky Lászlót.

A *Bölcséleti, Művészet- és Ókortudományi Szakbizottság* színes, változatos és gazdag programsorozatot tudhat maga mögött. Főként a kutatóegyetemi projekthez kapcsolódtak a rendezvényeik. Négy munkabizottságuk összesen hét nemzetközi konferenciát rendezett. A főbb témák: „A szép és mindenkor környezete”, „Az esztétikum és történetiség”, A személy bioetikai kontextusai, Az alkalmazott etika perspektívái, Szent és profán. Az Epigraphicai Munkabizottság megszervezte a X. Epigraphicai Kerekasztalt. - A programok mindegyike az interdiszciplinaritás elvét követte.

A *Matematikai és Fizikai Szakbizottságban* a matematika területén két rendezvényre került sor. Egy bilaterális TÉT pályázat keretében az egyetem Geometria Tanszéke és az Ostravai Egyetem Matematikai Intézete között új kapcsolatok alakultak ki, a Magyar Tudomány Ünnepe keretében a Matematikai Intézetben zajló tudományos kutatások bemutatására került sor. A fizika területén a *Fizikusnapokon* és a *Kutatók éjszakáján* számos érdekes előadást hallgathattak az érdeklődők, akik az elektronmikroszkópiával ismerkedhettek meg. A „Delta” című TV-műsor és az „*Elemi álm*” című tudományos szórakoztató film is segítette a fizika iskolások közötti népszerűsítését.

A *Mezőgazdasági Szakbizottság* a hagyományok tisztelgésében tartásával, de újító szándékkal rendezett programokat. A Mezőgazdasági Szakbizottság pl. a DAB közgyűléshez igazította ülését, hogy tagjai jelen

lehessenek a közgyűlésen is. A Mezőgazdaság-, Élelmiszertudományi és Környezetgazdálkodási Kar záróvizsga bizottságaival közösen, megfogalmazták kritikájukat a bolognai rendszerrel kapcsolatban. A Magyar Tudomány Ünnepeén tartott szakbizottsági ülésre a tagok elhozhatták egy-egy kedves tanítványukat, TDK-, vagy PhD hallgatójukat.

Az *I. Orvostudományi- és Biológiai Szakbizottságban* a legnagyobb érdeklődésre a Kardiológiai Munkacsoport éves rendezvénye és a Nephrológiai Napok tartottak számot. A Sejt- és Molekuláris Élettani Munkabizottság tagjai egy konzorcium keretében létrehozták a Kutánbiológiai Kutató Központot, melynek feladata a dermatológiai kutatások összehangolása, a résztvevő laboratóriumok tudományos-technológiai színvonalának emelése és új munkahelyek teremtése. A Nukleáris Medicina Munkabizottság a DAB Székházban számolt be a Debrecenben is bevezetett SPECT/CT vizsgálómódszerről. A munkabizottságok együttműködése javult, és más szakbizottságokkal is tartottak közös rendezvényeket. Így épített ki intenzív kapcsolatot az Endokrinológiai és Anyagcsere Munkabizottság az egyetem Zöldségtermesztési Tanszékével, a Gyógyszerészeti Munkabizottság megállapodást kötött a gyógyszerész-szakmai képzések szervezésére. A Kardiológiai Munkacsoport Európai Unió támogatással természetes eredetű növényi hatóanyagok molekuláris hatásmechanizmusát vizsgálta. A Neonatológiai Munkabizottság a miskolci testvérszervezettel működött együtt. A Thrombosis és Haemostasis Munkabizottság, valamint az Endokrinológiai és Anyagcsere Munkacsoport közvetlen kapcsolatban áll a Marosvásárhelyi Egyetem megfelelő tanszékeivel és eredményeik nemzetközileg is ismertek.

A *II. Orvostudományi- és Biológiai Szakbizottság* erősítette a klinikum és a kutatás kapcsolatát, gazdagította a „magyar tudomány ünnepe” programját és kivette részét az ismeretterjesztésből is. Egyik kiemelkedő rendezvényük az Onkológiai Munkabizottságban volt, „Sugárterápia a klinikai gyakorlatban” címmel. Öt nap alatt mintegy ötven előadás hangzott el a hazai és a külföldi sugárterápia prominens előadóitól. A Sebészeti Műtéttani



Tanszéken került megrendezésre az "Orvostörténeti dokumentumok szerepe, a hagyományörzés jelentősége a graduális és posztgraduális oktatásban" című kiállítás és oktatási kerekasztal", amelynek komoly sajtóvisszhangja volt. A szakbizottság 2010-ben is elősegítette a regionális együttműködéseket és serkentette a tudomány és a gyakorlat összekapcsolását. Hagyományosan jó kapcsolatot ápoltak a környező országok tudományos műhelyeivel, és számos külföldi előadót hívtak meg.

A *Műszaki Szakbizottság* bemutatkozási lehetőséget adott a régió műszaki tudományos műhelyeinek a *Műszaki Tudomány az Észak-Alföldi Régióban* című konferencián. A Gépészeti Munkabizottság is megszervezte éves konferenciáját és részt vettek az Erdélyi Múzeum Egyesület Műszaki Szakosztályával közösen tartott ülésen. – A Közlekedési és Távközlési Munkabizottságban műhelymunka folyt. – A Repülőműszaki Munkabizottság a polgári és katonai repülést érintő szakmai feladatokról és tudományos eredményekről tanácskozott. A Hidrológiai Munkabizottság a régió vízkészletét érintő problémákat vitatta meg, több területen intézkedési tervet, jogszabály módosítási javaslatokat terjesztett elő. A jelentés megállapítja, hogy a mezőtúri műszaki főiskolai kar Szolnokra költözésével a szakbizottság elveszítette egyik bázisát.

A *Kémiai Szakbizottság* több hazai és nemzetközi tudományos rendezvény szervezésében vállalt szerepet. 2010-től részt vesznek az aradi Vasile Goldis Nyugati Egyetemmel együtt a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség által irányított Magyarország-Románia Határon Átnyúló Együttműködési Programban. Projektjük célja a „Mária tövis” gyógynövény májvédő hatásának és hasznosíthatóságának vizsgálata. A Polimerkémiai Munkacsoport főleg a nanotechnológia eredményeinek gyakorlati felhasználásával foglalkozott. A Mezőgazdasági Kémiai és Élelmiszerfeldolgozási Munkabizottság az egészséges élelmiszerek előállításának kérdéskörét tárgyalta. E témában 43 előadás és közlemény született. A Szervetlen és Analitikai Kémiai Munkabizottság olyan nagyérzékenységű analitikai mérőműszerek és műszerek ki-

dolgozásán munkálkodik, amelyek környezetszennyező toxikus elemek, anyagok minél pontosabb meghatározását teszik lehetővé. A Debreceni és Nyíregyházi Kombinált Ciklusú Erőművel K+F együttműködés keretében Debrecen porszennyezését vizsgálják. A Szakbizottság is igyekszik a diákok érdeklődését a kémia iránt felkelteni. Erre a Kémia Nemzetközi Éve–2011. rendezvényei jó lehetőségeket fognak biztosítani.

A *Környezettudományi Szakbizottság* tudományos üléssel kapcsolódott a „Biodiverzitás Nemzetközi Éve”-hez. „A Magyar Tudomány Ünnepe” alkalmából Tiszafüredre hívták össze a Hidrobiológus Fórumot ismeretterjesztő jelleggel, ahol köszöntötték a 95 esztendőes Woynárovich Elek professzort. A tudomány és a gyakorlat kapcsolatát mutatták be a másokkal együtt szervezett Térinformatikai Konferencián és Szakkiállításán. A Környezettudományi és Paleoökológiai Munkabizottság előadóüléseiben a hazai energiaforrásokkal és szénkészletekkel foglalkozó kutatások eredményeit ismertették, a vízbázisvédelem vizsgálatába pedig bekapcsolódtak a Hidroökológiai Munkabizottság tagjai is. A debreceni EnergoExpo alatt tartott, a bioenergetikai és szélenergiával kapcsolatos szekció programját a Megújuló Energetikai Munkabizottság vezetőségi tagjai állították össze, ahol több innovatív tudományos eredményt is bemutattak. A Humánökológiai Munkabizottság két tudományos ülést szervezett középiskolások és főiskolások számára a táplálkozás, az életstílus és a környezet összefüggésrendszeréről. A szakbizottság több tudományos munka megjelenésének örvendhetett, mint pl. a Dévai György szerkesztette tanulmánykötetnek, a Térinformatikai Konferencia előadásanyagának és a nyírségi földtani kutatás eredményei közzétételének. Előkészítés alatt áll a „80 éves a Debreceni Egyetem Növénytan Tanszéke” című konferenciakötet is.

A DAB 12 szakbizottságának 2010-es rendezvényein összesen 12302 fő vett részt.

**Fekete Károly**  
az MTA DAB főtitkára

### Konferencia az olasz felvilágosodásról

„Illuminismo 2011” címmel rendezett tudományos tanácskozást a Debreceni Egyetem Olasz Tanszéke a Magyar Tudományos Akadémia Debreceni Területi Bizottságával és a Budapesti Olasz Kultúrintézettel közös szervezésben, 2011. március 8-án a Debreceni Akadémiai Bizottság Székházában. A rendezvény az ötödik állomása volt egy konferenciatorozatnak az „Alfieri 2003”, a „Mazzini 2005”, a „Garibaldi 2007” és a „Risorgimento 2009” című szakmai összefüggések után, s ez alkalommal is a debreceni italianisztikai tanszék, illetve az égisze alatt tevékenykedő Olasz Felvilágosodás és Romantika Kutatóközpont műhelyében született könyvek – monográfiák, tanulmánykötetek, évkönyvek, műfordítások – kiállítása kísérte és népes hallgatóság követte figyelemmel a konferenciát. Luigi Mammolini, az Istituto Italiano di Cultura igazgatóhelyettese és Madarász Imre, a Debreceni Egyetem Olasz Tanszékének vezetője (a konferencia szervezője) megnyitó beszédei után az előadók a XVIII. század, a Settecento olasz irodalmát, filozófiáját, kultúráját, alkotóit és műveiket igyekeztek minél változatosabb tematikai és módszertani megközelítésben értelmezni, elemezni, értékelni.

Az első „blokk” az „előfelvilágosodás”, a „preillumino” filozófus-óriásával, Giambattista Vicoval foglalkozott. Kelemen János akadémikus Viconak a nyelv eredetéről megfogalmazott nézeteit hasonlította össze az érett felvilágosodás nyelvfilozófiai elméleteivel; Kaposi Márton, az MTA doktora Vico művészetfelfogását világította meg; Nagy József (PhD), az ELTE munkatársa Vico és Hobbes bölcséletét állította szembe egymással; Tusnady László, a Miskolci Egyetem professor emeritusa pedig Vico, a felvilágosodás és Madách kapcsolatát vizsgálta. Majd a milánói felvilágosodás, az Accademia dei Pugni elnevezésű reformer-társaság és az Il Caffè folyóirat körének gondolkodói következtek: Luigi Tassoni professzor, a Pécsi Tudományegyetem Olasz Tanszékének vezetője a „vezér-felvilágosító”, Pietro Verri esz-

merendszerét, Madarász Imre pedig a modern büntetőjog atyja, Cesare Beccaria főművének és a felvilágosodás állam- és jogbölcseletének kölcsönhatásait mutatta be. Antonio Donato Sciacovelli, a Nyugat-Magyarországi Egyetem romanisztikai intézetének vezetője Mozart és az olasz felvilágosodás viszonyáról beszélt.

A délutáni ülészakot Kaposi Napsugár jogászdoktor nyitotta meg: ő a nápolyi Gaetano Filangieri jogelméletét Tombi Beáta, a pécsi olasz tanszék adjunktusa Francesco Algarotti „fényterjesztő” munkásságát ismertette. A debreceni olasz tanszéken végzett és doktorált Bagossi Edit Carlo Gozzi színműveinek korával és kiemelkedő kortárs-pályatársával, Goldonival való összetett viszonyát boncolgatta, míg Dávid Kinga, a Szegedi Tudományegyetem adjunktusa Giuseppe Parini klasszikus költészete és a Fény Százada kapcsolódási pontjait kereste. Adriano Papo, az Udinei Egyetem tanára, a Pier Paolo Vergeriőről elnevezett olasz-magyar kulturális egyesület vezetője egy erdélyi magyar nemes, Teleki Domokos 1795-ös trieszti úti élményeit és krónikáját tárta a közönség elé. Pál József professzor, a Szegedi Tudományegyetem Olasz Tanszékének vezetője a titanizmust mint a „fény század” végének jellegzetes irodalmi jelenségét interpretálta. Romilda Curcio, az Università Roma 2 oktatója a romantikus költőgénusz, Giacomo Leopardi apjának, Monaldo Leopardinak „felvilágosult konzervativizmusát” értelmezte újra. Sztanó László, a debreceni olasz tanszék docense a nyugat-európai, elsősorban francia és angol „aufkléristák” Itália-képét festette fel színesen és tanulságosan. Végül Fulvio Senardi, az Istituto Giuliano di Trieste-Gorizia kutatója a kevésbé ismert Antonio de’ Giuliani felvilágosult társadalomkritikáját felvázolva zárta le az olasz felvilágosodásról rendezett első magyarországi tudományos konferenciát melynek actája a tervek szerint az Italianistica Debreceniensis XVIII. kötetében fog megjelenni.

**Madarász Imre**

**Az MTA Debreceni Területi Bizottsága  
és „A tudományért a régióban” Alapítvány  
PÁLYÁZATI HIRDETMÉNYE  
a PhD képzésben résztvevő  
vagy PhD fokozattal rendelkező pályakezdő  
kutatók számára**

Az MTA Debreceni Területi Bizottsága pályázatot hirdet a PhD képzésben résztvevő, vagy PhD fokozattal rendelkező pályakezdő kutatók munkájának elismerésére.

**Pályázati feltételek:**

- A pályadíjat pályázat útján lehet elnyerni, melyet az év során bármikor be lehet nyújtani az MTA DAB titkárságára **2011. december 16-ig**.
- A pályázat elbírálását az MTA DAB vezetősége végzi.
- A pályadíj legmagasabb összege 50.000 Ft.
- Pályázhatnak a hazai doktori iskolák PhD képzésében résztvevő doktoranduszok, valamint azok a doktori fokozattal rendelkező **35 év alatti kutatók**, akiknek doktori diplomája a pályázat beadásakor legfeljebb két éves. PhD fokozattal már rendelkezőknél követelmény az MTA köztestületi tagság.
- A bíráló bizottság évente egy rendkívül kiemelkedő kutatási eredményt felmutató pályázó teljesítményét külön is díjazhatja, eltekintve az előírt megszorításoktól. Csakis a hazai kutatóintézetekben elért eredmények díjazhatók.
- Pályázni csak nyomtatásban megjelent tudományos eredmény (könyv, könyvrészlet, folyóiratcikk vagy másolatuk) betérjesztésével és az eredmények tömör ismertetésével lehet.
- Az eredmények lényegét rövid szinopsisban és közérthető módon össze kell foglalni, és egy mondatban meghatározni.
- Nem önálló munka esetén mellékelni kell a társszerző(k) nem formális, hanem lényegbevágó nyilatkozatát arról, hogy a szóban forgó munkában mi volt a pályázó része.
- **2012. februárjában** az MTA DAB közgyűlésén kerül sor az e pályázatok alapján elnyert támogatások kihirdetésére.

**A pályázat ügyében az MTA DAB vezetősége dönt.** A beérkezett pályázatoktól függően a kategóriák összege átcsoportosítható.

Debrecen, 2011. május 25.

MTA DAB  
vezetőség

Adatlap kapható az MTA DAB Titkárságán, vagy letölthető a **www.mta-dab.hu** web lapról.

**Az MTA Debreceni Területi Bizottsága  
és „A tudományért a régióban” Alapítvány  
PÁLYÁZATI HIRDETMÉNYE  
a kutatással nem hivatásszerűen foglalkozók részére**

A Magyar Tudományos Akadémia Debreceni Területi Bizottsága elsősorban illetékességi és működési körzetében (Jász – Nagykun – Szolnok, Hajdú – Bihar és Szabolcs – Szatmár – Bereg megyében) pályázatot hirdet a **kutatással nem hivatásszerűen foglalkozók** (orvosok, középiskolai tanárok, lelkészek, mérnökök stb.) számára.

Pénzügyi támogatást lehet kérni kisebb arányú, tudományos igényű kutatások (szociológiai, felmérések, levéltári kutatások, diákok bevonásával végzendő kísérletek, stb.) folytatására megfelelő szakmai és pénzügyi terv (utazásokra, anyagbeszerzésre, stb.) benyújtásával legfeljebb 50.000 Ft-ig. Előnyben részesül, aki már publikációval bizonyította eredményességét.

A pályázatoknak **2011. december 16-ig** kell beérkezniük az MTA Debreceni Területi Bizottság Székháza címére (4032 Debrecen, Thomas Mann u. 49.).

A döntés kihirdetése a következő évi közgyűlésen (**2012. februárjában**) történik. A kutatási támogatás a **2012 év folyamán használható fel**, az akkor előírt feltételek szerint. A támogatást nyert kutatóknak **2012. december 31-ig rövid** jelentést kell készíteniük elért eredményeikről.

**A pályázatok ügyében az MTA DAB vezetősége dönt.** A beérkezett pályázatoktól függően a kategóriák összege átcsoportosítható.

Debrecen, 2011. május 25.

MTA DAB  
vezetőség

Adatlap kapható az MTA DAB Titkárságán, vagy letölthető a **www.mta-dab.hu** web lapról.

**Az MTA Debreceni Területi Bizottsága  
és „A tudományért a régióban” Alapítvány  
PÁLYÁZATI HIRDETMÉNYE  
tudományos művek kiadásának támogatására**

A Magyar Tudományos Akadémia Debreceni Területi Bizottsága, elsősorban illetékességi és működési körzetében (Jász – Nagykun – Szolnok, Hajdú – Bihar és Szabolcs – Szatmár – Bereg megyében) pályázatot hirdet tudományos művek kiadásának támogatására.

Pénzbeli támogatást lehet kérni tudományos könyvek, periodikák vagy közlemények megjelentetéséhez. A pályázónak kellő indoklással elkészített, **a kiadó által igazolt** részletes pályázati tervet kell benyújtania, amely tartalmazza a kiadvány megjelentetésének várható időpontját, a kért támogatás felhasználásának módját és a terjesztési kör megjelölését.

Pályázni legfeljebb 120 ezer forintig terjedő támogatás elnyerésére lehet, az MTA Debreceni Területi Bizottság Székháza címén (4032 Debrecen, Thomas Mann u. 49.).

A pályázatoknak **2011. december 16-ig** kell beérkezniük.

**2012. februárjában** az MTA DAB Közgyűlésén kerül sor az e pályázatok alapján elnyert támogatások kihirdetésére. **Az elnyert összegeket közvetlenül a kiadóhoz utaljuk.**

A pályázat elnyerőitől a kiadvány megjelenésekor egy példányt kérünk az MTA DAB számára.

**A pályázat ügyében az MTA DAB vezetősége dönt.** A beérkezett pályázatoktól függően a kategóriák összege átcsoportosítható.

Debrecen, 2011. május 25.

MTA DAB  
vezetőség

Adatlap kapható az MTA DAB Titkárságán, vagy letölthető a **www.mta-dab.hu** web lapról.

*E szám szerzői*

<i>Berényi Dénes</i>	fizikus, akadémikus (MTA Atommagkutató Intézete – Debrecen)
<i>Bitskey István</i>	irodalomtörténész, akadémikus, egyetemi tanár (Debreceni Egyetem – Debrecen)
<i>Bolvári-Takács Gábor</i>	történész, főiskolai tanár (Magyar Táncművészeti Főiskola – Budapest)
<i>Fekete Károly</i>	teológus, egyetemi docens (Debreceni Református Hittudományi Egyetem – Debrecen)
<i>Gaál Botond</i>	teológus, egyetemi tanár (Debreceni Református Hittudományi Egyetem – Debrecen)
<i>Juhász Lajos</i>	agrármérnök, egyetemi docens (Debreceni Egyetem MÉK – Debrecen)
<i>Kövér László</i>	PhD hallgató (Debreceni Egyetem MÉK – Debrecen)
<i>Madai Sándor</i>	jogász, egyetemi adjunktus (Debreceni Egyetem – Debrecen)
<i>Madarász Imre</i>	irodalomtörténész, egyetemi docens (Debreceni Egyetem – Debrecen)
<i>Mester Attila</i>	PhD hallgató (Debreceni Egyetem – Debrecen)
<i>Mihók Sándor</i>	agrármérnök, egyetemi tanár (Debreceni Egyetem – Debrecen)
<i>Pfliegler György</i>	orvos, egyetemi docens (Debreceni Egyetem – Debrecen)
<i>Szabó-Zsoldos Gábor</i>	PhD hallgató (Debreceni Egyetem – Debrecen)
<i>Szűcs Ernő</i>	történész, ny. egyetemi adjunktus (Debreceni Egyetem – Debrecen)
<i>Topor István</i>	irodalmár, helytörténész, középiskolai tanár (Kölcsey Ferenc Gimnázium és Általános Iskola – Nyíradony)

# DEBRECENI SZEMLE

Quarterly of the Scientific Communities of Debrecen and the Region

VOL. XIX. No. 3.

NEW ISSUE

2011. JULY

## CONTENTS

### ARTICLES

- Gábor Szabó-Zsoldos*: A nephew of Pope Leo XIII on the battlefields of the 2nd British-Boer war? South African activity of Tibor Péchy from Debrecen in the light of public opinion ..... 280
- Erő Szűcs*: Imre Simonffy, one-time mayor of Debrecen ..... 289
- István Topor*: Segregation of Jewish schoolchildren in Debrecen between 1921 and 1942 ..... 292
- György Pfliegler*: The concept, importance and some therapeutical aspects of rare diseases ..... 297
- Attila Mester*: Ferenc Orsós, Debrecen member of the Katyn investigating commission ..... 304
- Lajos Juhász–László Kövér*: The expansion of hooded crow (*Corvus Cornix* L.) in Debrecen ..... 312

### NOTES

- Thumbing the selected writings of János Neumann (*Botond Gaál*) ..... 322
- Thoughts on talent care with reference to the book *Studia Juvenum* A.D. 2009. (*Sándor Madai*) ..... 325

### OUR INSTITUTES AND DEPARTMENTS

- Sándor Mihók*: Introducing the Institute for Animal Husbandry and Biodiversity Protection of the Debrecen University ..... 328

BOOK REVIEWS ..... 337

THE NEWS OF SCIENTIFIC LIFE ..... 342

CALL FOR PROPOSALS AT THE DEBRECEN ACADEMIC COMMITTEE ..... 350